dünya SOLU

ÜÇ AYLIK
SOSYALİST
ÇEVİRİ
DERGİSİ

GÜZ'90
SAYI: 6

Nikaragua ve Seçimler
Julian Jacobs

Soğuk Savaşın Sonuçları
Fred Halliday

Körfez
Class Struggle

Sosyalizm ve Üçüncü Dünya
Carlos M. Vilas

İran'da Kürt Sorunu
Charles MacDonald

Sosyalizm ve Olası Varyantları
Radayev & Auzan

Feminizm Üzerine
Ellen Hauser

Tarihin Sonu mu?
Francis Fukuyama

DÜNYA SOLU
Güz/90

dünya SOLU

dünya
SOLU

DÜNYA SOLU 6 GÜZ '90

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Şevki Ömeroğlu
Yayın Kurulu: Candan Badem – Aslı Heybetli – Yalçın Küçük
Ahmet Zengin
Yönetim Yeri: Büyük Reşit Paşa Cad. No: 40/4
BEYAZIT/İST TEL: 513 84 29

Dizgi: Bibliotek Dizgi
Baskı: Nesli Ofset/Kasım 1990

Bir AKIŞ & DÖNEM Yayını.

AKIŞ YAYINCILIK
Büyük Reşit Paşa Cad.
No.:40/4 BEYAZIT/İST.
Tel: (1) 513 84 29

DÖNEM YAYINCILIK
Konur Sok. 73/9
KIZILAY/ANKARA
Tel: (4) 125 93 78

İÇİNDEKİLER

7- Nikaragua ve Seçimler ..... Julian Jacobs
13- Soğuk Savaşın Sonuçları ..... Fred Halliday
36- Körfez ..... Class Struggle
47- Sosyalizm ve Üçüncü Dünya ..... Carlos M. Vilas
61- İran'da Kürt Sorunu ..... Charles MacDonald
74- Sosyalizm ve Olası Varyantları ..... Radayev - Auzan
84- Feminizm Üzerine ..... Ellen Hauser
96- Tarihin Sonu mu? ..... Francis Fukuyama

Nikaragua ve Seçimler

Julian Jacobs

Nicaragua Today, N: 38, Bahar 1990

26 Şubat sabahı Başkan Ortega, güçlü ve etkili konuşmasında şaşkınlık ve şok getiren bir seçim yenilgisini kabul etti. Yenilgi herkes için -FSLN, UNO, basın, anketçiler ve ABD yönetimi için- sürprizdi. Seçimlerden beş gün önce, Devrim Alanındaki FSLN'nin görkemli mitingine tanıklık eden uluslararası gözlemcilere bu durum inanılmaz görünüyordu. Managua'ya son bir gündür görülmemiş bir sessizlik çökmüştü.

Çelişik olan, bir gün sonra sokakları dolduran Sandinistlerken, UNO'ya oy verenlerin kutlamaya eğilimli görünmemesiydi. FSLN Meclisinin toplandığı Olaf Palme Merkezinin etrafında kendiliğinden biriken müthiş kalabalık FSLN ve devrime bağlılıklarını tekrar tekrar ifade ediyordu. Daniel Ortega partinin öngördüğü gelecek süreci açıkladı: Hükümet değişikliği fakat devrim sürecek **'deste abajo'** ('aşağıdan').

Dört temel nokta açıkça görülüyor. Birincisi, askeri birliklerini kullanmaksızın amacına ulaşan ABD için seçim sonuçları bir zaferdir. İkincisi, yenilgi sadece Nikaragua için değil, aynı zamanda tüm Orta Amerika için sosyal adalet ve kendi kaderini belirleme davası için ciddi bir geri adımdır. Evet, geri bir adımdır, ancak bir son değildir. Bir siyasal hareket olarak otuz yılın disiplin ve deneyimi ile dolu FSLN için bu durum devrimde yeni bir döneme işaret eder. Üçüncüsü, seçim sonuçları ne kontralar lehine ne de Sandinist devrime karşıdır. Daha ziyade istekli değil, geniş bir biçimde gönülsüzce verilmiş bir ümitsizlik oyuydu. Dördüncüsü, seçimler, teknik olarak serbest ve dürüsttü ve FSLN'nin saygın demokratik politikasının en iyi kanıtıydı.

Demokratik Süreç

Seçimlerin, geleneksel baskıcı ve emir kulu yapıları rahatsız etmediği alaycı davranışların görüldüğü bir seçim bölgesinde, Sandinistlerin demokratik bir yönetim modeli sergilediğinden hiç kimsenin şüphesi yoktur. Özellikle Yüksek Seçim Kurulunun halkın eğitiminde ve seçim kurallarının tarafsız uygulanmasında gösterdiği titizlik uluslararası gözlemcilerin dikkatini çekti. Fakat, teknik olarak böylesi 'serbest ve dürüst' seçimler onların politik ortamlarında da görülmelidir. Bu durumda, Nikaragua seçimleri uluslararası şantaj ortamında gerçekleşti.

Nihayet, FSLN'nin Nikaragua halkına verdiği söz neydi? Sandinist kampanyanın coşku ve heyecanına rağmen, FSLN ancak ulusal onur ve demokrasi sunabilirdi. Buna karşılık UNO, ABD ile özel ilişkilerine bağlı olarak, ekonomik krize ve kontra savaşına bir son sözü verdi. Son on yıldır yaşam standardındaki düşme ve 30.000 kişinin ölümünden sonra halk UNO'ya oy verdi. Çünkü halk daha fazlasını kaldıramıyor.

Kemikleşmiş anti-sandinist oyları bir yana bırakırsak, pek çok insan yüreğindeki Sandino'yu unutmadı, ancak barış ve bir avuç prinç-fasulye için umutsuzluk içinde oy verdi. Şantaj politikasından çok çabuk etkilenen yoksul halk oylarını bu şekilde kullandı. Halktan bekleyeceğimiz sadece daha çok kahramanlıktı.

Gerçekten, bu kadar ızdıraptan sonra, on kişiden dördünün, kuzeydeki amansız düşmanından dolayı ileride karşılaşacağı sıkıntıları göze alarak, devrim için, FSLN hükümetine bir altı yıl için daha oy vermesi dikkate değerdir.

Güçler Dengesi

Nikaragua hiçbir zaman ne barışa daha yakındı, ne de iç savaşa. Nihayet, tercih ABD yanında oldu. Şayet iktidarı devretme görüşmeleri sırasında ABD ve UNO gerçekdışı isteklerde bulunurlar, ya da Anayasa tarafından korunmakta olan devrimin temel kazanımlarını tersine çevirmeye teşebbüs ederlerse, FSLN elindeki tüm araçlarla karşı koyacaktır.

ABD'nin Nikaragua'yı kaosa sokması bu nedenle en kötü senaryodur. ABD yalnızca denetimindeki bir hükümeti yerleştirmeyi değil, fakat 1954'den sonra Guatemala'da ve 1973'den sonra Şili'de görülen terör ve sömürü politikasını da getirmek isteyebilir. Sekiz yıllık bir seçim kampanyasından sonra devrimci bir hükümeti düşürmüş olan ABD, FSLN'nin tekrar iktidarı kazanabileceği gelişme şartlarına müsade

edecek mi? Bu perspektife göre, UNO hükümetinin yönetimi altındaki Nikaragua sürekli ve şiddetli bir iç çelişkiye vararak, ölüm müfrezeleri, politik baskı ve ekonomik yaptırım görebilir.

Gerçi ABD'nin yeni Nikaragua'ya istediğini kabul ettirmeye çalışacağı biliniyorsa da, FSLN bu senaryoyu gerçekleşebilir bir senaryo olarak öngörmüyor. Bunun nedeni, Nikaragua'da FSLN ve UNO arasındaki nispi güçler dengesine bağlı olmasıdır. Durum bir kez daha paradokstur. Seçimi kazananlar, birlik ve yönetme duygusundan yoksun, deneyimsiz ve toplum içinde derin kökleri yoktur. Tersine seçimleri kaybedenler toplum içinde derin kökleri olan ve halen devrimin kazanımlarını korumak için örgütlenmekte olan Nikaragua'daki en geniş en örgütlü partidir.

Yeni Yönetim

UNO 14 partinin deneyimsiz ittifakıdır. Bu partilerden birkaçı, temel olarak bireysel politikacılığa hizmet eden, ihmal edilebilir yapı ve üyeleriyle, diğer partilerden yeni ayrılmalardır. UNO ittifakı iki 'sol' partiden (sosyalist ve komünistler), üç Liberal parti, üç Muhafazakar parti, üç Hristiyan Demokrat parti, iki Sosyal Demokrat parti ve bir Amerikancı Merkez partiden oldukça düzenli bir milletvekili dağılımını içermektedir. Onları bir arada tutan anti-Sandinist çıkar ve ABD Doları beklentisidir. Daha sonra bu durum, seçim öncesi UNO stratejik toplantılarında görülen yumruk yumruğa kavgaların önüne geçmeye yardım edebilir, fakat güç dengesi UNO programı daha da netleşince anlaşılacaktır.

İdeolojik ilişkiler ne olursa olsun, UNO liderliği içindeki diğer bölünmeler açıkça görülüyor. Birincisi, çok az kişinin sabit fikirli olmakla ve maksatlı bir liderlik anlayışıyla suçlayacağı yeni bir başkan var. 'Ben politik bir sembolüm' kampanya platformunun şimdilik umulan politik ifadesi bütün olarak iyi olabilir. Gerçi, başkan daha çok memur kişilikli ve önemli yetkilerle donatılmıştır ve çevresine son derece pragmatik küçük bir danışman grubu toplanmaktadır. Başkan yardımcısı, Viglio Godoy'la gerginlik uzun süredir devam etmektedir. Başkan yardımcısı, liderlik için ideolojik olarak saldırgan ve kinci eğilimi temsil ediyor. Üçüncü grup, ekonomik yeniden yapılanma modeli olarak El Salvador ve Guatemala'ya benzeyen özel sektör ticari teşkilatı COSEP'in üyeleri çevresinde toplandığı görülüyor.

UNO'nun güvenilmez yönü *La Prensa*'nın sayfalarında görülmektedir. Gazetenin 4 Şubat 1990 baskısında, aynı sayfada,

bir yanda Anayasa ve EPS (Sandinist Halk Ordusu)'ye saygı ile zorlama bir barıştan söz eden baş makale; öte yanda ise, ordu içindeki değişiklikler dahil anayasal reform, toprak reformunun yeniden gözden geçirilmesi, serbest pazar, güya "yasadışı" elkoymayı yeniden ele almayı ve özelleştirme dahil UNO Programı'nın tam metin yayını görülüyordu.

Anayasa

Anayasayı bir bütün olarak değiştirmek için gerekli olan %66 milletvekili çoğunluğunu bir yana bırakalım, Anayasanın kısmi bir değişikliği için gerekli olan %60 çoğunluğa bile sahip olmayan UNO'nun herhangi bir anayasal reform girişimi kendi içerisinde Anayasa karşıtlığı da içerecektir. Bir radyo telefon programında öfkeli bir ses telefonda şöyle haykırıyordu: "Bu Sandinist Anayasayla yönetmek zorunda olduğumuzu mu söylemek istiyorsunuz?" FSLN milletvekili Rafael Solis yanıtladı: "Şayet seçim sonuçlarını kabul ediyorsanız, Anayasayı da kabul etmek zorundasınız. Demokrasi budur."

Bürokrasinin tarafsızlaştırılmasına dair tüm yaldızlı laflarına rağmen UNO, Bakanlık kurumuna ve mevcut yapıya çok fazla bağımlı olacak. UNO bakanlık kadrosunun tümden değişimini kolayca örgütleyecek gerekli kadroya sahip değildir, kaldı ki onların işleri herhangi bir durumda yasaların güvencesi altındadır. Bu nokta EPS (ordu) ve MINT (polis) için çok önemlidir. Her ikisinin yapısı ve özelliği anayasal güvence altındadır. EPS açıkça Anayasayı ve bundan dolayı devrimin temel kazanımlarını savunmak için kurulmuştur. ABD'nin, Nikaragua'da istikrarlı karşı-devrimci bir burjuva devleti yerleştirmek isteğine en büyük engel, yeni hükümetin herhangi bir baskı organını kontrol edemeyeceği gerçeğinden dolayıdır. Yeni bir Savunma Bakanı olabilir, fakat Sandinist ordusu ve polisi şiddet yoluyla iktidarı elde tutmaya alet olmayacaktır.

Ekonomik Yardım

Sonuç olarak, UNO'nun acil olarak ihtiyaç duyduğu şey ABD ekonomik yardımıdır. Bayan Chamorro, ABD eğilimli Panamalı Başkan Endora'nın Washington'dan para koparmak için açlık grevi yaptığı gibi bir zorunlulukla karşılaşmayacağını umuyor. Nikaragua, ABD'nin verdiği zarar ve ziyanı 12 milyar dolar olarak

tahmin ediyor -aslında bu para sınırsızdır- ve bunun için Uluslararası Adalet Divanı'na başvurdu. UNO bir yandan kampanya borçlarını geri öderken, öte yandan da yoksul halk için acil olarak elle tutulur, gözle görülür çözümler getirmesi gerekir. Bunları yapması için 100 günü var. ABD'deki özel sektör Doğu Avrupa ve Güney Doğu Asya sinyal verirken önemli bir fırsat olarak Nikaragua'ya yatırım yapmaya sıcak bakmıyor. UNO politik gücünü ayakta tutabilmek için IMF ve ABD hükümetine muhtaç olacak. Ronald Reagan, açıkça, Sandinistlerin seçimleri ABD'nin Nikaragua'ya para pompalaması için bile bile kaybettiklerini ve gelecekte her yerde kazanacakları doğrultusundaki düşüncelerini Geroge Bush'a yazdı. FSLN gazetesi *Barricada*'nın yorumladığı gibi, bu hikaye gerçek olmayabilir, fakat fena bir düşünce değil. Öte yandan ABD hükümetinin parası olsa bile yoksul işçi ve köylülere ulaşmanın yolunu bulamayacaktır.

UNO için son problem kontralarla ilişkilerdir. Ulusal Muhafızlar, UNO ve kontraların aynı oldukları doğrultusundaki FSLN'nin kampanya mesajı her konuda geçerli olmayabilir. Çoğu politik - askeri örgütlenmeler gibi, iki kanat farklı tutumlara sahip olabilir. Şimdi kontraları durduracak teşvik nedir? Kontralar resmen ABD yardımını kabul etmeyebilir, fakat Chamorro'dan kesinlikle emir almazlar ve beklenen toprak bağışı Nikaragua'ya dönmek için yeterli teşvik olmayabilir. Gelecek kontra saldırılarından ülkeyi korumak için yeni başkanın EPS'ye emir vermek zorunda kalacağı olası görülüyor.

FSLN

Seçim yenilgisine karşı FSLN yanıtının en dikkate değer yanı, geri çekilme yeteneğine sahip olmaları ve devrimin savunusunu planlarken insiyatifi elde tutmalarıdır. Bunu yaparken ABD'nin gönüllü olarak iktidarı teslim etmeyeceği biliniyor, fakat bununla birlikte güç alanlarının bilincindedir.

Birincisi, FSLN şimdiye kadar Ulusal Meclisin en geniş tek partisidir. Çoğunluğu yeniden kazanarak meclisi kilitlemek için 8 milletvekili gereklidir. Herhangi bir anayasayı değiştirme girişimini engelleyebilecek yeterli güçtedir. Bu bürokratik bir nokta değildir. Devrimin temel kazanımları (toprak reformu, sağlık ve eğitim sistemi, bankaların ulusallaştırılması, örgütlenme ve grev hakkı) anayasada garanti altına alınmıştır. Sandinistlerin atadığı yargıçlarla 1993'e kadar hizmet edecek olan mahkemeler UNO tarafından devrimi geri götürme teşebbüslerine karşı yasaları

uygulayacaktır.

Dikkat edildiği gibi Sandinistler orduyu kontrol edecektir. Hiçbir ordu mensubu emeklilik yaşında değildir ve ordunun saflarından devrime ve halkın çıkarlarına karşı eylem geçmesi beklenilemez. Hangi düzeyde olursa olsun EPS ve kontra paralı askerleri bütünleşmesinden söz etmek ahlaki çirkinliği bir yana, tamamen gerçek dışıdır. 27 Şubat günü Olaf Palme Merkezi etrafında toplanmış olan kalabalığın en güçlü isteği **'Un solo ejercito!'** ('bir tek ordu') idi. Halk ile ordu arasındaki bağ güçlüdür.

Aynı zamanda, FSLN yığınlar içinde en örgütlü partidir. UNAN (Nikaragua Ulusal Özerk Üniversitesi) ve yeni hükümet-dışı-örgütler Sandinist desteğin temel anahtarı olacakken, kitle örgütleri ve sendikalardaki Sandinist destek çok güçlü olarak duruyor. Şüphesiz, ABD sağ kanat birlikleri desteklerken ve öne çıkarırken, tabii ki mevcut yapılar ve sendikal haklar savunmayı gerektirecektir. Aynı şekilde, FSLN ve kitle örgütleri, ister legal araçlarla, ya da Somazistleri geri döndürme tehditleriyle, isterse ucuz kredi ve gübreye son vererek tarım işçilerinin güvenliğini yok eden piyasa faaliyetleriyle olsun, toprak reformunu tersine çevirecek her türlü girişime karşı direneceklerinin garantisini verebilir. UNO'ya oy veren köylüler böyle yapmakla toprak reformlarının yavaş yavaş yitip gittiğini göremiyorlar.

FSLN, işçiler ve tarım işçileri üzerine saldırılar karşısında sınıf dayanışmasına vurgu yapmakla devrimin birlikte savunulmasına önderlik edecektir. Mevcut durum, FSLN'nin kabul ettiği seçim yenilgisi ve seçimlerdeki örnek davranışıyla uluslararası prestiji artmıştır. Zamanla FSLN iktidarı yeniden kazanana kadar -ki bu altı yıllık parlamenter süreden daha kısa olabilir. Bu süre zarfında, kontralar şu ya da bu şekilde dağıtılmış olacaktır.

FSLN uzun mücadele tarihindeki zaferlerini ve yenilgilerini anımsıyor. Pancasan'daki askeri yenilgi ve 1970'lerdeki ideolojik ayrılık aynı zamanda geçici bir geri çekilmeydi; örgütlenme, disiplin ve analiz (mevcut durumun analizi) aracılığıyla üstesinden gelindi. FSLN bu özelliklerini hâlâ koruyor... FSLN cesaretini kaybetmedi. Devrim sürüyor; FSLN adalet ve özgürlüğün savunulmasında bizim sürekli desteğimize sahiptir.

Çeviren: Münir Ekmekçi

Soğuk Savaşın Sonu(çları)

Fred Halliday

New Left Review 180, Mart-Nisan 1990

1989'un ikinci yarısının olayları dünya politikasında bir depremi temsil ediyorlar. Bu olaylar dramatik bir biçimde siyasal yaşamın en çok ihmal edilmiş, batıdan olduğu kadar doğudan da atılmış yönünü, yani yığınların, uzun süre kayıtsızlık olarak görünen dönemlerden sonra ani, hızlı ve yeni siyasal eylemler yapma kapasitesini yeniden ifade ettiler. Hızları ve önemleri ve serbest bıraktıkları belirsizlikler bakımından yeni ve çürütülemez gerçeklikler karşısında bütün yerleşik beklentiler ve planların bir kenara atıldığı bir savaşla karşılaştırılabilir ancak. Ne Sol ne de Sağ; her ikisi de doğrulandıklarını iddia etse de olayların bu dönümünden kendisine pay çıkarabilir. Sağ, 1989'a, devrimlerin yıldönüm yılına, devrimlerin geçmişte kaldığını ilan ederek başladı. Sol sosyalizmin halk tarafından reddi ve doğu bloku ülkelerinde egemen olan milliyetçiliğin benimsenmesiyle şaşkına döndü. Şimdi yalnızca dünya durumunda büyük değişimlerin değil aynı zamanda sosyalist hareketin (çoğu zaman örtük/zımni olan) esaslarının yeniden incelenmesinin de zamanıdır.

Geniş ölçüde belirsiz ve şaşırtıcı olan bu bağlamda, eski ayrımın her iki yakasından da, soğuk savaşın bittiğini, daha güvenlikli ve moda olan terimle söylersek, daha çok karşılıklı bağımlı bir çağa girdiğimizi söyleyen sesler duyulabilmektedir. Batı'da bütünleşmenin, 1992'ye uzanan, başlangıçta ayrı yürüyen süreçleri ve Doğu'da Sovyet blokunun çözülmesi şimdi coğrafya ile bağlantılı olarak, yeni bir "güvenlik" mimarisi arayışında ve köprü görevindeki Alman Birliği meselesinde birleşince dikkatler Avrupa üzerinde toplandı. Soğuk savaş ne anlama gelirse gelsin, geçen birkaç ayın olayları, geçen dört donuk onyıl boyunca, meselenin özünün, merkezi rekabet alanının Avrupa ve oradaki mevcut

sosyopolitik sistem olduğu olgusunu önemle vurguladı.

Ancak bütün güncel Avrupa vurgusuna karşın, bu süreç Avrupa'dan fazlasını ilgilendiriyor: en basit biçimiyle bile, bu soğuk savaşın sona erdiği iddiası Doğu Avrupa'daki siyasal sistemin çöküşü ve perestroika'nın yarattığı beklentilerinde fazlasından kaynaklanıyor. Avrupa'da 1989 yılından önce belki de aynı önemde bir geçiş yılı geldi, üçüncü dünya 1988'i; bu yıl içinde, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki bir düzine çatışmalarda büyük güçlerin teşvikiyle müzakere süreçleri sonuç vermeye başladı: Kamboçya'da, Afganistan'da, Körfez'de, Afrika Boynuzu'nda, Angola'da, Sahra'da, Nikaragua'da ve başka yerlerde. Üçüncü dünyanın bu süreçte ve 1990'larda Doğu-Batı ilişkilerine bakıştaki önemi kendi kendini savunabiliyor: 1945'ten beri Avrupa büyük ölçüde barışta iken, üçüncü dünyada, sömürge karşıtı, devlet içi, sınıfsal ve etnik karakterde 140'tan fazla çatışma şiddetle sürdü. Trieste ve Berlin dışında, başlıca Doğu-Batı krizleri üçüncü dünyada oldu: 1946'da Azerbaycan'la başlayarak, Çin, Kore, Çin Hindi, Süveyş, Kongo, Küba yoluyla ta 1980'lerin "bölgesel çatışma"larına dek. Zayiat rakamlarını vermek yeterlidir. Bu çatışmalarda yirmi milyondan fazla insanın öldüğüne inanılıyor. Avrupa'da bu ölçüde kanlı tek karşılaşma, seksen bin kişinin hayatını kaybettiği Yunan iç savaşı idi.

Soğuk Savaşın Anlamları

Bu değişimleri ve modern tarihteki yerlerini ve soğuk savaşın bittiği iddiasını incelemeden önce, iki öncel [anterior] soru sormak açıklayıcı olabilir, yani soğuk savaş teriminin ne anlama geldiği ve altında yatan dinamiklerin ne olabileceği. Görünüşteki modern, akademik ve gazeteci kökenine karşın, bu terim gerçekte ilginç bir tarihe sahiptir: bir ondördüncü yüzyıl İspanyol yazarı, Don Juan Manuel tarafından, İspanya'da Araplar ve Hristiyanların bitmeyen hasımlıklarını tanımlamak için üretilen terim, 1946'larda Central Park'ta bir bankta oturan bir serseriden işittiğini söyleyen Amerikan finansör ve diplomatı Bernard Baruch tarafından yeniden icad edildi. Bu rastlantısal köken belirginliğe yardım etmedi ve "soğuk savaş" teriminin en azından iki biçimde kullanılabileceği anlamına geldi. Birincisi, iki ana savaş öncesi bloklar arasındaki özel şiddetli çatışma dönemlerine gönderme yapar, özel olarak ise, 1940'ların sonu ve 1950'lerin başları Birinci Soğuk Savaşa ve 1970'lerin sonundan 1988'in sonuna kadar olan İkinci Soğuk Savaşa. Soğuk savaşın öteki kullanımı, 1917'de başlayan ve İkinci

Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak dünya meselelerinde egemen esas ayrım haline gelen "komünizm" ile kapitalizm arasındaki temel rekabeti belirtir.

"Soğuk savaş" teriminin ikinci anlamı, uluslararası ilişkilerde çok daha geniş yorumlama ve çözümleme sorunlarına değinir. Genel olarak, denebilir ki, soğuk savaş ve Doğu-Batı çatışması üzerine literatürde iki bloğun neden çatıştığına ilişkin dört geniş açıklama vardır. Geleneksel "realist" ve stratejik düşünce ile ilişkili bir okula göre, Doğu-Batı rekabeti geleneksel büyük güç çatışmasının başka bir versiyonudur, güçler dengesi ve öteki etkenlerle açıklanmalıdır. İdeoloji ancak bu stratejik etkileşimin bir ifadesi olarak ve bu toplumların iç niteliklerindeki farklar da analitik bir konudışılık [irrelevance] olarak görülmektedir. Liberal yazarlar arasında yaygın bir ikinci okul çatışmayı politika hataları, kaçırılmış fırsatlar ve her iki yandaki yanlış algılamalar düzeyinde görür: Buna göre çatışmadan kaçınılabilirdi —1945 sonrası dönemde ya da 1970 sonlarında daha iyi bir iletişim Birinci ve İkinci Soğuk Savaşı önleyebilirdi. Üçüncü bir okul, uluslararası rekabet olarak görünen şeylerin bu toplumların içindeki etkenlerin, yani sözkonusu devletleri birbiriyle rekabet etmeye iten siyasal ve ekonomik etkenlerin ürünü olduklarını savunmakta. Özellikle birçok İkinci Soğuk Savaş çözümlemeleri, SSCB ve ABD içindeki siyasal etkenler ve silahlanma yarışının kendisinin kontrolsüz dinamiklerinin bu son karşılaşmanın olgunlaşmasını sağlama ölçüsünü vurguladı. Blok içi ya da sistem içi çatışma görümü, her iki tarafın da bu yarışı kendi egemenlik alanlarında kullandığı ve ondan yararlandığı benzeşimini maskeledi. Bu çeşitli biçimleriyle, E.P. Thompson, Mary Kaldor, Michael Cox, Noam Chomsky ve André Gunder Frank gibi hem ABD hem de SSCB'ye eleştirel bakan solcu yazarlar arasında yaygın bir argümandır. Onlar için soğuk savaş, iki sistem arasında bir rekabetten ziyade kendisi bir "sistem"dir.

Bu açıklamaların ilk üçünün her birinin Doğu-Batı ilişkilerinin gidişi üzerine ışık tutabileceğini kimse yadsıyamaz: geleneksel büyük güç(ler) rekabeti, yanlış algılama ve ülke içi belirlenim öğeleri mevcut olageldi. Sistem içi rekabet argümanı zayıflamıştır, çünkü sağda antikomünist "totaliteryanizm"e karşı "özgürlük" biçiminde ve Sovyet bloğu içinde dogmatik "iki kamp" biçiminde ideoloji olarak benimsenmiştir. Soğuk savaş eleştirmenlerinin onun sistem içi karakterini yadsımalarının güçlü dürtülerinden biri, bu rakip fakat benzeşik basitleştirmelerden kopma isteği oldu. Fakat burada ileri sürülen argüman, kendi başlarına sözü edilen üç

açıklamanın, soğuk savaşın karakteri, süresi ve derinliğini açıklamak için yeterli olmadıklarıdır. Uluslararası çatışmanın bu geleneksel özelliklerinin ötesinde ona özel gücünü veren, onun sistem içi karakteri, iki farklı sosyal, ekonomik ve siyasal sistemin rekabetini ifade ettiği olgusu idi. İki sistem de dünya ölçeğinde hüküm sürmeyi, devletler arasında homojen bir düzen üretmeyi umuyordu ve her biri nükleer silahlar tehditinin dışında, birbirleriyle diplomatik ve başka ilişkilere girmek zorunda kaldıklarında bile ötekinin meşruiyetini yadsıdı.

Şurası gözden kaçırılmamalıdır ki, 1980'lerin başlarında bu argüman soyut ya da en azından içkin [immanent] bir düzeyde öne sürülmek zorunda idiyse de son birkaç yılın olayları onu pratikte haklı çıkarmıştır. Aşağıda 1989'un soğuk savaş teorilerinin sınanması olduğu iddia ediliyor: jüri artık dışarda değil. Geniş anlamda, soğuk savaşın "sonu" sistemsel olarak homojenlik ve hedef de her bloğun temel devletlerinin sosyoekonomik ve siyasal karakteri idi.

Üçlü Bir Tarihsel Bağlam

Soğuk savaşın sona erdiği iddiası, dolayısıyla, terimin kullanıldığı anlama bağlı, karışık bir iddiadır. Soğuk savaşın sona erip ermediğini ve ne anlamda sona erdiğini yanıtlamak, içinde 1988-1989 değişimlerinin yattığı söylenebilecek olan üç tarihsel bağlamın bir incelenmesini gerektirir. Birincisi, üçüncü dünya çatışmaları ve silahlanma yarışı için en açık olanı, 1980'lerin sonlarının detantının, İkinci Soğuk Savaş olarak nitelendirilen şeyin, yani 1979'larda başlayan ve 1985'te iktidara gelişi ile 1986 İrlanda zirvesine dek süren şiddetli ABD-Sovyet rekabeti ve gerginliği döneminin sona erdiğine işaret ettiğidir. "Soğuk savaş" terimi bu bağlamda, 1940'lar sonu ve 1950'ler başının birinci soğuk savaşıyla anoloji kurularak, ne sıcak savaş ne de normal barış zamanını değil fakat tamamen askeri bir çatışma olmaksızın, bir karşı karşıya gelme ve alarm dönemini adlandırmak için kullanıldı.. İkinci Soğuk Savaş hakkında birçok tartışmalı konu vardır; fakat o Birinci Soğuk Savaşla yeterince karşılaştırılabilir ve onun gibi Avrupa'da şiddet içermeyen karşılaşma ve üçüncü dünyada çok sayıda ve şiddetli çatışmalar içermiştir.

1980'lerin sonunun ikinci önemi Avrupa'da savaş öncesi hüküm süren sistemin sonuna işaret etmesidir. Bu en açık biçimde Avrupa'nın bölünmesine ve genişletirsek, Almanya için geçerlidir.

Varşova Paktı ve hatta NATO, varlıklarını sürdürseler bile işlevlerini büyük ölçüde azaltmış olacaklar. Makul bir güvenle, 1990'larda şimdiki karışıklıkların Sovyet sınırının batısında yeni bir düzen oluşturacağı ileri sürülebilir. Almanya büyük olasılıkla birkaç ay içinde yeniden birleşmiş olacak ve bütün Doğu Avrupa'da işleyen çok partili sistemler ve kapitalist ekonomiler gelişecek. Bu ülkelerin karşılaşacağı iç belirsizlikler ne olursa olsun üzerlerindeki uluslararası baskı -örneğin diplomasi, finans- onları bu yöne itecek ve geçişlerini yönlendirecektir. Değişim, 1970'lerin batı Avrupa'sının kuraldışı İspanya ve Portekiz'inde olduğundan daha karmaşık olacaktır: siyasal sistemlerin değişimi açıktır ki sosyoekonomik ve ideolojik yapılarınkinden daha kolaydır. Fakat böyle bir geçişin olabileceği konusunda pek az şüphe vardır.

Doğu Avrupa'daki bu değişime, savaş sonrası sistemde başka bir değişiklik yani iki kutuplu sistemin ve özelde iki sözde süper gücün egemenliğindeki sistemin sonu eşlik etmekte ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin enkazı ortasında yapılan Malta zirvesinde özetlenen 1989'un sonucu artık tek bir "süpergücün", ABD'nin var olduğudur. Varşova Paktı'nın çöküşüyle SSCB Avrupa'daki etkisini yitirdi, ekonomik ve sosyal bunalımla zayıflamış ve meşgul durumda ve ABD ya da Batı ile genellikle askeri ve ekonomik alanlarda rekabet edemiyor. SSCB, destekleyici bir ittifaklar sistemi olmaksızın artık başlıca kıtasal güçlerden biri olmaktan öteye geçmiyor. Brejnev'in söylemekten hoşlandığı gibi, "kaba eşitlik" yanılsaması artık destekli değildir.

Şubat 1945 Kırım zirvesince fiilen kurulduğu varsayımına dayanılarak savaş sonrası bu sisteme genellikle Yalta sistemi denir. Sistemi reddedenler bu temel üzerinde batılı güçleri Sovyet taleplerine "uymakla" suçladılar. Gerçekte ise Barış zamanı Avrupa'sının paterni, iki yıl önce ve biraz kuzeydoğuda, Stalingrad ve Kursk çarpışmalarında, Kızıl Ordu nihayet Hitler'in kuvvetlerini bozguna uğrattığı zaman çoktan saptanmıştı. Stalingrad ile hiçbir "tartışma" olmadı: Yalta yalnızca o zaman Avrupa'daki mevcut güçler dengesini tanımış oldu. Roosevelt ve Churchill bunu, şimdiki İngiliz [British] hükümetinin 1997 sonrası Hong Kong hükümet sistemine garanti verebileceğinden daha fazla değiştiremezlerdi. Yalta eleştirmenleri, Sovyet askeri gücünün bir başka bakımdan da önemini dikkate almama eğilimindeler: Hitler'in yenilgisi yalnızca Sovyetlerin doğu Avrupa'yı kontrolünü garantilemekle kalmadı, aynı zamanda Batı Avrupa'da demokratik yönetimlerin yeniden kurulmasını da sağladı. SSCB içinde de olmak üzere, Sovyet geçmişindeki herşeye küçümsemeyle bakıldığı

bir zamanda, 1944-45'in stratejik aritmetiğinin ne yansıttığını anımsamak gerekiyor— Sovyet ve Batı ordularının karşılaştırmalı kayıp rakamlarına bakmaksızın, doğu cephesinde 80 Alman tümeni varken, bu sayı batıda yalnızca 20 idi. Bu tarihsel temel üzerinde (dir ki) modern Avrupa'nın iki kısmı inşa edildi. Stalingrad olmaksızın bir Nazi rejimi hâlâ iktidarda olabilirdi, yalnızca Berlin ve Varşova'da değil aynı zamanda Paris ve Amsterdam'da da. Şimdi görebileceğimiz bütün güzel şeyler —1992, ortak Avrupa evi, Eurovision şarkı yarışmasının şefkatli düşsel dünyası— Kızıl Ordu'nun attığı temeller üzerine inşa ediliyor.

Versailles Kalıbı

Bununla birlikte, şimdi sorgulandığı görülen yalnızca 1945 sonrası döneminin sistemleri ve çatışmaları değildir. Çünkü geçen yılın karışıklıkları yalnızca Yalta ve Potsdam'ı değil fakat aynı zamanda, daha önceki bir savaş sonu konferansında, Versailles'da anlaşılan şeylerin çoğunu da sorguladı. Herşey kadar Avrupa'daki patlama bizi Birinci Dünya Savaşı dönemine ve bazı bakımlardan öncesine götürüyor. Versailles'in her biri şimdi sorgulanmakta olan en az üç yanı vardı. Bugünlerde sık sık gözden kaçırılan birincisi, sömürge toprakların yeniden dağıtımı idi: Bunların en azından ikisi, Namibya ve Filistin bugüne dek çatışma alanları olarak kaldılar. Namibya şimdi bir çözüme ulaşmış görünüyor, dünyanın 170'inci bağımsız devleti olmak üzere. İsrail ve Filistin görüşlerinde değişikliklere karşın Filistin'in kaderi belirsiz olarak duruyor. Versailles'in ikinci önemli yanı, Avrupa'nın kendisinde emperyalizm-sonrası [post-imperial] bir düzenin kurulması idi: Dört imparatorluk Avrupa'daki nüfuz bölgelerini yitirdiler —Osmanlı, Rus, Avusturya-Macaristan ve bu adalarda çoğu kez unutulmuş ayrı fakat bununla birlikte bitişik bir süreçte, Britanya. Sonuç, aralarında üç Baltık devleti, Finlandiya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Arnavutluk, İrlanda bulunan birkaç yeni Avrupalı ulusun bağımsızlığı oldu. Almanya boyun eğdirilmiş ve kısmen askersizleştirilmişti. 1980'lerin ortalarında bu sistem çoğunlukla aynı kalmış gibi görünebilirdi: 1930'larda geçici olarak bağlarını koparmış olan Almanya hâlâ boyun eğmiş durumdaydı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra varlığını sürdürmüş olan ulusal devletler, yani Baltık üçlüsü dışında hepsi güvenlikteydi.

1980'lerin sonlarının karışıklıkları bunu değiştirdi: başka meselelerde olduğu gibi, İrlanda, 1960'ların sonlarında Ulster

meselesinin yeniden ortaya çıkışıyla 1918 sonrası sınırlarına ilk meydan okuyan olarak başı çekti. Karşılaştırmalı bir perspektiften, Ulster'in temsil ettiği şey, Birinci Dünya Savaşı sonrası bir anlaşmanın başarısızlığı ve yeni ekonomik zorluklar ve taze siyasal perspektifler temelinde, bu dönemde patlayan düşmanlıkların yeniden canlanmasıdır. Bugün ötekiler, 1918-1920 kararlarına karşın Ulster'e ve hatta daha da şiddetli sonuçlara ulaşıp geçtiler: Kosova'da, Bulgaristan'da, Kafkaslar'da —sonuncusu bütün uzaklığına karşın hâlâ coğrafi Avrupa'nın parçasıdır. Kimbilir ne zaman doğu ve orta Avrupa'nın Fermanagh'ları ve Tyrone'ları* bir kez daha haberlere geçecek: Makedonya, kuzey Epirüs, Silezya, doğu Ukrayna. Falls Road'dan Rosenheim ve ötesine, Helsinki'nin vakur taahhütleri, 1918 sonrası ve 1945 sonrası Avrupa'sının sınırlarına bakılırsa azalan bir değere sahiptir.

Bununla birlikte, Versailles yalnızca sömürgeleri yeniden paylaşma ve Avrupa haritasını yeniden bölme ile ilgilenmiyordu. Arno Mayer'in *Politics and Diplomacy of Peace-Making*'inde çok güzel gösterdiği gibi, Versailles aynı ölçüde Birinci Dünya Savaşı'nın başka bir mirası ile, Bolşevik devrimi ile de ilgileniyordu. SSCB'ye karşı antikomünist batı stratejisinin çoğu —Riga doktrinleri yoluyla ilk müdahaleden, savaş sonrası sınırlama [politikalarına] dek— o zamanki emperyalist güçlerin bu ilk toplantısından belliydi. Çünkü sonradan 1940'lar ve ötesinin iki kutup çatışmasında biçimlenen iki dünya sisteminin çarpışmasının kendisinin kökeni 1919'daydı. Tüm savaşlara son vermek için yapılan savaşın yıkıntıları ortasında 1919, her ikisi de bir idealizm ve hesaplama karışımına dayanan iki rakip uluslararası siyasal sistemin oluşumunu gördü: Milletler Cemiyeti ve Komünist Enternasyonal. Kapitalist Batı'dan temelden farklı ve ona militanca karşıt bir siyasal ve toplumsal sistem kurarak Lenin, dünyanın sonraki bölünmesinin ve doğasındaki rekabetlerin parametrelerini ortaya koydu. Bunun 1945'e dek dünyanın egemen özelliği olarak belirmemesinin nedeni SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'na dek [süren] görece zayıflığı idi. Savaş içi dönem hâlâ kapitalizm içi çatışmaların egemen olduğu bir dönemdi. Fakat temelde yatan belirleyici nitelikteki kapitalist ve sosyalist sistemlerin rekabeti çoktan yerini almıştı ve 1980'lere dek sürdü. Stalin Batılı liderleri yumuşatmak için 1943'te Komintern'i tasfiye etti: fakat bunu ancak elinin altında Sovyet etkisini yurtdışına yaymak için çok daha etkin bir araç, Kızıl Ordu varken yaptı. Bununla birlikte, son beş yılın değişimleri, kapitalizm ve "komünizm"in bu belirleyici nitelikteki asimetrisine bir son vermiş gibi görünüyor. Çünkü SSCB'nin bir dünya gücü olarak geri çekilmesi, onun iç sistemi ve

ideolojisinin artan bir sorgulanması ile birlikte gitti. SSCB'nin geleceği doğu Avrupa'dakinden çok daha az kesindir: fakat SSCB'de 1920'lerden beri hüküm süren ekonomik ve siyasal sistemde büyük ve muhtemelen onarılamaz bir gedik açıldı. Uluslararası politikada, Gorbaçov, sınıf mücadelesini evrensel insanlık değerleri adına terkederek, kapitalist Batı ile rekabet ve ona karşıtlıktan vazgeçti. Sovyet yetkilileri şimdi iki sistem arasındaki herhangi bir çatışmayı ya da herhangi bir geleneksel emperyalizm kavramını açıkça yadsıyorlar. Artık, Fidel Kastro'nun o denli açıkça üzüldüğü gibi, sosyalist bir kamp yok. 1960'ın Çin-Sovyet tartışmasından sonra süren uluslararası bir komünist hareket görüntüsü artık tutmuyor. Üçüncü dünyada Sovyet politikası, eski bağları tamamen atmaksızın, gittikçe Batı'ya karşı daha uzlaşmacı hale geldi. Sovyet yetkilileri şimdi üçüncü dünyalı müttefiklerine, "dayanışma" teriminin yerine "ortak çıkarlar"ın konduğunu söylüyorlar. Fakat içteki değişimler daha da önemlidir, yalnızca Sovyetlerin Batılı pratiklere ve değerlere ve Batı'nın kurallarıyla karşı konulmazca yakınlaşmasına işaret ettiği için değil, aynı zamanda Sovyet toplumu ve Sovyet ekonomisini de daha da Batı'nınkine kilitledikleri için. Kısaca Gorbaçov'un çizdiği yeni rota, geleceği ne kadar belirsiz olsa da, Bolşevik devriminin yurt içinde ve dışında tarihsel mirasından bir kopuşu temsil etmektedir. Bu, SSCB'nin, sosyoekonomik ve siyasal olarak kapitalist çizgide yeniden örgütlenmesinden başka bir şey değildir: Bir kuşak sonra, eşit(likçi) bir dağıtım ve eskiden kalma bir uluslararası rolü olan genel popüler bir nostaljinin ötesinde, 1917'nin pek az etkisi kalmış olabilir. SBKP de, iktidar partisi olarak kalsa bile, eski halinden çok Meksika PRI'sına benzeyebilir.

Uluslararası Ölçekte Sınıf Mücadelesi

Şimdi başlangıçtaki sorumuza yani soğuk savaşın bitip bitmediğine dönebiliriz. Açıktır ki bu, soğuk savaşın hangi anlamda kullanıldığına bağlıdır. Birinci anlamda, soğuk savaşın bittiğini ileri sürmek makul görünmekte. 1980'ler ortalarından beri SSCB ile Batı arasındaki ilişkiler öyle bir dereceye dek ve öyle geniş bir dizi sorun üzerinde iyileşti ki 1950 ya da 1983'ün iklimine bir dönüşün nasıl olacağını görmek zordur. İki başkentten herhangi birinde dramatik bir politika değişikliği olabilirdi —Gorbaçov milliyetçi-Brejnevci bir darbe ile devrilirse ya da yeniden yapılanmamış bir Dankworth Quayle, bireysel ya da seçimsel bir kaza sonucu Oval büroyu işgal edecek olursa. Beklenmediğinden ötürü, çok daha tehlikeli, bölgesel bir mesele

üzerine büyük bir bunalım olabilirdi: 1956'da Süveyş'in ya da 1962'de Küba'nın bir tekrarı. Fakat iki taraf arasındaki diplomatik ve öteki [türden] etkileşim ve güven o derecededir ki, belki Balkanlarda ya da İran'da böyle bir kriz çıksa bile onun sınırlandırılma şansı yüksek ve bugünkü detantı sürekli olarak zayıflatma ve Üçüncü Soğuk Savaşı'na yolu açma şansı düşüktür. Soğuk savaşın ikinci anlamına dönersek, durum oldukça farklıdır. Burada, soğuk savaşın sona ermekte olduğunu kabul etmek fakat bunu simetrik, yakınsak bir süreç olarak görmek yolunda yaygın bir eğilim görülüyor. Her iki blok İkinci Savaş'ta zorluklarla karşılaştılar ve umdukları gibi varlıklarını sürdürmeyi başaramadılar: silahlanma yarışında SSCB'yi geçmeye çalışan ABD, tarihteki en büyük bütçe açığını verdi, dünyadaki en büyük borçlu ülke haline geldi ve Japonlar ve Almanlara karşı rekabet gücünü yitirmeye devam etti. Aynı biçimde Batı'da ve SSCB'de, kapitalizm ile komünizm arasındaki farklar azaldığından dolayı Sovyet bloğu içindeki detanta eşlik eden içsel değişimlerin evrimsel bir süreç olduğunu ileri sürenler vardır. Kapitalizm değişmiştir ve buna devam edecektir. Fakat sonucu her iki sistemin eşit biçimde zayıflaması ya da şimdiki değişimlerin simetrik olması olarak sunmak aldatıcıdır. Çünkü, birinci anlamda soğuk savaşın sonu ve Avrupa'da ve üçüncü dünyanın büyük bölümünde hüküm süren detant iklimi, iki sistemin bir yakınsaması ya da müzakere edilmiş bir mütareke temelinde değil fakat birinin öteki karşısında çöküşü temelinde sağlanmaktadır. Bu yirminci yüzyılda bilinen biçimiyle komünist projenin yenilgisi ve kapitalist projenin zaferinden başka bir anlama gelmez. Bu öylesine gerçektir ki soğuk savaşın sistemler arası yorumunun retrospektif bir değerlendirilmesini sağlamaktadır. Uluslararası değişim ve gerilimin azalması ile "komünizm"in içsel çöküşü ve kapitalist ilişkilerin blok devletlerinde yayılması arasındaki bağ, devletler arası rekabetin nasıl içsel, sistemsel farklarla karşılıklı ilişkili olduğunu göstermektedir. Son olayların gidişi ayrıca, "komünist" devletlerde, farklı toplumsal ve ekonomik ölçütlere dayalı bir sistemin gerçekten var olma derecesini de ondan şüphe duymuş olanlar için önemle belirtmiş olmalıdır. Herkes kapitalist ya da uluslararası kapitalist pazarın işleyişine tabi olsaydı, Doğu-Batı çatışmasına hiç gerek kalmazdı ve şimdi de post-komünist toplumların radikal biçimde yeniden örgütlenmesi gerekmezdi.

Bu süreç hiçbir biçimde tamamlanmış değildir. Seçim-sonrası doğu Avrupa haritasının neye benzeyeceğini henüz bilmiyoruz fakat mevcut komünist partilerin iktidarda kalabileceğine ya da hatta büyük siyasal güçler olarak kalabileceğine pek az kişi inanabilir:

En olası kaderleri seçimlerde yüzde 5 ile 10 arasında marjinalleşme gibi görünüyor. SSCB'de durum hâlâ evrilmekte fakat çarpıcı olan yalnızca SSCB'nin uluslararası ittifak sistemini, bir zamanların sosyalist kampını koruyamaması değil fakat aynı zamanda onun Sovyet sosyalizminin kendisi için herhangi bir makul gelecekten yoksun olmasıdır. Sonuç [denoument] beş yıl mı alır elli yıl mı, mevcut SSCB içinde "birlik" temelinde mi olur, yoksa birliği oluşturan cumhuriyetlerin kopuşuyla mı, barışçıl mı yoksa kanlı mı olur, bunları bilemeyiz, ancak en kötüsünün olacağından korkmak basiretsizlik olmaz. Gerçek(lik) şu ki, Sovyet sistemi özgüvenini, nereye gittiğinin, kendi tarihsel ve etik (ahlâki) değerinin ve uluslararası rolünün anlamını yitirmiştir. SSCB, geçmişinin ve bugünkü Sovyet toplumunun sorunlarının sağlıklı, çoktan vakti gelmiş ve halka açık bir incelemesiyle uğraşmaktadır. Fakat hepsi bu değil. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nda bile başardığı şeylerin utanç verici inkârı, Batılı kapitalizmin erdemlerinin safça [naive] abartılması, milliyetçi, aileci [familialist] ve dinsel karakterde her türden gerici ideolojilere boyun eğme ve Brejnev döneminin daha parlak yanlarından biri olan enternasyonalist taahhütlerin terkedilmesi de bugünkü Sovyet politikasını karakterize ediyor. Gorbaçov'in kendisi, büyük bir beceri ve bağlılıkla gemiyi, karakterini ve konumunu telaffuz edemediği bir limana doğru götürüyor. Bolşevik devrimine bir yumuşak iniş yaptırmak için elinden geleni yapıyor: alternatifleri —Ligaçev'in ifadesi olmayan hayıflanmaları, demagog Yeltsin'in yavanlıkları— ise yanıt getirmekten daha da uzaklar.

Üçüncü dünyada, 1970'lerde sosyalist ya da en azından "sosyalist yönelimli" olarak görülen birçok ülke bugün ekonomi ve politikada SSCB'yi taklit ediyor: Gorbaçov onlara çelişkili bir talimat verdi —kendi sosyalizm yollarını izlemek ve aynı zamanda "**perestroika**'nın uluslararası anlam ve öneminden öğrenmek." Bugün onların içinde bulundukları koşullara "sosyalist yönelimsiz ülkeler" tanımı daha uygundur. Son sayılara göre, dünyada yalnızca beş devlet siyasal yaşamda hâlâ ortodoks bir modele bağlıdır: Küba, Arnavutluk, Vietnam, Kuzey Kore, Çin. Elbette bunların beşi de, toplumsal tabana sahip ve milliyetçi karakterde, Kızıl Ordu'ya pek az şey borçlu olan yerli devrimci hareketlerin yurdu olmalarıyla ayırdedilir. Bununla birlikte, daha küçük olan dördü, artan dış baskılar karşısında inisiyatifi ele alamıyorlar, gittikçe iyice savunmaya çekiliyorlar. Küba, Arnavutluk ve Kuzey Kore habis türde bir siyasal felç içinde; Vietnam düzeliyor ve Kamboçya sorununun çözümü ile kendini doğrultabilir. En büyük sorunlarla karşı karşıya olan, yalnızca Tiananmen Meydanı'nın sonucu olarak

değil, beşlinin sonuncusu Çin'dir. Bu katliamın suçunu, yakında geçip gidecek olan yaşlı adamların üstüne atmak kolaydır: örgütleme, ateş etme ve katliam sonrası bastırmalar, sistemi korumakta çıkarı olan genç kadrolar tarafından icra edildi. Fakat Çin uzun vadede, uluslararası baskıya direnmeyi zor karşılayacaktır, özellikle kendi modelinin şimdi SSCB'deki gelişmelerden dolayı artan bir biçimde yenilgiye uğramış göründükçe. Ortodoks komünizmi benimseyen ve hâlâ iktidarda olmayan üçüncü dünya partilerine gelince, kaderleri başarısızlık ya da [kendini] düzeltme olabilir: son ikisi bir ilk dönemler Mao'su ve idealize edilmiş bir Enver Hoca'nın hayal edilmiş [imagined] erdemlerini öven, Filipinler Yeni Halk Ordusu, Sendero Luminoso [Peru Komünist Partisi -çev] ve Tigre Kurtuluş Cephesi birinci kadere mahkum olmuş gibi görünüyor, Güney Afrika Komünist Partisi ikinciyi seçmiş gibi görünüyor. Dünyanın en büyük burjuva demokrasisinde başlangıçta bağımsız devrimci bir çizginin şampiyonu olan Hindistan KP/Marksist, Pekin katliamını selamlamakla kendi ölümünü hızlandırdı.

Komünist modelin, yaşayabilir, uluslararası alanda ayrı bir blok oluşturmaktaki başarısızlığı ve 1917'de başlayan sürecin tarihsel olarak ters çevrilmesi şüpheli görünmüyor. Daha geniş tarihsel anlamıyla, soğuk savaş devam ediyor fakat iki taraftan birinin çöküşüyle birlikte. Bu anlamda, Batı'nın bu ikilinin arasındaki antagonizmanın sona erdiği biçimindeki iddialarının görünürdeki cömertliği [generosity] bir karşı akıntıyı gizlemektedir. "Eski düşünce"nin diliyle konuşursak, şimdi tanık olduğumuz şey, Batı kapitalizminin üstün gücü, dört ya da daha fazla onyıl kendisine kısmen kapalı olan toplumları açılmaya zorladıkça, uluslararası ölçekte sınıf mücadelesidir. Bu sürecin nasıl işlediğini görmek için, Doğu Almanya'nın Batı Alman kapitalizmi pitonu tarafından hızlı, kararlı ve yöntemli bir şekilde sıkıştırılmasını ya da Batı tarafından Macar ve Polonya fabrikalarının ele geçirilmesini izlemek yeterlidir.

"Durgunluğun" Karmaşıklığı

Bununla birlikte bu olgunun görülmesi başka bir soruyu yanıtlamamıza fazla yardım etmez: belirleyici soğuk savaştaki bu dönüşe yol açan ne idi ve özelde neden böyle oldu. Geleneksel yanıt, komünist sistemin "başarısız" olduğunu, ekonomisinin hiçbir dinamiğinin kalmadığını, demokratik olmadığı için siyasal çekiciliğini yitirdiğini ve uluslararası rekabet alanlarında Batı'ya eş

olamadığını söylemektir. Bunda bazı gerçekler vardır fakat bu başarısızlığı bir bağlam içine oturtmak önemlidir. Birinci olarak, tarihsel perspektifle, komünizmin siyasal çekiciliği ve onun demokratik karakteri arasında pek az karşılıklı ilişki vardır. SSCB'de en büyük baskı dönemi 1980'ler değil fakat 1930'lar idi: o zaman Stalin doğrudan ve ihmal yoluyla milyonlarca insan öldürdü. Fakat Sovyet sisteminin sınai ve askeri zaferi de bu dönemde Sovyet nüfusunun seferber edilmesi ve desteği ile başarıldı ve yine bu zamanda Sovyet komünizmi Batı'daki en büyük taraftar kitlesine sahipti. Bu üçüncü dünya için de geçerliydi: 1940'larda Çin ve Vietnam devrimlerine tanık olduk. 1970'lerde içerde durgunluk başgösterdiğinde Sovyet modeli yeni bağımsızlığına kavuşmuş devrimci Afrika devletlerinde yaygın desteğe sahipti. Tarihin ironisi şu ki, komünizm tam da yeni bir siyasal potansiyel, totaliteryenizm teorisyenleri ve Sovyet sistemi içinden birçoklarının şüphe ettiği bir değişim yeteneği gösterdiği momentte çekiciliğini yitirdi.

Ekonomik düzeyde benzeri bir sorun ortaya çıkıyor. Sovyet tipi ekonomilerin iflas ettiğini söylemek şimdi âdet oldu, Sovyet yazarların kendileri, bunu sözde birbirine bağlı bir dizi sorunu kapsamak üzere Brejnev dönemine uygulayarak "durgunluk", **zastoi** ve "yavaşlama", **zamedlenie** terimleriyle özetliyorlar —bu sorunlar, düşen büyüme hızı, teknolojik gerilik, sınai felç, toplumsal çürüme, ekolojik felaketlerdir. Fakat bu tablo abartılıdır. Gerçek şu ki, bir bütün olarak savaş sonrası dönemde SSCB'de büyüme hızları ve konut, sağlık ve eğitim dahil olmak üzere bir dizi sosyal hizmetler önemli biçimde iyileşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu ile 1970'lerin ortaları arasında genel Sovyet yaşam standartları ikiye katlandı. Dünya nüfusunun çoğunun standartlarıyla karşılaştırılınca, SSCB nüfusu oldukça iyi yaşamaktadır: Asya ve Afrika şöyle dursun, Latin Amerika'nın çoğundan daha iyi standartlarda konutlara, ayakkabı, giyim, ulaşım, sağlık hizmetlerine ve eğlence olanağına sahiptir. Tabii kısmen SSCB'nin ekonomilerini sistematik olarak sübvanse etmesi yoluyla Doğu Avrupa nüfusu hatta daha da iyi yaşıyordu.

Uluslararası düzeyde durum yine karışıktır. 1970'lerin sonunda İkinci Soğuk Savaş başladığında, Batı'da bunun, herşeyden önce büyük stratejik askeri gücüyle ve üçüncü dünyada daha iyi bir konumda kendini gösteren dünyadaki yeni Sovyet gücünün bir sonucu olduğunun çok kabul gördüğü anımsanmaya değer. Sovyet füzeleri stratejik SS-18 ve orta menzilli SS-20 ile dengeyi Moskova'nın lehine çevirmişti. Üçüncü dünyada 1970'lerin ikinci

yarısındaki devrimler dalgası **pax americana**'nın sonuna ve yeni bir uluslararası Sovyet etki alanına işaret ediyordu. Afganistan bu yeni Sovyet gücünün doruğa ulaşması olarak görülüyordu. Brejnev dahil birçok Sovyet yetkilisinin buna inanıyor görünmesi onun inanılırlığını artırdı. Amerika zayıftı. Batı geri çekiliyordu. Sağda olsun solda olsun "Amerikan hegemonyası"nın sona erdiği çok konuşuluyordu. Amerika'nın bazı alanlardaki görece konumundaki kısmi bir kayma, hem Japonya gibi öteki kapitalist rakipler karşısında hem de Sovyetler Birliği karşısında mutlak bir güç kaybına dönüşmüştü.

Bunların çoğu saçma ve alarmı yükseltmeye ve solda ABD'nin devam eden egemenliğini bulanıklaştırmaya ya da sağda SSCB'ye karşı yeni bir **Batı saldırısı olduğu açığ çıkan** şeyi haklı çıkarmaya yarayan, Sovyet gücünün kasdi bir abartılışı ve üçüncü dünyada ve nükleer alandaki gelişmelerin yanlış bir değerlendirmesi idi. Bununla birlikte 1970'lerde büyüyen Sovyet uluslararası gücü imgesi tümüyle bir mit ya da hayal değildi: Sovyet yeteneklerindeki gerçek bir ilerlemeye tekabül ediyordu. Tarihsel perspektiften [bakarsak - çev] Avrupa'nın dışındaki Batı için en büyük zorluklara yol açan Kruşçev, Lenin hatta Stalin değil fakat pek lanetli Brejnev idi. Vietnamlıların zaferini sağlayan ve Mozambik, Angola ve Küba yoluyla Nikaragua zaferlerini büyük ölçüde kolaylaştıran Sovyet silahları ve desteği idi. 1980'lerin sonlarında bile bu uluslararası bağlılığın sonuçları görülebilir: Batılı hükümetlerin kendilerine pay çıkarmak için son dakika girişimlerine karşın, 1990'da Güney Afrika'daki olayların dramatik dönüşü, 1960'larda ve 1970'lerin başlarında Lizbon ve Pretoria'ya karşı milliyetçi hareketlere verilen uzun vadeli askeri desteğe pek borçlu değildir. Güney Afrika'nın kendisinin dışında herkes kadar, ırkçı bloğu kırma şerefi Brejnev'e aittir.

Sonal Bunalım

Dolayısıyla, neden Sovyet sisteminin görünür biçimde dayanıklı bir konumda olduğu 1980'lerde nihai çöküşün meydana geldiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu bir onyıl önce üretilen İkinci Soğuk Savaş çözümlemeleri ile ilgili bir meseledir çünkü genel Sovyet konumunun ne kadar kolay bozulur olduğu çok ender görülüyordu. Geçmişe bakınca, bu bence kendi çözümlemem *The Making of the Second Cold War*'un en büyük zayıflığıdır. Batı'nın yeni saldırgan bir Sovyet gücü iddiaları temelsiz ise de bir bütün olarak Sovyet sisteminin SSCB'de ve öteki blok ülkelerinde kendini olduğu gibi

yeniden üretmeyi sürdürecek ölçüde yaşayabilir olduğu varsayılıyordu. Kısmen bu yargı doğru idi. Sovyet sistemi hiçbir mutlak anlamda iflas etmedi: nüfusu ayaklanma içinde değildi, ekonomisi sınırlı olsa da yeterli bir mal arzı sağlıyordu. Ekonomik eşitsizlik ve suç işleme düzeyleri gelişmiş kapitalist devletlerdekinden düşüktü. Tarihsel kayıtları temizdi. Siyasal olarak kendini uyarlamakta dikkate değer bir yetenek gösteriyordu. Uluslararası gücü öncekinden fazlaydı. Fakat gerçek şu ki 1980'lerin sonuna gelindiğinde, kapitalizme uluslararası biçimde meydan okuyamaz ya da kendini içerde yeniden üretemez halde sonal bir bunalım içinde gibi görünüyordu.

Herhangi böyle bir süreçle ve en açık olarak uzun savaşlardan sonra devletlerin çözülüşü ile birlikte, pat hali yılları olarak görünen yıllara dönüp bakmak ve sonraki çözülmenin kaynaklarını tahmin etmek olanaklıdır. Çözülüş için iki açık neden kendiliğinden çıkmaktadır. Birincisi, şimdilerde çok kolayca unutulan klasik marksist olanı, 1980'lerin başında Batı'nın Sovyetler Birliği'ni zayıflatmak ve felç etmek için bir saldırıya geçmesi idi. Nükleer alanda ABD açıkça SSCB üzerinde "üstünlük" aradı. Batı, "modernizasyon" kılığındaki yeni programlarıyla bastırıyordu, Reagan da o zamana dek süren caydırma politikasına son verecek bir stratejik savunma sistemi geliştirmeyi ileri sürmek ve bununla tehdit etmek yoluyla vidayı iyice sıkıştırıyordu. Üçüncü dünyada çeşitli düzeylerdeki ABD müdahalesi devrimler dalgasını sona erdirdi. 1980'de Zimbabwe'dekinden sonra, El Salvador'daki gibi doğrudan baskının bir sonucu olarak ya da Filipinler, Haiti ve Güney Kore'deki gibi devrimci süreçlerin reform adayları tarafından saptırılması yoluyla olsun artık böyle ayaklanmalar yoktu. Aynı zamanda, üçüncü dünyadaki devrimci rejimler üzerindeki baskıyı haklı çıkarmak için "Reagan Doktrini" geliştirildi: dört devlette —Kamboçya, Afganistan, Angola, Nikaragua— Sovyet yanlısı rejimlere karşı gelen gerillalara silah gönderildi. Washington, üçüncü dünyalı sosyalist müttefiklerini kastederek, Sovyet gücünü "kenarından" kemirme politikasını geliştirdi. 1980'lerdeki bu karşıdevrimci savaşların bir sonucu olarak, yüzbinlerce insan öldü ve milyonlarcası yerinden yurdundan oldu. Nikaragua'daki Şubat 1990 seçiminin sonucu, herşeyden önce, böyle bir baskının sonucuydu: **kontra**'nın elinde 30,000 kişi öldükten sonra bir tükenmeyi temsil ediyordu. Bu karşı devrim Şili, Guatemala ve Endonezya'dakilerden, barışçıl olduğu için değil, fakat katliamlar devrimci rejimin yıkılmasından sonra değil önce meydana geldiği için ayrılıyordu.

Sovyet ve Batılı yazarlarda bulunan ikinci argüman, içsel bir süreç, bir antropi üzerinde yoğunlaşır. Bu demektir ki komünist model 1980'lerde, bir anlamda buhar salıvermiş, seksen yıla varan dinamizmden sonra kendini tüketmiştir. Bunun en açık işaretleri, SSCB ve öteki Comecon ülkelerini kuşatmış görünen ekonomik darboğaz ve buna eşlik eden toplumsal ve ekolojik sorunlardı. Daha önce elverişli olan büyüme kaynakları tükenmişti: artık tarımsal nüfus, sanayileşmenin ilk biçimleri, Batılı krediler ve seçilerek uygulanan teknoloji. Bu ekonomik durgunlukla eşzamanlı olarak doğanın yıllarca yoğun bir biçimde yağmalanmasının ürettiği ekolojik sorunlar, Demokratik Almanya'nın güneydoğusundaki ırmakların kirlenmesinden Aral gölünün kaçınılmazca küçülmesine dek kendini gösterdi. Yıllarca süren ihmalden sonra toplumsal sorunlar da ortaya çıktı: düşen doğum oranları, azalan ortalama yaşam süresi, artan suçlar. Herşeyden önce bir siyasal itibar tükenmesi vardı: tarihsel olarak komünist hareket, özgül olaylardan —Bolşevik devrimin kendisi ve faşizmin yenilgisi— ivme kazanmıştı. Sonraki başarılar —1957'den sonra uzay keşfinde başlangıçtaki önderlik, üçüncü dünyada komünist ve sosyalist fikirlerin yayılması— bu ileri yürüyüşü doğrular görünüyordu. Bununla birlikte 1960'lardan itibaren bu tarihsel ilerleme umudu engellendi: 1961'de Berlin duvarının inşası, 1968'de Çekoslovak deneyinin bastırılması bu iyimserliğin sonuna işaret ediyordu. "Komünist" sistemin yalnızca dinamiğini yitirmiş olmakla kalmadığı fakat, burası en önemli nokta, onu yeniden kazanamayacağının belli olması belki de yirmi yıl ya da daha fazla çekti. Komünist iyimserliğin son büyük ifadesi, 1961'de 22. Parti Kongresi'nde ilan edilmiş barış içinde bir arada yaşama üzerine **triumphalist** [zaferci] perspektifleriyle Kruşçev'inkiydi. Otuz yıl sonra bu hayal boş, Sovyet toplumunun potansiyelinin bir abartılmasına dayalı ve tarihsel determinizme temelsiz bir inanç olarak görünüyor. "Geçiş" kendini tamamlayamamakla kalmadı fakat kazandığı toprakları da elinde tutamadı.

Uluslararası Bir Başarısızlık

Gorbaçevci "durgunluk" teriminin kapsamında bu etkenler tek başına "komünizm"in 1980'lerin sonundaki çöküşünün yeterli bir açıklamasını sağlamaz. "Durgunluk", "komünist" devletler içinde geçersiz olan bir homojenlik derecesini ima eden basitleştirici bir terimdir. Durgunluk derecesi, böyle bir sonuca yol açacak denli büyük ya da kapsamlı değildi. Gerçekte, salt iç verilere dayanarak, Sovyet sisteminin, SSCB'nin kendisinde ve blok içinde, bir

dereceye dek liberalleşerek fakat yurtiçi ve uluslararası ortodoksinin esas özelliklerini koruyarak yıllarca sürebileceğini düşünmek oldukça akla yatkın idi. Başka bir deyişle, tek başına içsel etkenler nihai çöküşü açıklayamaz. Belirleyici olan ve durgunluğa tamamen farklı bir renk veren, global bağlam ve özelde "komünizm in rakibi ileri kapitalizm ile karşılaştırılmış göreli sicili idi. Her şeyden önce bu 1980'ler sonu olaylarını belirledi.

Teorik düzeyde, komünist partiler, öldürücü bir surette hatalı olduğu gösterilmiş olan iki varsayımdan hareket etmişlerdi: biri kapitalizmin kaçınılmaz bunalımı ve çağımız içindeki düşüşü idi, öteki(si) komünist ülkelerin, kapitalist dünyadan bağımsız, alternatif, rakip ve kendi kendine yeterli bir blok oluşturma yeteneği idi. Bu temelde, savaş sonrası dönemde kapitalizmin görünür üstünlüğünü tanıyan birçok komünist, kapitalist başarının ya bir serap, tek başına "manipülasyon" (ki kesin olarak vardır)un bir sonucu ya da geçici, sona yakın spekülatif bir patlamanın sonucu olduğu inancıyla hâlâ başlangıçtaki iyimserliklerini koruyabiliyordular: sosyalist kamp yeterince dayanabilirse, diyorlardı, kapitalist dünya bunalıma girecek, yeni bir sosyalist dinamik ortaya çıkacak ve ilk senaryo, çok gecikmiş ve saptırılmış olsa da oynanacaktı.

Gerçekte, savaş sonrası dönem her iki varsayımı da geçersiz kıldı ve böyle yaparken marksizmin temel hatasına işaret etti. Marksizmin en büyük yanlışının milliyetçiliğin eksik değerlendirilmesi olduğu söylenir genellikle: bu müphem bir iddiadır, çünkü liberalizm de bunu yaptı ve bu iddia sosyalist geleneğin milliyetçiliğe ilişkin doğrulanmış kuşkuculuğunu önemsizleştirmektedir. Marx'ın milliyetçi yanılsamaları küçük görmesi ve Lenin'in "milliyetçi dalaşmalar"ı itham etmesi bugün oldukça yerinde görünüyor. Marksist ve sosyalist düşüncenin en büyük yanlışı ne milliyetçiliğin eksik değerlendirilmesi ne de sosyalizm ve potansiyelinin olduğundan fazla görülmesi idi, aksine kapitalizmin kendisinin, hem sürekli yayılma potansiyelinin hem de içinde felaketçi [katastrofist] bir teleolojinin bulunmasının eksik değerlendirilmesi idi: Bill Warren'in dediği gibi, " «geç kapitalizm» neye göre geç?" Ekonomik performans açısından, ileri kapitalist ülkeler, savaş sonrası dönemde görülmemiş bir büyüme dönemi geçirdiler ve düşme eğilimleri kısa süreli ve görece sığ idi. Gelir eşitsizlikleri sürerken ve gerçekte artarken bu ülkelerdeki nüfusun çoğunluğunun gerçek yaşam standartları arttı. Bu ekonomik başarıya siyasal başarı eşlik etti: savaş sonrası dönemde ileri kapitalist devletlerde genel oy hakkının yayılmasının

tamamlanması, bu ülkeler nüfusunun ezici bir çoğunluğu tarafından kapitalist demokrasinin meşruiyetinin kabul edilmesi ve dikkate değer biçimde kısa bir sürede Asya, Afrika ve Karayipler üzerindeki formel sömürge kontrolunun kalkması. Kapitalizm üçüncü dünya nüfusunun bir bölümünün, özellikle Afrika ve Asya alt-kıtasının yoksullaşmasını önlemekte belirgin bir biçimde başarısız olurken, üçüncü dünyanın çoğuna kapitalist demokrasinin yayılması başka bir güç boyutunu kanıtladı: üçüncü dünya devrimci rejimlerinin sınır(lılık)larına ek olarak, kapitalist ekonomi ve politikanın belirgin kapasitesi, sosyalizmin, savaş sonrası dönemde en büyük başarıları elde ettiği bölgelerde bile çekiciliğini azaltmaya hizmet etti.

Politika ile ekonomi arasındaki bağ, kapitalist hegemonyanın kendisinin karakterindeki, yani sermayenin egemenliğini sağlama ve üretme mekanizmalarında ve özelde sistemin meşruiyetinin cisimleşmesi olarak görülen değerler ve kurumlardaki bir değişim ile takviye edildi. Eski toplumsal engeller ve kimlikler aşındıkça, iletişim ve tüketim kültürüyle ilişkili etkinlik biçimlerinin rolü arttı: TV, pop müzik ve modanın gücü her zaman öteki güç biçimlerine bağımlı idi, ancak bir bütün olarak Batı toplumu içinde daha bir göreli ağırlık kazandı. Bu, içinde günlük gereksinimler yığınının mevcut sistem tarafından karşılanmış göründüğü ve abartılmış ve süslenmiş de olsa tercihlerin var olduğu bir ekonomik-siyasal bileşim idi. Kapitalizmi "yakalayan ve geçen" tüm bir sosyalizm imgesi iki yönden hatalı idi: birinci olarak, sınai çıktı ya da yiyecek üretimi gibi en dar, en geleneksel ihtiyaçları niceliksel anlamda bile yakalayamıyordu; ikinci olarak, rekabet koşullarının ta kendisi, rekabetin değerlendirilmesine ilişkin ölçütlerin, yalnızca komünist partilerin yönetimindeki nüfus tarafından olmamak üzere, kendisi de değişiyordu.

Dolayısıyla kapitalizm içindeki bu başarıya karşı "komünist" toplum özellikle savunmasızdı. Ekonomik olarak, üretim ve teknolojik değişim açısından rekabet edemezdi. Yeni geliştirilmiş tüketicilik [consumerism] ve popüler kültür alanlarında daha da az rekabet edebiliyordu. Sovyet liderlerini en çok ilgilendiren, bunun, herşeyden önce, en yaşamsal rekabet alanı, askeri rekabet açısından önemi idi: Batı'ya teknolojik nitelik şöyle dursun, nicelik olarak ulaşmak gittikçe zorlaşıyordu. "Komünizm" siyasal olarak rekabet edemiyordu, çünkü başlangıçtaki devrimci başarıları işleyen, alternatif demokrasi sistemlerine dönüşemedi: Bahro'nun ifadesiyle, "politbürokratik" dikkatörlük tüm sisteme hakim oldu. Kapitalist ilerlemenin öncülük ettiği yeni alanlarda hatta daha da az rekabet

edebiliyordu: bir yandan tüketici kültürü, öte yandan üçüncü sanayi devrimi ve enformasyon teknolojisinin yayılması. "Komünist" toplumlar, birçok bakımdan öldürücü olan bir noktada, alternatif bir uluslararası blok da oluşturamıyordu. Ekonomik etkinlik açısından Sovyet bloğu hiçbir zaman Batı'ya rakip olabilecek dinamik bir ticaret bloğu oluşturamadı. Uluslararası ekonomi içinde daima savunmacı, ikincil bir yer işgal etti. Teknoloji alanında geride kaldı ve kopya etmeye mahkum oldu. Böyle bir gelişmeye izin vermek için Sovyet bloğu kısacası çok zayıf ve iç mekanizmaları da çok katı idi.

Aynı zamanda, blok ülkeleri kendilerini kapitalist dünyadan yalıtamıyordu. En açık olarak görülen alanda, iletişim alanında, komünist devletler içindeki insanlar için dış dünyada olanları dinlemek ve görmek gittikçe daha da olanaklı hale geldi. Batı Alman TV'sinin Doğu Almanya'nın çoğunda ve Çekoslovakya'daki ya da Fin TV'sinin Estonya'daki etkisi bunun örnekleriydi. Pop müzik komünist dünya gençliğine ulaşmanın doğrudan bir aracı oldu. Daha yüksek eğitim düzeylerinde ve artan seyahat olanakları ile birlikte, komünist ve kapitalist devletlerdeki yaşam standartları ile siyasal koşullar arasındaki karşılaştırma daha belirgin hale geldi. 1980'lerin sonundaki çöküşün temelinde yatan bu, mutlak değil, karşılaştırmalı başarısızlık idi: yalnızca iflas etmiş görülen bir sisteme karşı hoşnutsuzluğu kışkırtmakla kalmadı, fakat geniş bir anlamda, komünist sistemin, Batı'yı geçmek şöyle dursun, ona yetişebileceği inancını bile yıktı.

Bu bunalımın uluslararası belirlenimi, bununla birlikte, yalnızca Sovyet bloğunun rekabet edemeyişinin sonucu değildi: bunalımın kendisinin kilit görevindeki uluslararası boyutları vardı. Birincisi, Doğu Avrupa'da komünist parti iktidarının yıkılması, aşağıdan [yukarıya] yapılmasına bakılırsa, Sovyet politikasında, 1988'in sonunda bu rejimleri iktidarda tutmak için müdahale etmeme yönündeki değişim olmaksızın mümkün olmayacaktı. Eski politbürolar eski biçimde yönetmeyi sürdüremiyordu: Gorbaçov'un politika değişimi, değişimlerin gerçekleşmesinin onsuz olmaz önkoşulu idi. İkincisi, başka devrimci durumlarda olduğu gibi, başarı örneklerin tanıtlama etkisi çok önemliydi, her biri süreci bir evre ileri itiyordu: önce, Macaristan'da yukarıdan liberalizasyonu, sonra Polonya'da Dayanışma hükümetinin seçimi, ardından yazın kitle göçleri ve sonraki gösteriler yoluyla SED'inin karşılaştırmalı olarak yavaş yavaş aşınması, sonra çok daha hızlı [gelişen] Çek ayaklanması ve nihayet Romanya'daki ani, kanlı değişim. Uluslararası boyut, ayrıca, üçüncü ve bu örnekte belirgin

bir biçimde, kapitalist bloktan gelen ayaklanmalar için bir uyarıcı sağlamasıyla da anlam kazanıyordu: Savaş sonrası devrimlerin çoğu Batı'ya karşı olmuştu ve hegemonik bloğa meydan okumanın bedelini ödemişti; 1989 başkaldırıları komünist partilerin iktidarına karşı idi ve diplomatik, askeri ve mali açıdan Batı'dan aldıkları ya da nüfusun çoğunun alacaklarına inandıkları teşvikler ve karşılıklar yoluyla ilk başlarda ve sonraki istikrarları açısından kolaylaşmıştı.

Gerçek ve Hayali Alternatifler

"Komünist" deneyin bu göreli başarısızlığından birkaç sonuç çıkıyor. Birincisi, Brejnevci ortodoksinin geleneksel alternatifi, yani 1968'de Dubçek'in kullandığı anlamda "güleryüzlü sosyalizm" inandırıcı değildir ve hiçbir zaman değildi. Çünkü "güleryüzlü sosyalizm", komünist partinin iktidarda kalması fakat daha insancıl ve demokratik politikalar izlemesi demekti. Demokrasi artı parti kontrolüne olan bu inanç liberal komünist politikanın bir sabitidir: Kruşçev ve 1960'lardaki Prag Baharı'ndan, Bahro'nun 1970'lerdeki **Alternative**'ine, 1985'ten sonraki ilk **perestroika** formülasyonlarına kadar. Kapitalist sistemin alternatif çekiciliği ve işleyen kapitalist çok partili bir seçeneğin var olduğu, yani komünist partinin oylarla iktidardan tamamen atılma olasılığının olduğu bir dünyada böyle bir seçenek geçici bir sığınak, kabul edilemez bir uzlaşmadır. Batı'da tüm bu karma ekonomi sözleri ve benzeri, siyasal değişimin görece değişmeyen bir sosyoekonomik sistem içinde yer aldığı olgusunu bulanıklaştırmaktadır: birincisini her dört ya da beş yılda bir değiştirmek mümkün; aynı biçimde bir sosyoekonomik sistemi bir başkasına çevirmek mümkün değil. Güleryüzlü olsun olmasın, komünist parti ya tek başına yönetmekte ısrar etmek ya da bir kerede ve hepten iktidardan uzaklaştırılma olasılığına izin vermek zorundaydı. Bunun anlamı şudur, sistemin 1960'larda kurtarılabileceğine ilişkin argümanların geçerliliği şüphelidir: Kruşçev devam etseydi ve daha tutarlı olsaydı ya da Brejnev Çekoslovakya'yı işgal etmemiş de olsaydı, sistem yine de dışardan sabit, reformcu bir komünist yörüngeye girmesine karşı baskılara maruz kalacaktı.

İkinci sonuç, Sovyet bloğunun dışında ve özellikle Doğu Avrupa'da "komünizm"in kaderi ile ilgilidir. Liberal ya da reform komünizmi uzun zamandan beri, Doğu'da sosyalizm adına siyasal diktatörlüğün dayatılmasının Batı'da komünizmin gelişmesini engellediğini iddia etti. Doğu'da siyasal bir açılımın Eurokomünist ve öteki akımların işini kolaylaştıracağı iddia ediliyordu. Tarihsel

deneyim bununla çelişmektedir: daha önce kaydedildiği gibi, Batı'da komünist partiler Stalin zamanında güçlerinin doruğundaydı ve o zamandan beri Kruşçev ve Gorbaçov'un liberalizasyonları ile **eşit bir hızda** devamlı bir erozyona uğradılar. Gerçekte komünist ortodoksinin 1989'da Doğu Avrupa'daki nihai bunalımı Batı Avrupa komünist partileri içinde yeni bir bunalım dalgasına yol açmış görünüyor. Bu paradoksun nedenlerini bulmak zor değildir.

Batı'da komünistlerin başarısı, bunun da rol oynadığını kimse yadsıyamasa da, açık ya da örtük olarak Doğu'daki savaşkan diktatörlüğe bir hayranlığa, bir otoriter özdeşleşme heyecanına pek dayalı değildi, fakat daha çok yaşayabilir, tarihsel olarak ileri(ci) bir alternatife olan inanca dayanıyordu. Batı'da komünizmin inanılırlığını azaltan, 1980'lerde bu inancın yıkılmasıdır. Komünist partilerin görünürdeki paradoksal geçmişinin öteki nedenini kesin olarak belirlemek biraz daha zordur: bu Batı'da herhangi yaşayabilir bir sosyalizm için esas önkoşulun, tam da onun karşı çıktığı sisteme, yani kapitalizme karşı bir savaşkanlık derecesi olduğu olgusuyla ilgilidir. Öteki hataları ne olursa olsun, geleneksel komünist partiler bu niteliği taşıyordu. Bugünkü Batı Avrupa komünist partileriyle ilgili olarak en belirgin şey onların Sovyet geçmişini çok eleştirmeleri değil fakat kapitalizmin kendisine hiçbir radikal düşmanlık duymamalarıdır.

Yeni Dönem, Eski Sorunlar

Modern tarihteki bu dönüş noktası ve 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının açığa çıkması, batıda olduğu kadar doğuda da, hemen hemen evrensel bir sevinçle karşılanıyor. Soğuk savaşın sonu, yeni bir uluslararası uyum çağı, hatta bir tür yeni Hegelci anlamda tarihin sonu vaad ediliyor. En azından 1914 öncesi bir dünyaya dönecek olursak o zaman [ortada] bazı apaçık tehlikelerin olduğu söylenebilir. Yıllarca süren sömürge talanları ve büyük savaşın kendisine yol açan, sosyalist bir rakibin karışması olmaksızın, kapitalistler arası bir çatışmanın dünyasıydı bu. Bu da başkalarının 1914-1945 Avrupa iç savaşı dedikleri fakat, her Çinli ya da Vietnamlının belirteceği gibi, bundan daha fazlasına öncülük etti. Alman ya da Japon güçlerine ilişkin ifade edilen kaygılar pek sakin bir yirmibirinci yüzyıl vaat etmiyor. Bundan da önce, uluslararası barışa başka, daha az uysal bir tehlike, yani etnik ve dinsel [communal] çatışma gittikçe önem kazanıyor. Sovyet gücünün çöküşüne, Doğu Avrupa'da ve SSCB'nin kendisinde milliyetçilik patlaması ve etnik çatışmalar eşlik etti; bununla

eşzamanlı olarak, sömürge sonrası [post-colonial] üçüncü dünyanın çoğu, hiç bitme işareti vermeyen etnik şiddetle parçalandı. Gerçekte 1980'lere damgasını vuran şeylerden biri soğuk savaşın sonu ise öteki de gelişmiş ve gelişmekte olan dünyanın çoğunda milliyetçi duyguların canlanması oldu: Britanya'da spor karşılaşmalarındaki şövenist aşırılıklardan ABD, Japonya ve Almanya'da büyüklük gururunun yeniden canlanmasına kadar gelişmiş dünya siyasetinde genelleşti. Bu başka bağlamlarda da gizlenmektedir —liberal entelijensiyanın bazı kesimlerinin gösterdiği, ırkçılık karşıtlığı maskesi altındaki dinsel bağnazlığa karşı hoşgörüden, bir zamanların uluslararası komünist hareketinin elemanlarının "ulusal gelenekler"in ardına düşmesine kadar.

Bu siyasal çatışma ve eğilimlerin altında, en temel sorun yatıyor, bu komünist hareketin uğraşmak için kurulduğu ve şimdi soğuk savaşın sonu ve buna bağlı olarak "komünist" bloğun boğulması ile sorgulanmakta olan sorundur. Bu, siyasal olasılıklar ve özelde şimdi üstünlük sağlamış olan ileri kapitalizm modelinin, arzu edilebilir ve inandırıcı bir alternatif adına eleştiriye açık olma derecesi sorunudur. Kapitalizmin eleştirisi marksizm ve sosyalizmin hareket noktası idi ve bu nokta, yerinde olarak bu geleneğin şimdi dönebileceği noktadır. Tüketici kapitalizminin zaferi ve "komünizm"in çöküşünün ortasında, sapma olasılığının üzerinin yeni bir uluslararası siyasal ve kültürel uyum adına örtülmesi çarpıcıdır: herkes, Kaliforniya, Renanya-Westfalya ve Surrey'in yaşam tarzlarından damıtılmış ve onlarca tanımlanan bileşik ulusötesi bir ütopyaya özlem duyuyorlar ve güya onu onaylıyorlar. Bu yeni ütopyanın sınıfsal, cinsel, ırksal ve bölgesel temellerde tanımlanan derin eşitsizlik yapıları içerdiği açıktır ancak geçerli olan birçok halka yönelik söylemler de bastırılmıştır. Bu ütopyanın tasarlanması ve savunulmasında gösterilen kararlılık —olayların bildirilmesinden istatistiklerin sunulmasına dek— tek başına bunun yapay ve dayanıksız bir yapı olduğunu gösterebilir. Bununla birlikte yaygın olması alternatiflerin dışlandığı ve kötülendiği anlamına gelir.

Ortodoks komünizmden telaşla kaçılırken, olumlu ve gerekli olan şeylerin çoğu terkediliyor: sosyal adalete bağlılık, dinin kamu hayatından çıkarılmasında ısrar, devlet tarafından kadın erkek eşitliğinin teşvik edilmesi, enternasyonalizm ve dayanışma bunların yalnızca dördüdür. Üretimin kozmik yıkıcılığının her zamandan daha açık olduğu bu zamanda, ekonomik etkinliği planlama ve yönlendirme için müdahale gereksinimi iddiası şimdi neredeyse evrensel olarak reddediliyor. "Komünist" ülkelerdeki bu

cephelerde meydana gelenler bir ilerleme değil fakat bir çağ boyutlarında bir geriye dönüştür. Başka bakımlardan pek iç açıcı olan *Moskova Haberleri*'nin sütunlarını, Bolşevik geçmişi ve geleneğinde övgüye değer herhangi bir şeyden söz edildiğini görmek için araştırabilirsiniz. İleri kapitalist dünyada değişim için güvenilir siyasal ve toplumsal araçların ortadan kaybolduğu görüldü. İşçi sınıfı hatırı sayılır ölçüde marjinalleşmiş ve parçalanmıştır, örgütsel ve yasal güçleri azalmıştır. "Yeni toplumsal hareketler", şimdiye dek inkâr edilen baskı biçimlerini teşhis eden ve onlara meydan okuyan fakat tutarlılık ve potansiyeli fazla önemsenmiş olan güçler şimdi dağılmıştır. Radikal sağın, siyasal ve dinsel yeni toplumsal güçleri bu devletlerin çoğunda besbellidir. Aynı biçimde, çağdaş toplumun değişik bir ekonomik ve siyasal temelde nasıl örgütlenmesi gerektiği ve örgütlenebileceğine ilişkin bir fikir kıtlığı vardır. Ne Batı'daki sosyal demokrat partilerden, ne de Doğu'da Gorbaçovcu reformlardan bugünkü kapitalizmin açık ve inanılır bir eleştirisi çıkmaktadır.

Bu ilginç ve uğursuz bir gelişme, ideolojik basitleştirmenin bir zaferidir. Herşeyden önce, ondokuzuncu yüzyılda üç kıtada yerli nüfusların katlini ve bu yüzyılda iki dünya savaşını getiren kapitalizmdi. Yine kapitalizm, dünya ölçeğinde zengin ve yoksul ayrımını azaltmak üzere yarattığı serveti dağıtmakta belirgin bir biçimde başarısız oldu ve hâlâ günlük işlerini, şimdi bize her saatte bir "finansal haberler" kılığında getirilen, pazarda çocukca çılgınlık ve akılsızlık temelinde yürütüyor. Komünist hareket, bu sisteme bir karşı çıkma ve kapitalizmin anarşi ve kötülüklerinin yerine daha insancıl ve rasyonel olarak düzenlenmiş ekonomik etkinlik biçimi koyacak, daha çok arzu edilir ve tutarlı bir alternatif oluşturma çabasıydı. Yetmiş yıldır böyle bir tehdit arzetti fakat sonunda iflas etmiş görünüyor. Ortaya çıktığı biçimiyle, Doğu ve Batı'nın nüfusunun ezici bir çoğunluğunun gözünde ileri kapitalizmden ne daha çok arzu edilir ne de daha tutarlıdır. Sosyalizmle özdeşleştirilen bir baskı ve sınırlamayı reddeden gençliğin amansız bir sel gibi D. Almanya'dan Batı'ya akması önemli bir tarihsel ders içeriyor. En büyük başarı alanında, askeri rekabette bile, ancak kısmen ve aralıklı olarak rekabet edebiliyordu.

Komünist deneyin neyi temsil ettiğinin ölçülü bir tarihsel materyalist değerlendirmesini yapmak için belki de erkendir. Çağımızın egemen sistemine kısmi, sabırsız ve çarpıtılmış bir karşı meydan okuma idi, gelişimi ve ölümü de yalnızca Marx'ın başlangıçtaki, kapitalizme bir karşı çıkışın başarılı olacaksa global bir düzeyde patlak vermesi ve kendini pekiştirmesi gerekeceği

yolundaki içgüdüsünü doğrulamaktadır. Abartılmış ekonomik ve siyasal potansiyel ve yanlış bir teleoloji adına, komünist toplumlar kendilerini kapitalizmden üstün ve tarihsel olarak ötesinde bir toplum biçimi olarak sundular. "Kapitalist olmayan" oldukları kesinlikle doğruydu ancak "post-kapitalist" değildiler: birçok bakımdan, askeri ve baskıcı güce dayanmaları, teknolojik değişim yapamamaları ve uluslararası ekonomik bütünleşme için işleyen mekanizmalardan yoksunlukları ile kapitalizmin ilk biçimlerine benziyordular. Yıllar süren kısmi başarılardan sonra şimdi onlardan çok daha güçlü ve hiçbir önceden belirlenmiş yıkım ya da bunalıma yönelmiş gibi görünmeyen bir üretim tarzı ve siyasal sisteme yenilmiş gibi görünüyorlar.

Bunun gerektirdiği ve fırsat sağladığı şey, yalnızca marksizmin ve sosyalist hareketin değil fakat bir bütün olarak Batı toplumu içindeki radikal ve devrimci geleneklerin de yeniden bir değerlendirmesi ve düzenlemesidir. Almanya'daki siyasal ayaklanmaların çalışkan bir öğrencisi ve sosyoekonomik etkenlerin belirleyiciliğinin sarsılmaz bir inanırı olarak Marx en azından son bir ayın olaylarına o kadar şaşmazdı. Uzun ve açılı tarihsel sapmasından sonra komünist gelenek artık, başlangıç noktasına, kapitalist siyasal ekonominin eleştirisi ve ona karşı çıkmaya dönebilir. Temel sorun, egemen kapitalizm modeline bir alternatifin var olup olmadığı ve ne kadar var olduğu ve varsa onu yaratmak ve savunmak için hangi toplumsal araçların demokratik olarak seferber edilebileceğidir. Klasik marksizmin yeniden değerlendirilmesi çoğunlukla şimdiye dek marksist gelenekten ayrı kalan çağdaş direniş biçimlerinin inşa edilmesi ya da onlarla yeniden bağlar kurulması biçimini aldı —1914'te atılan sosyal demokrasi ve aralarında feminizm, ekoloji ve ırkçılık karşıtlığı olan 1945 sonrası dönemin akımları. Bununla birlikte, pre-marksist radikal akımların ne kadar ilintili olabileceğinin görülmesi, özellikle zamanımızda yeniden canlanan dincilik, milliyetçilik ve irrasyonalizmin tehditleri karşısında, aynı derecede önemlidir. Yirminci yüzyılın ayrılmış kuzenleri olarak da, onsekizinci yüzyılın sözde kovulmuş **aufgehobene** öncellerini geri getirmek önemlidir. Soğuk savaşın sonu bu sorunu açıklığa kavuşturmaktan başka bir şey yapmasa ve sosyalizmi yanlış ve determinist yanıtlar ve talihsiz bağlılıklardan kurtarsa bile yirmibirinci yüzyıl için esaslı bir gündem hazırlamış olacaktır. 1980'ler sonu olayları üzerinde teorik ve siyasal düşünme görevi daha yeni başlamıştır ve önemlerinin çözümlenmesi zorunlu olarak geçici olmalıdır. Hafife alınmayacak bir şey varsa o da bunların meydan okumasıdır.

Çeviri: Candan Badem

Körfez — Dünya Statükosunu Korumak İçin Emperyalist Haçlı Seferi

Lutte de Classe

Class Struggle, No: 34, Ekim 1990

Irak'ın Kuveyt'i yıldırım işgali ve ilhakından iki ay sonra, gezegenin başlıca petrol kaynaklarından biri olan bölgede hâlâ korkunç boyutlarda silahlı güçlerin yığınak yapmasına tanık oluyoruz. Şimdilik bu bunalımın askeri çatışmaya yol açıp açmayacağını söylemek olanaklı değil.

Şimdiki durumun gelecekteki gelişimine ilişkin birçok soru işareti olmasına karşın, Birleşik Devletler'in öncülüğündeki Batılı liderlerin müdahalesinin doğası oldukça açık. Uluslararası hukuk, özgürlük, vb. hakkında büyük sözlér, bunun dünya statükosunu sürdürmek ve kapitalist güçler tarafından kurulan düzeni korumaya yönelik bir emperyalist müdahale olduğunu gizleyemez. Tabii ki bu müdahalenin siyasal ve toplumsal niteliğidir ki bizi taraf tutmaya, yarın muhtemelen başlıca emperyalist ülkelerin ordularıyla karşılaşacak olan Arap kitlelerinin tarafını, emperyalizm tarafından ezilen halkların tarafını tutmaya itiyor.

Bu seçim bizi fiili olarak [de facto], yakın zamana kadar emperyalistlerin dostu olan, yarın belki geri çark edebilecek olan ve politikasının kitlelerin çıkarlarını savunmakla ilgisi olmayan bir diktatörle, Saddam Hüseyin'le aynı tarafa koyar. Öyle olsun! Bu şüpheli birliktelik bizim taraf değiştirmemizi gerektirmez. Bu sadece bize şunu hatırlatıyor: emperyalist güçlerin bölge üzerindeki baskısı, öyledir ki, bölge liderlerinden birinin bu baskıyı biraz gevşetmek için en küçük bir çabası bile onu dünyanın en güçlü ordularıyla karşı karşıya gelme riskini göze almaya zorlayabiliyor.

Emperyalist Güçlerin Yoğun Yığınağı, Fakat Askeri ve Siyasal Tedbirliliği

Irak askerleri Ağustos'un ikisinde Kuveyt'i işgal ettiği zaman, George Bush hemen tepki gösterdi. Amerikan liderleri ordular sınırları geçerken ya da bir yerleri ilhak ederken her zaman o kadar hassas değildir. Zamanında, İsrail ve Suriye büyük bir Amerikan donanmasının kuşatması olmaksızın Lübnan'ın bir kısmını işgal edebildiler. İsrail ordusunun Batı Şeria ve Gazze'yi işgali yıllarca dikkate alınmayan BM kararlarına konu oldu. Bu, Batı'nın adına hareket ettiğini iddia ettiği uluslararası hukukun onun gerçek güdüleriyle hiç ilgisinin olmadığını göstermek için yeterlidir. Fakat şimdi Kuveyt örneğinde bu ezilen bir halkın hakları sorunu bile değil, tamamen büyük güçlerin çıkarlarına çalışan kukla bir devletin korunması sorunudur. Bunun Batılı liderlerin nabzını hızlandıracağı şüphesizdi. Böylece, birkaç gün içinde George Bush'u, onbinlerce Kuzey Amerikalı askeri sevk eden ve dev donanma, hava ve kara kuvvetlerine Körfez'de birleşme emrini veren, Batı dünyasının lideri olarak hareket ederken gördük. Aynı zamanda, yalnızca başlıca Batılı güçler değil fakat mümkün olduğu kadar çok sayıda Arap hükümetinden de hatta ilk kez Sovyetler Birliği'nden BM kararlarını uygulama örtüsü altında siyasal ve finansal destek ve mümkünse askeri destek (yalnızca sembolik olsa bile) almaya dikkat etti.

Bununla birlikte bu bunalımda Bush ABD ordusunun ezici askeri üstünlüğünün ifade edebileceği kadar rahat değildir.

Bush, Vietnam savaşını hâlâ hatırlayan ve ağır dolar ve insan kayıplarına mal olacak yeni bir uzun savaşa belki de hazır olmayan Amerikan kamuoyunu hesaba katması gerektiğini biliyor.

Bush ayrıca Ortadoğu'nun bir barut fıçısı olduğunu ve çok uzağa itilmiş ve Amerikan müdahalesini baskı ve adaletsizlikle eşanlamlı sayan güçlü, savaşçı güçler, hasımane ülkeler içerdiğini biliyor.

Bush yine biliyor ki Orta Doğu'da açık bir savaşın, Kuzey Afrika'dan Mısır'a kadar, rejimleri Arap nüfusları arasında bir anti-Amerikan duygular dalgası ile istikrarsızlaşabilecek bütün Arap ülkelerinde (bugün onu destekleyenler de bile) geri tepen etkileri olabilir.

ABD ordusunun bir yıldırım saldırıyla hızlı bir zafer kazanması kesin olsaydı riskler çok daha az olurdu. Fakat savaş aylarca sürerse durum tamamen farklı olacaktır.

Emperyalist güçlerin en büyüğünün bile, her türden devrimci mayalanmanın kaybolmuş ya da yok edilmiş gibi göründüğü bu dönemde bile, kendi halkı dahil olmak üzere, bütün kitlelerden korkmak için nedenleri vardır.

Bu Bush'un bütün bu haftalardan sonra hâlâ silahlı bir çatışma insiyatifini neden almadığını ve olayın başından beri hiçbir zaman Kuveyt'i yeniden fethetmek (ya da "kurtarmak") için asker gönderdiğini ilan etmediğini, fakat Saddam Hüseyin'in belki de —hatta büyük olasılıkla— işgal etmeye niyetli olmadığı Suudi Arabistan'ı savunmaktan söz ettiğini açıklar.

Dünyanın bu bölgesi ve ABD'nin kendisinde halkın olası tepkilerine gösterilen dikkatten dolayı henüz yeni bir sömürge savaşına tanık olmuyoruz.

Çitin öbür yanında Saddam Hüseyin dikkatli görünüyor. Askeri işgal altında tuttuğu Kuveyt'in ilhakı konusunda katı tavrını sürdürüyor. Yabancı uyruklular ve elçilik görevlileri ile ilgili olarak bazı dramatik hamleler yaptı. Fakat adımlarını dikkatle atıyor, görünürdeki katılığını bütün diplomatik kaçış yollarını açık tutma arzusu ile birleştiriyor ve düşmanlıkları alevlendirmemeye dikkat ediyor.

Gerçekte o da şimdilik saldırısını, yalnızca bölgedeki ülkelerin değil, fakat öteki yoksul ülkelerin de hükümetleri ve yığınlarına yönelik hamlelerle esas olarak siyasal düzeyde sürdürüyor.

Siyasal hamlelerinden bazıları, her durumda, böyle bir politikanın göstergesidir. Çatışmanın başlamasından sadece iki hafta sonra, Saddam Hüseyin Irak'ın eski düşmanı İran'la görüşmeler için resmi nedenler buldu. Sekiz yıl birbiriyle savaşan iki ülke arasında ilişkilerin yeniden başlaması açıkça Irak'la uzun bir sınırı olan İran hükümetini ABD'nin uygulamaya çalıştığı ambargoya (resmi olarak ya da gayriresmi olarak) uymaması için ikna etmeye yönelikti. Ayrıca, Arap yığınlarına hoş görünerek ve Arap dünyasına dağılmış olan Filistinlilere hitap ederek ve müslümanların "kutsal yerler"ini Amerikan ve Siyonistlerin varlığından kurtarmak için kutsal bir savaşın gereğini vazederek Saddam Hüseyin Amerikan emperyalizmine karşı yaygın bir düşmanlık duygusunu kullanıyor: yalnızca bölgenin halk yığınlarının değil şimdiki bunalımla iyice artmış olan, acımasız sömürüden payını almaya devam eden Latin Amerika, Asya ve Afrika halklarının da paylaştığı bir duygudur bu.

Zengin dünyanın lideri olarak hareket eden Bush'a karşı Saddam

Hüseyin Arap dünyasının lideri olarak çıkıyor ve yoksul ülkelerin desteğini kazanmaya çalışıyor. Onlara, örneğin, gelip alabildikleri takdirde bedava petrol verme önerisinin nedeni budur.

Emperyalist güçler, kendi açılarından, yalnızca petrol piyasasında spekülasyon yapmayı biliyorlar, petrol üretmeyen bütün yoksul ülkeler için fiyatları gerçekten felaket derecesinde yükseltiyorlar. Onların petrol elde etmesini önleyen Irak değildir. Saddam Hüseyin'in teklifi kabul edilseydi, ambargo bozulmuş olmayacaktı, çünkü Irak petrol karşılığında hiç para almayacaktı. Fakat spekülatörler spekülasyon yapmak için daha az serbest olabilecekti.

Bunların hiçbiri, açık bir savaş durumunda, yoksul ülkelerin hükümetlerinin ya da kitlelerin tepkilerinin ne olacağını belirtmez fakat ABD'nin barut fıçısını ateşlemekte neden tereddüt ettiğini açıklar.

Halkın Konsensüsünü Kazanmak İçin Kamuoyunun Koşullandırılması

Batılı ülkelerde şimdi basın ve medya tarafından dev boyutlarda bir ikiyüzlülük seli utanmasızca akıtılıyor. Gazeteciler, tiksindirici bir uşaklıkla liderlerin yalanlarını yineliyorlar.

Yakın zamana kadar emperyalistlerin güvenine layık saygıdeğer bir Arap lideri sayılan Saddam Hüseyin, şimdi "yeni Hitler" olarak tanımlanıyor —tıpkı otuz yıl önce Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirmeye cüret ettiği zaman olduğu gibi.

Fransız siyaset dünyasında Saddam Hüseyin'e ilişkin bu geriye dönüşün nedeni, Kuveyt'in ilhakının, Irak rejiminin geçmişteki savaşları ve baskılarından daha şiddetli, daha vahşi ve daha öldürücü olması mıdır? Elbette hayır. Fakat Saddam Hüseyin, siyasal rakiplerini katlettirdiği, Kürdistan'daki isyanları bastırdığı ve (Batı tarafından İslami devrimi ihraç etmeye çalışmakla suçlanan) İran'a karşı savaşı yürüttüğü sürece, kendine ülkesini borçlu olduğu, Batılı silah tüccarları ve kimyasal silah imalatçılarının sattığı silahlarla ölüm ve yıkım kustuğu sürece, dünya stütatükosunu kendi tarzında korurken Irak devletinin başkanı dünyanın büyük ve güçlülerinin bir dostu olarak görülmeye değerdi. Şimdi bütün bunlar değiştiyse bu yalnızca emperyalizmin bu sevilen koruması [protégé] petrol fiyatları ve Bağdat'ın yıllardır talep ettiği, Kuveyt'in Irak'la bütünleşmesi sorunlarında vasilerine karşı geldiği ve böylece emperyalizmin kararlaştırdığı toprak bölüşümünü sorun yaptığı içindir.

Bu Alman faşizminin trajik anılarının Batı'nın bilincinde kasten uyandırılması için yeterli bir bahane oldu. "Yeni Hitler"in demokrasileri yeni bir Münih'i kabul etmeye zorlamayı denediği söyleniyor.

Hitler tarafından atlatılan Batı'nın aynı şeyi Saddam Hüseyin'le yapmaması gerektiği söyleniyor bize. Petrolünü hafif yüksek satmaya teşebbüs etmek durumunda kalmış, 18 milyon nüfuslu yoksul bir ülke olarak Irak'ın konumunun, 1930'ların Almanya'sının 1919'da İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin empoze ettiği dünya düzenini değiştirmek için kuvvet kullanmaya eğilimli emperyalist gücüyle hiçbir ilgisinin olmaması gazetecileri bu temayı allayıp pullamaktan caydırmıyor.

Amerika'nın Grenada ve Panama'ya müdahaleleri sırasında hiçbir şey söylememiş olan bu yazıcıların öne sürdüğü bütün argümanlar, halkın bilincine, Batı ordularının Irak'ı yola getirmek için yaptıkları bu seyirlik seferberliğin insanlığın çıkarlarına olduğu ve barışı garantilemek için tasarlandığı fikrini yerleştirmeye yöneliktir.

Aynı derecede ikiyüzlü olanı bu müdahalenin insan hakları adına doğrulanmasıdır. Saddam Hüseyin ele geçirilecek adam haline geldi, çünkü o bir diktatördü. Şüphesiz öyledir ve uzun bir zamandan beri öyledir. Fakat bizim bilgimize göre, Kuzey Amerikan liderlerini rahatsız eden onun yönetimde zor kullanma yöntemleri değildir. Çok geriye bile gitmeksizin, onların Şili'de Pinochet'yi desteklemekten ya da Arjantin ve Brezilya'daki askeri hükümetleri desteklemekten korkmadıkları görünüyor. Burada onların aynı bölgede Saddam Hüseyin'inki kadar diktatörce ve hatta ondan daha gerici bir rejimi, yani Suudi rejimini, dinsel önyargıların kadınların ezilmesini ve ortaçağ adetlerini haklı bulduğu yozlaşmış bir rejimi destekledikleri söylenmelidir.

Şimdi, geçmişte olduğu gibi, emperyalizm, askeri maceralarını haklı çıkarmaya ihtiyacı olduğu zamanlar hariç, uluslararası hukuk, demokrasi ve halkların haklarına hiç aldırmıyor. Tüm Orta Doğu tarihi bunun kanıtıdır.

Emperyalistlerin Kendi Çıkarları ve Rekabetlerine Göre Kurduğu Bir Uluslararası Düzen

Avrupa, Asya ve Afrika'nın kavşağındaki Orta Doğu uzun zamandan beri büyük güçlerin ilgisini çekmiş ve onların rekabetlerine konu olmuş stratejik bir bölgedir.

İki yüzyıl önce, şimdi Orta Doğu denilen dünyanın bu bölgesinin topraklarının büyük kısmı, güneyde İran sınırından Fas sınırına dek uzanan (fakat bu iki ülkeyi hiçbir zaman kapsamayan) büyük Osmanlı İmparatorluğu'na aitti.

İmparatorluk tam da kapitalist Avrupa'nın büyük ulusları nüfuzlarını tüm dünyaya yaydığı sırada gerilemeye başladı. Onun tarihi de kısa zamanda, bunların kendi çıkarlarına göre, Avrupa ile Uzak Doğu arasında stratejik bir yer işgal eden ve aynı zamanda birçok tarihsel ticaret merkezini —özellikle Mısır ve Lübnan'da— içeren bir bölgeyi parçalamak için rekabet ve mücadelerininin tarihi oldu.

Çarlık Rusya'sı Boğazlar'ı fethetmeye çalışırken, Britanya ve Fransa, iki büyük ülke, Türkiye ve Mısır üzerindeki mali egemenliklerini kurmayı başardılar. Britanya, Hindistan yolu üzerinde tam bir denetim kurmak için bütün Körfez bölgesini aldı. Yüzyılın sonuna doğru Almanya nüfuzunu esas olarak Türkiye ve İran'da artırdı. Kısa zamanda, zamanın büyük emperyalist güçlerinin yağmaları ve askeri maceraları dünyayı bölmek için genel bir savaşa yol açtı.

Büyük ölçüde, bölgenin keyfi sınırlarla ülkelere bölünmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü ve Britanya ve Fransa'nın bölge üzerinde doğrudan kontrolünü gören Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek gider.

Arap halklarına büyük bir Arap devleti kurma olanağı (onları Türk İmparatorluğuna karşı seferber etmek için) vaad edilmiş olmasına karşın Orta Doğu kısa sürede Balkanlaştırıldı.

Fransa ve Britanya bölgedeki çeşitli ülkeleri Milletler Cemiyeti'nden bir manda altında, resmi olarak bu ülkeleri bağımsızlıklarına geçiş için hazırlamak amacıyla (öyle bir "geçiş" ki İkinci Dünya Savaşı öncesinden başlayarak bitmesinden çeyrek yüzyıl sonrasına dek sürdü) yönetiyordu. Sınırların çizilme biçimi bile kimsenin bu ülkelerin yaşayabilir varlıklar olmasını istemediğini gösteriyordu. Emperyalist güçler Irak'ı yarattı, Suriye'yi ayırdı ve Ürdün'ün Filistin'le bağını kesti: birçok durumda büyük güçlerin hesapları Arap halkının çıkarları hiç gözetilmeksizin ve her seferinde tamamen bağımlı ülkeleri bölmek, yönetmek ve doğrudan kontrol etmek için empoze edildi. İran, Irak ve Kuveyt'in biçimsel bağımsızlığının bu ülkelerin tamamen bağımlılık durumlarını değiştirmek için hiçbir etkisi olmadı, bölgenin zengin petrol kaynaklarından dolayı ekonomik olarak

hayati önem taşımasından ötürü büyük emperyalist güçler bu durumu kasıtlı olarak iyice pekiştirdiler.

İki savaş arasında, bölgedeki büyük petrol alanlarının keşfi ve yağmalanması emperyalistler arası rekabetleri yeniden canlandırdı. İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında ve savaş sonrası dönemde, Birleşik Devletler İngiliz ve Fransız emperyalizminin yerini aldı ve doğrudan ya da dolaylı olarak Suudi Arabistan'ın petrol kaynaklarına el koydu.

Birçok sınır değişimi zorla dayatıldı.

İngiliz emperyalizmine karşı savaşarak fakat aynı zamanda —başka bir trajedi olarak— Arap halkına karşı da savaşarak bir anayurt yaratma uğruna daha yeni anlatılmaz bir trajedi yaşamış olan kadın ve erkeklerin amansız bir mücadelesinin şiddeti içinde İsrail de ortaya çıktı. Emperyalistler arası anlaşmalar bölgedeki devletleri durgunluğa mahkum etti. Sonraki yıllarda, yaşayabilir bir ülke inşa etmeye çalışan dikkate değer her milliyetçi lider kaçınılmaz olarak sınır sorunu ve emperyalist güçler tarafından kurulan ve SSCB tarafından onaylanan dünya düzeni ve statüko ile yüzyüze geldi. SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda dünyadaki yeni bölünmeden payını alması için davet edilmiş olduğu (ve bunu o zamandan beri hiçbir zaman sorgulamamış olduğu) hatırlanmalıdır.

O zamandan beri Orta Doğu sürekli askeri çatışmalara sahne oldu ve elbette ki emperyalistler için uluslararası hukuktan söz etmenin en büyük utanmazlık olduğu bölgelerden biridir.

1961'den beri bağımsız olan Kuveyt, Körfez'in etrafına yayılmış küçük petrol devletlerinden biridir. Bu az nüfuslu fakat petrol zengini eski İngiliz sömürgesi [protectorate] Irak'ın içinde özel bir bölge oluşturur ve her zaman Irak tarafından talep edilmiştir. Bununla birlikte Kuveyt'in bağımsız bir devlet olarak varlığı, bölgenin petrol rezervlerinden büyük bir kısmını Irak gibi, daha büyük ve daha yoğun nüfuslu, toplumsal ya da siyasal bunalımlara sahne olabilecek ülkelerinin kontrolünün dışında tutmayı olanaklı kıldı. İngiliz emperyalizmi, Fransız emperyalizminin kısa bir süre için Cezayir'de, Fransa'nın Hassi Messaoud'daki petrol üretiminin üzerinde doğrudan kontrolüne izin verecek bağımsız bir Sahra devleti kurma fikriyle oynadığı zamanlar yapmayı düşlediğini Körfez'de yapmayı başardı. Bugün emperyalizm ile Irak arasında Kuveyt sorunu üzerine çıkan çatışma ilk değildir. 1961'de, Britanya tarafından Kuveyt'e bağımsızlığının verilmesinden hemen sonra, o zamanki Irak lideri Kasım da Kuveyt'i ilhak etmeye çalıştı, fakat

Anglo-Amerikan tepkisi karşısında geri çekilmek zorunda kaldı.

Gerçekte, kendisine göndermeler yapıldığını duyup durduğumuz uluslararası hukuk, emperyalist güçlerin petrol üreten ülkeler üzerinde petrol fiyatlarını düşürmeleri için baskı uygulamak üzere kendilerinde buldukları haktan başka bir şey değildir. Birçok ülke üzerindeki denetimleri (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan) onların muslukları açıp kapayarak piyasada fiyatları değiştirmelerini sağlamaktadır.

Bu sözde devletlere ödenen işletme payları yalnızca Batı dünyasının belli başlı borsalarındaki işlemleri finanse etmeye yarıyorlar. Çok büyük miktarlar sözkonusu: Kuveyt dahil Körfez ülkelerinin tahmini aktif varlıkları 470 milyar dolar ya da bütün Arap ülkelerinin borçlarının toplamının iki katından fazladır.

Tamamen zenginlerin yararına çalışan sözde uluslararası düzen Kuveyt sorununda gerçek yüzünü gösteriyor. Emperyalistler Kuveyt devletini kurtarmak ve aynı zamanda petrol fiyatları üzerinde denetimlerini sürdürme olanağını sağlamak için hareket ediyorlar. Bu amaçla dev bir armadayı seferber ettiler. Fakat bunun ilk sonucu birkaç hafta içinde ve en küçük bir petrol sıkıntısı olmaksızın petrolün fiyatı yukarı fırladı —Irak'ın yüzünden değil fakat petrol ve finans şirketlerinin spekülatif işlemleri yüzünden. Petrol kodamanları şüphesiz şimdiye dek kâr getirmeyen petrol kaynaklarını sömürmeyi olanaklı kılan böylesine yüksek fiyatlı bir petrolü görünce ellerini oğuşturuyorlar. Binlerce asalak şimdilerde birçok ülkenin ekonomisini yıkıma uğratacak bir artış üzerinde spekülasyon yapıyor. Fakat bunun önemi azdır. Yoksul ülkelere karşı tepkilerinde o denli çabuk olan aynı emperyalist liderler borsa işlemleri, spekülasyon ve kendi sistemlerinin ihmali karşısında kendilerini güçsüz buluyorlar.

Bütün politikacıların savunduklarını iddia ettikleri uluslararası hukuk gerçekte bu yağma ve hırsızlığın ve kapitalist sistemin saçmalıklarının uluslararası doğrulanmasından başka bir şey değildir.

Onların Uluslararası Düzeni En Güçlünün Yönetimidir

ABD müdahalesinin savunmayı hedeflediği tek özgürlük, petrol ve finans şirketlerinin hiçbir hesap vermek zorunda kalmaksızın kâr etme özgürlüğüdür; bu bunalımlar çıkarma, ekonomileri yıkıma

uğratma ya da savaşları kışkırtma özgürlüğüdür.

Dokunulmaması gereken ve yarın dünyanın dört bir yanından genç insanların, uğrunda Körfez kıyılarında ya da Arabistan çölünün kumlarında ölebileceği "uluslararası düzen" budur.

Emperyalizmin göstereceği iki nokta vardı.

Birinci olarak, dünya halklarına, dünya emperyalizminin liderlerinin dünyanın efendileri olduğu ve o kadar dikkatle çizdikleri sınırlara ya da onları koruyan devletlere herhangi bir müdahaleye izin vermeyecekleri uyarısını göstermek istiyordu.

İkinci olarak, güç gösterisi onlar için tüm dünyada onların çıkarlarını koruyan hükümetlere bir garanti verme biçimidir.

Amerikan liderleri en çok nefret edilen diktatörlükleri bile umutsuz vaka haline gelmeden asla terketmediler. Servetleri yoksul nüfusları ancak hiddetlendirebilecek olan Suudi Arabistan kralı ve emirlere, ABD'nin onları koruyacağına ilişkin güvencelerini daha yeni yinelediler.

Emperyalist güçlerin, şimdi Sovyetler Birliği'nin de açık desteği ile, savundukları düzen, isyanı boğmak ve halkları baskı, yoksulluk ve özgürlüğün yokluğuna katlanmaya zorlamak için tasarlanmış sınırlar, devletler ve hükümetlerden oluşur.

Her ülkedeki bütün işçilerin çıkarı bu toplumsal düzeni, barışta ya da savaşta, savunmak değil, yıkmaktır.

Dünyanın zengin ülkelerini yöneten politikacılar, yarın savaş çıkacak olursa, hiç kimsenin tepki gösteremeyeceği ve bu savaşın zenginlerin yoksullara karşı savaşı olduğunu ve zengin ülkelerin işçilerinin yoksul ülkelerin işçilerine karşı savaşı haline gelmemesi gerektiğini söyleyemeyeceği biçimde bir konsensüs yaratmaya çalışıyorlar.

Batılı askerler geri çekilmelidir ve biz tarafsızlık bahanesi ile, Saddam Hüseyin'in buna karşılık Kuveyt'i geri vermesini istememeliyiz. Bu, bölgedeki Arap halklarını ilgilendiren bir sorundur, Batılı kapitalist güçleri değil.

Yarın Körfez bunalımı silahlı bir çatışmaya dönüşürse, tüm dünya işçileri, çatışmayı başlatan Saddam Hüseyin bile olsa, emperyalist orduların yenilgisinden yana olmalıdır.

Saddam Hüseyin'in kim olduğunu ve Arap yığınlarının çıkarlarını temsil etmediğini bilirken —ve teşhir ederken— yarın Saddam

Hüseyin'in komutasındaki Irak ordusu emperyalist ordularla silahlı bir çatışmaya girerse umulması gereken Irak ordusunun zaferidir, tıpkı rejimin başında katiller olmasına karşın Vietnam'ın zaferi nasıl umulacak idiyse bu da öyledir.

Arap yığınları kendilerini kurtarmak isterlerse Saddam Hüseyin ile savaşmak zorunda kalacaklardır. Fakat bu onları ilgilendirir, Bush, Thatcher ya da Mitterand'ı değil.

Saddam'ın kim olduğu zengin ülkelerin işçilerini kendi sömürücülerinin kampına, emperyalizmin, kapitalist ülkelerin yöneticileri ve silah tüccarlarının kampına itmemelidir. Bu en kötü politika olur. Çünkü Arap yığınlarının yarın Saddam Hüseyin gibi birini izlemekten daha iyi perspektiflere sahip olmasını istiyorsak, onların, kendi payına, petrol kodamanları ve spekülatörlerin piyonu olmak istemeyen Batı proletaryasının müttefikleri olduğunu bilmeleri gerekir.

Bir yıldan fazla bir süredir, bizlere defalarca, anlaşma ve müzakereye dayalı yeni bir uluslararası düzenin inşa edildiği söylendi.

Bu argümanı desteklemek için, Sovyetler Birliği'nin son zamanlarda kapitalist Batı ile bir çizgiye girdiği hatırlatılıyor bize. Nikaragua'dan, Güney Afrika ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan bölgelerde Batı liberalizminin açık ya da mazeret beyan eden destekçileri sürekli sözde blokların ortadan kalkışının etkilerini keşfediyorlar, nihayet birçok çatışmanın müzakerelerle halledilmesi olanaklı oluyor [diyorlar]. Bu propaganda, şimdiye dek Sovyetler Birliği'nin en azından emperyalist güçlerle birlikte geçmiş gerilimlerin sorumluluğunu paylaştığı ve savaş tehdidinin son tahlilde, bu rakip blokların varlığından ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nden geldiğine inanan bir geçmiş perspektifine dayanır. Bu ise Stalinist dönemden beri Sovyetler Birliği'nin hiçbir zaman dünya düzenini değiştirmeye teşebbüs etmediğini unutmaktır. En fazla ikincil gerilimleri kendi yararına, güneşteki yerini korumak için kullanmaya teşebbüs etti. Sovyet liderleri savaş öncesinde, sırasında ya da sonrasında hiçbir zaman statükoyu tehdit edebilecek inisiyatifler almadılar. Bütün sömürge savaşlarında, ilgili halkların zaferinden sonradır ki —ve ender olarak savaş sırasında— Sovyetler Birliği bu zaferden çıkmış devletlerin yardımına koştu. Bir büyük güç olarak yerini her zaman savunmuş olmasına karşın, hiçbir zaman emperyalizme karşı çıkan saldırgan ülke olmadı. Bugün değişen de Sovyetler Birliği'nin politikasının temel içeriği değildir,

çünkü onun BM'deki "hayır" oyları hiçbir zaman kesin olmadı. Değişen, politikasının biçimidir. Bugün Sovyetler Birliği'nin açık onayının (bazı kayıtlarla ifade etse de) elbetteki gerçekten Amerikan politikasının arkasındaki büyük ulusların konsensüsünü kolaylaştırmaktan başka bir etkisi yoktur.

Sovyet liderlerinin seçtiği yeni yolun açacağı yeni barış çağına ilişkin bütün tumturaklı sözlere karşın, birdenbire, yıllardır emperyalizmin boyunduruğunun tekrar tekrar siyasal ve toplumsal bunalımlara neden olduğu Orta Doğu'da durum birkaç hafta içinde herkesin dünyanın bu bölgesinde bir savaş olasılığını öngördüğü dereceye kadar kötüleşti. Bu gerçekten savaş tehdidinin Doğu blokundan gelmediği fakat emperyalizmden, yani bir azınlığın kârlarını sağlamak için sistematik olarak dünyayı kanatmayı sürdüren başlıca Batılı güçlerden geldiğinin ancak başka bir kanıtıdır.

Emperyalist güçler Birinci Dünya Savaşı'nı başlatmak için Sovyetler Birliği'nin kurulmasını beklemek zorunda kalmadılar. İkinciyi başlatmalarının nedeni Sovyetler Birliği değildi. Sovyetler Birliği onlarla aynı çizgide olsa bile bu kapitalizmin savaşı beslemesini durdurmayacaktır.

Önemli olan, emperyalizmin dünya çapında politikasının aynı zamanda yoksulluğa, açlığa ve ulusal baskıya karşı isyanlara; kurulu düzene karşı isyanlara; yarın karşısında en büyük orduların güçsüz kalacağı milyonlarca insanı ardından sürükleyebilecek isyanlara yol açmasıdır. Bugünlerde Amerikan devinin bu riski tarttığını ve bir askeri müdahale yapmakta tereddüt ettiğini görüyoruz.

Amerikalılar büyük olasılıkla dikkatli olmakta haklılar. Çünkü yaptıkları her müdahale, kısa vadede başarılı bile olsa, yalnızca sömürdüğü ve ezdiği ülkelerdeki milyonların yüreğindeki nefreti pekiştiriyor.

Çeviren: Tarık Tayfun

Candan Badem

Sosyalizm Üçüncü Dünya İçin Hâlâ Bir Alternatif mi?

Carlos M. Vilas(*)

Monthly Review, July-August 1990

Şu anda, sosyalizm Üçüncü Dünya ülkeleri için gerçek bir gelecek vaad eden bir şey mi diye sormak abartmalı, tuhaf, hatta zaman aşımına uğramış bir soru olarak görülebilir. Bir yılı aşkın bir süredir, bir zamanlar sosyalist blok diye bilinen şey neredeyse yoktu, ve ona bağlı birçok ülke şimdi kendilerini kapitalist dünyayla bütünleştirmek için pek istekli görünüyorlar. Elbette gerçekten sosyalist olmadıkları öne sürülebilir. Fakat kabul gören ve evrensel bir "gerçek" sosyalizm tanımı yoktur, yine de yarım yüzyılı aşkın bir süredir, her iki süpergüç de Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da varolanın gerçekte sosyalizm olduğunu dünyaya kanıtlamaya çalıştılar.

Ayrıca, Üçüncü Dünya'daki sosyalist, ulusal kurtuluşçu ve kapitalist rejimlerin ya da Doğu Avrupa hükümetlerinin karşı karşıya kaldıkları şu anki ekonomik krizle karşılaşma biçimleri arasında büyük farklar yoktur. Hepsi de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nca onaylanan "geçiş politika"larını izlediler, hükümet kontrolünü azaltmaya çalıştılar, özelleştirmeye önem verdiler, piyasa ilişkilerini ve teşviklerini vurguladılar, yerel kullanımın zararına olmasına rağmen, ihracatı arttırdılar, kitle tüketimi için verilen devlet yardımını kestiler. Bu politikaların sonuçları arasında büyük ya da bununla ilgili farklılıklar da yoktur: Artan işsizlik, ekonomik durgunluk, temel tüketimdeki büyük düşüş, eğitimde bozulma, sağlık ve refah düzeyinin

(*) Carlos M. Vilas, Universided Nacional Autónoma de Mexico'da Latin Amerika araştırmaları dalında profesördür ve MR yayınlarından çıkan *Sandinista Devrimi*'nin yazarıdır.

düşmesi, toplumsal huzursuzluk ve politik istikrarsızlık. Yine de uluslararası karşılaştırmalar kapitalist komşularına oranla Üçüncü Dünyanın sosyalist rejimleri lehinedir. Çin'de önceki kazanımları kaybetmeye yolaçan son piyasa yanlısı reformlara rağmen, Hindistan'da yoksulluğun ve azgelişmişliğin belirtileri Çin'e göre çok daha fazladır. Her durumda, Çin'de açlık geçmişin bir kabusudur, fakat milyonlarca Hintli için ise günlük bir olaydır. Latin Amerika gelişimi için sözde kaybolmuş sayılan on yıl, 1980'ler boyunca kişi başına gayrisafi milli hasıla Küba'da yüzde 33 artarken, Latin Amerika'nın geri kalanında yüzde 8 düşmüştü. Dahası, Küba'da hızlı ekonomik gelişme, sosyal ilerleme ve refah göstergelerindeki artış ve gelir dağılımındaki iyiye giden eğilimle birlikte gerçekleşmektedir.[1] Bu perspektiften bakıldığında, sosyalizm derin bir krizle karşı karşıya olmasına rağmen kapitalizmin (krizde veya refahda), bir zamanlar gelişmekte olan toplumlar denen bugünün hızla büyüyen nüfuslarının ezilme, marjinalleşme ve yoksullaşmasının ekonomik, sosyal ve kültürel problemleriyle başa çıkmak için gücü olmadığı söylenebilir.

Genel olarak, Sovyetler Birliği'nde, Doğu Avrupa'da ve daha küçük kapsamlı başka herhangi bir yerde sosyalizm üç ana görevde başarılı olmuştur: (1) Kırsal dünyada prekapitalist kalıntıların aşılması; (2) Hızlı sanayileşmeyi destekleme ve sosyoekonomik yapıya karmaşıklık, çeşitlilik ve bütünlük getirme; (3) kitlelerin temel beslenme, sağlık, eğitim, sürekli iş, ve bir ölçüde barınma ihtiyaçlarını karşılama. Fakat sosyalizm daha ileri evrelere doğru ilerlerken büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. —Yaygın gelişimden yoğun gelişime; temel ihtiyaçların giderilmesinden ileri ve karmaşık ihtiyaçların giderilmesine. Ayrıca, çoktan tükenmiş bir gelişmede ve bununla beraber geleneksel sistemde ısrar etmek durgunluğa, genel koşulların ve yaşam standartlarının gerilemesine, toplumda hoşnutsuzluğa ve politik gerginliklere yol açar.[2]

Aslında bunlar merkezi planlı ekonomilerin gelişiminin ve önceki evrelerde hedeflere ulaşmadaki başarıların sonuçlarıdır. Eğitimde ilerleme, sanayide gelişme, kentleşme ve benzeri genç kuşakların taleplerini dönüştürür ve siyasal kurumlarla ve yönetimdeki gruplarla keskin çelişkiler tanımlarlar. Sosyalizmin başlangıç evrelerindeki tarımsal toplumlar çarpıcı bir hızla sosyolojik ve demografik profilleri sanayileşmiş kapitalist toplumlardan çok farklı olmayan yüksek düzeyde kentleşmiş, teknolojik olarak gelişmiş toplumlara dönüştürüldüler. Üretim ilişkilerinde dönüşme, sosyal hizmetlerde ve eğitimde yaygınlaşma ve modern teknoloji kırsal görünümü değiştirdi ve dünün okuma yazma bilmeyen köylülerini modern üreticiler ve kentlilere dönüştürdü. İşsizliğin tamamen yenilmesi, yüksek oranda

kadın nüfusun işgücüne katılması, nüfus artışının düşmesi ve üretim araçlarının modernizasyonu yaygın gelişme olasılıklarını tüketim ve yoğun teknolojik gelişmeye doğru bir hamleyi zorlar.

Doğu'daki 30 veya 40 yıllık devlet sosyalizminden sonra, artık herkes için ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri yoktur ve kapitalizmin şeytanlarının resmi arkadaşları artık seferberlik için etkili bir araç değillerdir, tersine halkın kapitalizm hakkında bildikleri genellikle onun en parlak görünüşüdür. Dahası ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri sosyalist dünyada büyüyen kuşaklar için hayatın doğal düzenidir. Ana babalarından daha iyi eğitime ve daha yüksek arzuya sahip, savaş, açlığa ve sahip olduklarını elde etmek için yeniden inşaya katlanmak zorunda kalmayan devlet sosyalizminin çocukları ve torunları şu anda başka türden başarılar istiyorlar. Geniş ve özgür politik katılım, kültürel alternatifler, çeşitlendirilmiş tüketim, bilgiye ulaşma yolu —kısaca farklı olma hakkı ve farklı ve daha iyi bir sosyalist dünya tasarlamada söz hakkı— istiyorlar. Yönetimdeki grupların bunları reddi, katılım ve farklı türde sosyalist olma yolundaki istekleri reddetmesi nesli başka yönlere çekti, ilkin sinizme, depolitizasyona kayıtsızlığa, ardından sosyalist olmayan alternatifler arayışına.

Bu yeni durumdan kaynaklanan talepler, fazlaca merkezileşmiş ve bürokratikleşmiş devlet kurumları ve politik sistemlerle ve yeni sosyal, ekonomik ve politik gelişmelere ayak uyduramayan, yaşlanan ama uzun zamandır lider olanlarla çarpışmalar doğuda protesto hareketlerinin ve karışıklığın artık alışılmış olan niteliklerini doğurdu: Yaşlılara karşı gençler, yöneticilere karşı çalışanlar ve tüketiciler, partiye karşı sosyal hareketler, devlete karşı sivil toplum.

Hemen hemen tüm sosyalist toplumların ilk evrelerinde yeni hükümetler geriliği, geniş kapsamlı bir yıkımı ve önceki yönetici sınıfların ve onların müttefiklerinin karşı devrimci savaşlarını göğüslemek zorundaydılar. Dış baskılar, gerilik, altyapı eksikliği, yetersiz eğitimli personel, gelişmiş kaynakların ülkenin küçük bir parçasında bulunması, acil bir politik birliğin ve sosyoekonomik dönüşümün gerekliliği, hepsi birden, oldukça merkezi kurumlar ve her yere yayılmış bir bürokrasi kurmak, "verimlilik" adına politik katılımının dağıtılmasını azaltmak ve işçilerin kendi hükümeti yerine "işçilerin çıkarları adına çalışan hükümet"i koymak üzere yeni rejimleri zorlamakta birleştiler.

Sosyal ve ekonomik gücün sosyalist devletin elinde yoğunlaşması, devrim öncesi zamanlarda halkın ve ülkenin üzerindeki devlet gücü ve sıkı denetimin nispeten fazla olduğu toplumlarda (Otokratik Rusya ve

Çin imparatorluklarında ve bunların çevre bölgelerinde olduğu gibi) özel bir kuvvetlilik göstermiştir. Bu ülkelerde devlet iktidarının devrimle ele geçirilmesinden sonra, bazı durumlarda idari yapının merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi gelişmeye ve ekonomik modernizasyona katkıda bulunmuştur. Bu noktada, SSCB'deki sanayileşme ve Çin'de tarımın gelişmesi göze çarpan örneklerdir. Kitle katılımının üzerindeki baskılar daha başta alternatifsizliğin gerektirdiği geçici uzlaşmalar olarak sunulmuştu. Oyunun adı demokrasi değil disiplindi.[3] Fakat zamanla doğrudan doğruya katılım eksikliği bütünleyici bir parça olarak yeni sistemi pekiştirdi. Devlet/parti kitlelerin statülerini değiştirdi, onları kendisine tabi kıldı ve kitlelerin sendika, kooperatif ve diğer örgütlenmelerini kendi araçları haline getirdi. Kendini devrimin ve sosyalizmin resmi amblemine dönüştürdü. İşçilerin çıkarları adına çalışan hükümet memurların rejimine dönüştü. Planın önceliği plancının önceliği haline geldi. Siyasal iktidarın kendi kitle tabanından gittikçe daha fazla kopması, kurumların hızla artan dikeyliği ve katılığı memur zihniyetinin, personalizmin, adam kayırmacılığın, rüşvetin boy vermesinin koşullarını yarattı. Gizliliğin, dokunulmazlığın, yanılmazlığın duvarı devlet/partinin etrafını çevirdi ve onu kendilerinin özel malı gibi idare edenler eleştiriyi ve yenilenmeyi önleyerek ve bastırarak bürokratik monarşiyi yarattılar.

Bu otoriter rejimler kendilerini olanaklı kılan nesnel koşulları yaratmaya çalıştılar, sadece demokrasiyi kurban etmekle kalmadılar sonraki ekonomik gelişmeye de engel oldular. Aşırı merkezileşme ve bürokratikleşme, yönetici gruplar üzerindeki zamanın kaçınılmaz etkisi ilkin ekonomide patlayan, ardından tüm sosyal ve politik sisteme yayılan gerilim ve çelişkilerin birikmesine neden oldu.

Endüstriyel ekonomi verimsizlikleri birbiri üstüne yığdı ve dış pazarda rekabet şansını kaybetti. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde Sovyet imalat sanayindeki emek üretkenliği Birleşik Devletler'e oranla yüzde 45 gerideydi.[4] Bürokrasiler bu konuda her zaman duyarlıdır ve bu duyarlılıkları modernizasyon ve üretimi daha verimli yapmak için yukardan ekonomik reformları açıklar —kapitalist ülkelerle ticaretin artması ve batı teknolojisi ve teçhizatına artan bir talep de dahil olmak üzere. İçteki reformlar ise şunlardır: Yatırımlara ve yöneticilere özerkliğin verilmesi, devlet yardımlarını azaltma veya kesme ve fiyat reformları, piyasa ekonomisinin başka birçok özelliklerini uygulamaya geçirme: daha belirgin sosyal eşitsizlikler, kitlesel umutların boşa çıkması, işçiler üzerine daha ağır baskılar, işsizlik, enflasyon gerginliği, temel tüketimde kısıtlamalar ve benzeri.[5]

Halkın bu reformlara tepkisi iki ana biçimde oldu. Bir yandan, reformların ekonomik alanda sınırlandırılmasını değil, politik alana doğru genişletilmesini istediler: katılım, liderlik, yenilenme —yani siyasal rekabet. Piyasa ilkelerini ekonomiden politiya doğru genişletmek. Bu istekler daha çok toplumlarımızda "orta sınıflar" denilen teknisyenler, aydınlar, vasıflı işçiler, öğrenciler ve sanatçılardan geldi. Bunların sosyalist toplumlardaki maddi durumları, konut sorunu dışında, diğer sınıflara oranla yetersiz değildi, fakat onlar bilgiye ulaşma, düşünce özgürlüğü ve yaratıcılık üzerindeki kısıtlamalardan dolayı kırgındılar, bürokratikleşmeden hoşnutsuzdular ve en çok da yaşam standartlarının Batılı meslektaşlarına göre kötü olmasından şikayetçiydiler. Fakat devlet sosyalizmi kırgınlıkları ekonomiden çok politika ve ideoloji yüzündendir. Öte yandan işsizliğe yol açan ve çalışanların yaşam standartlarını düşüren ekonomik reformların yumuşatılmasını talep ettiler.

Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa'daki yönetimlerin bu talepleri reddi sadece bürokratik ve otoriter sertlikten değil, taleplerin reformların doğasıyla uyumsuzluğundan da —"verimlilik" için gayretin sınıf mücadelesi boyutları— kaynaklanıyordu. Fakat eninde sonunda liderlerin inadı kitle protestosunu devlet sosyalizmi ile uyuşmazlığa ve tecrübelerin de gösterdiği gibi, kapitalist dünyayla derece derece bütünleşmenin benimsenmesine itecektir. Elbetteki Doğu Avrupa'da devlet sosyalizmi ve Sovyet hegemonyasının tarihsel gelenceklere karşı duyarsızlığı karışıklığı körüklemekte önemli bir rol oynamıştır.

Siyasal çoğunluk, insan haklarının etkili biçimde gözetilmesi, ifade özgürlüğü, bilgiye ulaşma, ulusal kimlik ve özerklik sorunları ve genç nesillerin hayal kırıklığı etkileşti ve ekonomik dönüşümün insanların yaşamına pahalıya malolduğu bir anda patladı. Meksika'da köylü devrimi ve Rusya'da işçi devriminin doğuşuna damgasını vurduğu yirminci yüzyıl, kapitalizmin uluslararası zaferi ile sona ermek üzereymiş gibi görünüyor.

II

Üçüncü Dünyada sosyalizmin geleceği(*), Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa'daki devlet sosyalizminin krizleri tarafından üç ana bi-

(*) Bu bölüm ve sonraki ikisi, bazı ülkeler hakkında çeşitli özgül noktalarla birlikte oldukça geniş kapsamlı bir dizi genelleme içeriyor. Üçüncü Dünyü'da bu genellemelerin tümünün uygulanabileceği hiçbir ülke yoktur, fakat aynı şekilde bunların tümünden muaf bir ülke de yoktur.

çimde belirleniyor: (1) Rus devriminden beri kapitalizmin çevre ülkelerinde (periferi) sosyalist dönüşüm şansları her zaman, daha çok gelişmiş sosyalist ülkelerden kaynak, işbirliği ve desteklerin elde edilebilirliğine bağlı oldu. (2) Sovyet ve Doğu Avrupalı sosyalizm modelleri çevre toplumlarının kendi sosyalizmlerini tasarlamalarında çok etkili oldu. (3) Eski sömürgeci ve anti-sosyalist güçlerden gelen —karşıdevrimin finansmanı ve gizli yönetimini de kapsayan— baskılar sosyalist dünyanın yardımının yokluğunda özellikle şiddet kazandı.

Fakat devam etmeden önce, ısrarla önemli bir soru sorulmalı: Çin ve Küba dışında Üçüncü Dünya ülkelerini ne kadar veya hangi anlamda sosyalist olarak niteleyebiliriz? Marx ve Engels'in düşüncesinde, sosyalizme ancak yeterince yüksek bir ekonomik gelişme düzeyindeki bir ülkede, sömürü olmaksızın servete sahip olmak için bir proleter devrimi ile başarılabilirdi. Yoksulluğun kasıp kavurduğu Üçüncü Dünya'daki devrimlerin sosyalizmle ne işi olabilir? Çevre toplumları tanımı gereği geridir ve kapitalist olmayan fakat uluslararası kapitalist sisteme yakından bağlı yerel üretim ve dağıtım biçimlerine sıkıca bağlı yeni gelişen, çarpık bir kapitalizme sahiptir. Böyle toplumlar kapitalist sınıf çelişkilerinin diliyle pek karakterize edilemezler. Kapitalist üretim ilişkileri altında çalışan sınıf genellikle çok küçük ve örgütsüzdür, kapitalist sınıfın kendisi de böyledir.

Bu bakımlardan böyle toplumlardaki devrimci geçişler, daha ileri ülkelerde olabilecek herhangi birinden keskin bir biçimde ayrılır. Marx'a göre, geçiş süreci kapitalizmden komünizme doğru olmalıdır. Marx'ın geçiş diye adlandırdığı aslında sosyalizmdir ve bu kapitalizmle sosyalizm arasında değil, kapitalizmle komünizm arasında bir evredir. "Sosyalizme geçiş" sorunu geri toplumlardaki toplumsal devrimlerle ortaya kondu, ve temel olarak sosyalizmin sosyoekonomik ve politik önkoşullarını inşa etmekle ilgilidir —sık sık ve ironik bir biçimde dendiği gibi bir geçişe geçiş. Sorun özgül yanları ile ilk kez, Almanya'da devrimin yenilgisi ve öncelleri ya da komünizm yolunda daha çok ilerlemiş ülkelerin yardımı olmaksızın kendi yolunu bulmak zorunda kalmış olan geri Sovyet devletinin bundan kaynaklanan yalıtılmışlığı ile karşılaşan Rus devrimi tarafından kondu.

Üçüncü Dünyanın ekonomik gerçekliklerinin bir sonucu olarak, üretici güçleri geliştirmek sosyalizme geçişin temel amacı haline gelmiştir. Tabii ki ek amaçlar da vardır: başkalarıyla birlikte hükümetin ve toplumun demokratikleştirilmesi, işçilerin üretim üzerinde denetimi, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, cinsel ve etnik özgürlük. Fakat birikim sorunu evrensel

olarak merkezi sorun olarak görülmektedir. Üçüncü Dünya'da, yoksulluğun kendisinin insani aciliyetinden oldukça ayrı olarak, ekonomik gelişme, sömürgeci ve yeni-sömürgeci güçlere karşı ulusal bağımsızlığı koruma gereksiniminden dolayı en acil sorundur.

Başka bir yerde de ifade ettiğim gibi, ekonomik ve toplumsal dönüşümler, demokratikleşme ve ulusal kurtuluş, Üçüncü Dünya toplumsal devrimlerinde genellikle birbiriyle yakın ilişkilidir[6], fakat çoğu durumda gerilik ve gelişme sorunu geçiş sürecinin öteki boyutlarına karşı baskın hale gelme ya da görece özerk bir sorun haline gelme eğilimi taşıdı. Dolayısıyla bir geçiş teorisi olarak marksizm bir ölçüde sol gelişmeciliğin bir çeşidi, modernizasyonu ivmelendirici bir yöntem haline geldi.[7] Yeni üretim ilişkilerinin kurulması, doğrudan doğruya ve etkili işçi ve köylü katılımı, siyasal kurumlar ve ilişkilerin demokratikleştirilmesi, yeni tutumlar ve motivasyonların gelişimi, etnik ve cinsel ayrımcılığa karşı savaş, çoğunlukla üretim araçlarının birikimi çabalarıyla aynı hızda gitmedi. Bazı durumlarda, daha yüksek düzeyde halk katılımının ekonomik gelişmeye katkısını azımsayan belli bir eğilim de oldu.

Periferial ekonomilerdeki toplumsal devrimler en tehlikeli koşullar altında geçişle yüzyüze gelirler. Gerilik, başlangıç noktası ve geçişe bir engeldir. Dışa karşı dayanıksızlık "merkez"den gelen baskılarla artırılır; sınıf mücadelesi etnik çalışmalar ve kan bağı yapıları arasındaki çarpışmalar ile karıştıkça daha keskin hale gelir; eski sömürgeci ve emperyalist devletler istikrarsızlık ve karşıdevrimci savaşları kışkırtırlar.

Bu koşullar altında sosyalizm olanaklı mıdır? Bir ölçüde bu soruya yanıt vermek sosyalizmin nasıl kavrandığını ve hangi süreçlerin geçiş süreci olarak düşünüldüğünün bir fonksiyonudur. Üçüncü Dünya devrimleri göstermiştir ki sosyalizm ve geçiş kavramları 19. yüzyıl sosyalistleri ve devrimcilerinin düşündüklerinden daha çeşitli biçimlerdedir ve "sosyalizm" gerçekten oldukça belirsiz bir kavram olabilmektedir. Sosyalizm bazen üretim ilişkilerinden çok uluslararası ilişkilerin bir sorunu gibi görünmektedir. Üçüncü Dünyanın bazı siyasal liderlerine ve bazı ulusal kurtuluş hareketlerine göre ekonomik gelişme, devletin inşası ve dış bağlantıların yeniden yapılandırması, siyasal ve ekonomik ilişkilerin toplumsallaştırılması ve toplumsal, ekonomik, siyasal kurumların halk tarafından denetiminin geliştirilmesi kadar önemlidir.

Geçiş sürecine böylesine oynak bir başlangıç noktasından başlamak yeni ve özgül sorunlar, boyutlar ve amaçlar getirir ya da onların

üzerine eğer geçiş daha yüksek bir gelişme ve ekonomik bütünleşme düzeylerinden başlasaydı konmayacak olan bir vurguyu koyar: Geri, sanayileşmemiş toplumların kendilerine özgü sınıf yapıları; bir devlet aygıtı ve ulusal düzeyde bir ekonomik altyapı kurma ihtiyacı; etnik farklılaşma ve kan bağlarının gelişmekte olan sınıf ilişkilerine eklenlenmesi sorunu; farklı dış ilişkiler arayışı; yabancılarla işbirliği ve dayanışma ihtiyacı; özgül ve etkili gelişme stratejileri arayışı; vb. Bu yeni boyutlar gerilik ve az gelişmişlikten çıkış (geçiş) üzerine uzatmalı ve görece yavaş bir gidişi empoze ederler.[8]

Bu durumların bazılarında, gelişim sürecindeki karmaşıklıklar —geri kalmışlığın derinliği, karşıdevrimci savaşın ya da kurtuluş savaşının yıkıcı etkileri, doğal kaynakların yetersizliği, vs— geçiş sürecine iki evrede yaklaşmak gerektiği savına yol açmıştır. Birincisi, sosyalist geçişin kendisi olan ikincisinin koşullarını yaratmak için yeniden yapılanma ve gelişmedir. Fakat buna karşılık, eğer sonuç sosyalizm olacaksa yeniden yapılanma ve gelişmenin içinde bulunduğu toplumsal ilişkiler dikkate alınmaksızın yerine getirilemeyeceği öne sürülmektedir.[9] Ayrıca, geriliğin boyutları ve kapsamı ne olursa olsun devrimci sürecin siyasal önderliğinin göreli bir özerklik alanı vardır. Nesnel koşulların kendileri geçişin gelişip gelişmeyeceğini saptamak için yeterli değildir. Bu öğelerin kombinasyonu —zayıf maddi temel, az oranda işçi sınıfı, küçük burjuva önderlik— genellikle devrimci sürecin demokratik boyutuyla, genellikle eski sömürgeci ve emperyalist güçlerin ekonomik ve askeri baskılarıyla ağırlaşmış durumdaki acil işlerlik ve denetim ihtiyacı arasında kuvvetli bir gerilime neden olur.

Bu konular kırk yıl önce sosyalistlerin gündeminde yoktu. Ortaya çıkışları ve geçiş sürecinin çağdaş tartışmalarıyla ilgisi bu tür tartışmalara revizyonist bir görünüm verdi, ve ilk dönem marksist düşüncesinde var olmayışları Üçüncü Dünya'da neler olduğunu anlamak için klasik marksizmin kullanılmasını çok güçleştirdi. Aslında, Üçüncü Dünyadaki geçiş süreci probleminin neden olduğu giderek fazlalaşan sorular marksizmi hazırlıksız yakaladı.

III

Kapitalist olmayan, sosyalist yönelimli yolun ana niteliklerinden biri SSCB ve COMECON ile ekonomik ilişkiler kurmasıdır. Üçüncü Dünya ülkelerinin sosyo-ekonomik dönüşümünde yabancı ekonomik, teknik ve askeri işbirliği en önemli kaynaklardan biri olmuştur ve bu ilişkilerin kurulması, SSCB'nin Üçüncü Dünya'da ABD

yayılmacılığına karşı saldırgan bir politik rekabeti sürdürdüğü dönemde, bu rejimlerin "sosyalist" olarak kavranmasında ana unsur halini aldı. Bu noktadan yola çıkılınca, bu ülkelerin yürüdüğü sosyalist yönelimli ya da en azından kapitalist olmayan yol, içerde ürettikleri politikalardan çok dışarıda toplayabildikleri yol arkadaşlarının bir fonksiyonudur. Başka bir deyişle, Üçüncü Dünya rejimlerinin siyasal sınıflandırılması, politik ekonomiden çok uluslararası politikanın sonucu oldu. Böyle "sosyalist yönelimli" rejimlerin çok otoriter ve sosyalizmle tek bağlarının Sovyetler Birliği'nin dış politikasına yönelimleri olması az rastlanan bir şey değildir.(*)

Periferial toplumların sosyalist dönüşümleri bir hayli cömert koşullarda dışardan uzun süreli yoğun işbirliği gerektirir. Bu yeni bir problem değil. Marx ve Engels, bu sorunu, Rusya'da kapitalizmin hemen hemen tümüyle üstünden aşacak bir sosyalist devrim olasılığını ele alırken, ortaya koymuştu. Onlar bu olasılığı sadece önemli bir koşul altında kabul ettiler: Rusya'da devrim Batılı muzaffer işçi sınıfının işbirliği ve desteğine güvenebilirdi. "Ancak kapitalist ekonomi içerde ve başlıca ülkelerinde yenildiği zaman, ancak geri kalmış ülkeler bunun nasıl yapıldığını gördüğünde, modern endüstrinin üretici güçlerinin nasıl toplumsal mülkiyet olarak bir bütün olarak toplum içinc çalıştığını gördüğünde, ancak ondan sonra geri kalmış ülkeler kısaltılmış gelişme sürecine başlayabilirler."[10]

Geniş bir bibliografya ve uzun bir deneyimin, Üçüncü Dünya ülkelerinin yabancı işbirliğine başvurmaya ihtiyacı olduğu konusunda bize öğrettiklerinc ek olarak, ilerici ve devrimci rejimler, yeni ekonomik ve politik düzenler için gereken ritim ve koşullar olmadığı ve eski ekonomik ve sosyal düzen, yeni düzenin işletilebilmesinden daha çabuk çöktüğü için böyle bir destek arar.[11] Siyasal iktidardan uzaklaşan eski elitle, kurulan yeni kurumlar ve politik süreçler arasında daima boşluklar vardır ve sosyo ekonomik değişmeleri başarmada kaçınılmaz gecikmeler bulunur. Bu sonuncusu, meyvelerini ancak uzun vadede veren derin dönüşümün boyutlarıdır, fakat eski egemen sınıflar ve sömürgeci güçlerin saldırgan tepkileri çok kısa vadede hissedilir.

Burası, Üçüncü Dünya'daki ilerici ve devrimci hükümetlerin COMECON ülkelerinden aldıkları teknik ve ekonomik dış desteğin kapsamı, koşulları ve eksikliklerinin tartışılacağı bir yer değil. Bizim amaçlarımız açısından sadece önemli iki nokta belirtilmelidir.

Bu türden örnekler Sri Lanka ve İdi Amin yönetimindeki Uganda'dır.

Bu rejimlerin yaşamasının ve bazı önemli sosyal ve ekonomik reformların yerine getirilmesi, karşı devrim savaşçılarına karşı durması, işçileri eğitmesi vesaire için bu işbirliğinin hayati olduğu birinci önemli noktadır. Belki de bu noktada en göze çarpan örnek Küba'dır. Küba'da sosyalizm, herşeyden çok, Küba'lıların Birleşik Devletler'in düşmanlığı ve saldırganlığına karşı koymakta —liderlerin ve kitlelerin— kendi kararlıklarının bir sonucudur. Fakat bu kararlılık 30 yıl boyunca Sovyetler Birliği ve COMECON desteğiyle beslendi. Küba'nın bu desteğin hayati karakterini tanıdığı Anayasasının en başında belirtilmiştir ve Fidel Castro bu konuda özellikle açık konuşmaktadır: "Tekrarlıyorum, biz sorunlarımızı sadece sosyal değişmeler yoluyla çözmedik. Fakat aynı zamanda bir Üçüncü Dünya sosyalist ülkesi olarak, gelişen bir sosyalist ülke olarak uluslararası sosyalist topluluk ile birlikte belirli bir biçimde yeni bir uluslararası ekonomik düzen inşa ettik. Bu temel olmaksızın, büyük ekonomik ve sosyal başarılarımız, halk sağlığı, eğitim, spor alanlarında, işsizliğin, dengesiz beslenmenin kökünün kazınmasında, insanlarımızın maddi ve kültürel hayat standardının yükselmesinde ulaştığımız eşsiz zaferler mümkün olamazdı."[12]

Daha az bir derecede, aynı şey Orta Amerika, Asya ve Afrika'da, Küba'dan önemli ölçüde destek bulan Üçüncü Dünya devrimleri ve sosyal reform süreçleri için de geçerlidir.

Bazı durumlarda, bu işbirliği ithal sosyalizm ya da "dışardan" sosyalizm gibi bir fantezi doğurdu: II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı yönlerden birkaç Orta Avrupa ülkesinde olduğu gibi sosyalizmin, gelişmenin teknik yöntemiymiş gibi topluma empoze edilebileceği anlayışı. Bir kısım Üçüncü Dünya hükümetlerinin ve liderlerinin coşkulu retoriği, açıkça 1960 ve 1970'ler boyunca SSCB ile ABD arasındaki çekişmenin bir boyutu olarak Sovyet hükümetinin 3. Dünya ülkeleriyle yürüttüğü ilişkiler çerçevesinde kuvvetlenen bu tür fantezilerden çıkmıştır.[13] Fakat, hilesiz ve abartmasız olarak bu konudaki kayıtlar, küçük periferial toplumların ancak bol ve ucuz dış destek ile emperyalist egemenliği yenebileceğini ve kendilerini geliştirebileceğini gösteriyor.

Burada vurgulanacak ikinci nokta SSCB ve Doğu Avrupa'daki ekonomik ve politik krizler nedeniyle, denizaşırı ilerici hükümetlere yapılan bol ve ucuz sosyalist desteğin artık bulunmadığıdır. "Sosyalist uluslar topluluğu" kavramının kendisi demode oldu.

1980'lerin ortasından itibaren ve bazı durumlarda daha da öncesinden, merkezi planlı ekonomiler giderek uluslararası, yani kapitalist pazara

döndü. Bu yeni yönelim (reorientation) SSCB ve Doğu Avrupa'nın Batı ile olan ekonomik ilişkilerine geleneksel bir Üçüncü Dünya profili verdi; onlar Batıya esas olarak ana malları ihraç edip, endüstriyel mallar ithal ediyorlar.

Aynı zamanda Üçüncü Dünyaya aksi bir yönde davranıyorlar; esas olarak endüstriyel malları ihraç edip, ana malları ithal ediyorlar. Doğu Almanya olayı özellikle çarpıcıdır; COMECON'a yaptığı ihracatın üçte ikisi mamul mallardır. Oysaki Batı Almanya'ya yaptığı ihracatın yarısından fazlasını hammaddeler oluşturur.

Bu Batı'ya açılış sosyalist ekonomiyi kontrol edemediği iniş çıkışlarla karşı karşıya bıraktı. Özellikle Küba'nın durumu oldukça dramatiktir. 1970'lerde yükselen şeker ve petrol fiyatları, Küba ekonomisinin bir dereceye kadar uluslararası pazara açılmasını çekici hale getirdi. Artan ihracatın getirdiği değerli dövizler Küba'ya kapitalist ülkelerden teknoloji ve techizat ithal etme şansı verdi. Fakat 1980'lerin başında düşen şeker ve petrol fiyatlarıyla Amerikan dolarındaki devamlı düşüş sonraki yıllarda Küba ve Sovyetler arasındaki ekonomik işbirliği ve ödemelerin ertelenmesiyle ilgili anlaşmayla aynı zamanda meydana gelen bir dış borç krizine yol açtı. Borçlu Latin Amerika ülkelerinin birleşik bir cephe oluşturma hareketi başarısızlığa uğrayınca Küba'nın problemleriyle tek başına mücadele etmekten başka şansı kalmadı. 1988 ve 1989'da kapitalist ülkelerden yapılan ithalatın yarıya indirilmesi hükümeti bazı temel ürünlerin dağıtımının sıkılaştırılması, ihracata yönelik üretimin artması ve batı turizminin teşvikiyle yeni döviz kaynakları aranması için zorladı.

Ayrıca Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki değişiklikler Küba'yı yabancı işbirliğinde azalma ve ithalat fiyatlarındaki artışla tehdit etti. Artan yedek parça ve diğer ihtiyaç maddelerindeki problemler, gıda maddelerindeki yeni açıklar ve ekonomideki yeni düzenlemelerden kaynaklanan problemler sosyal hizmetleri ve Küba Devrimini izleyen yıllarda ulaşılan yüksek hayat standardını tehdit etti.

Yaygın inancın aksine, sosyalist ya da sosyalist yönelimli ülkelerin uluslararası kapitalist pazardan ayrılması en çok Batı ve Birleşik Devletler güdümlü baskılar ve karşıtlıkların sonucudur, o ülkelerin planlayarak uyguladıkları stratejilerin değil. Uygulanan böyle bir planlı strateji esas olarak olumsuz nesnel duruma karşı bir tepki, bir alternatif arayışıdır. Alternatif ise çoğu zaman, kendinden önce gelenden daha pahalıya patlıyor, bu da devrimci periferial ülkelerin kendi başlarına pek kolayca başa çıkamayacağı bir talihsizliktir.

Küba'nın Amerika Birleşik Devletleri pazarından ve Latin Amerika'dan

yalıtılması Beyaz Saray'da verilmiş bir karardır. Aynı şey 1985 ile 1990 arası Nikaragua ekonomisine uygulanan ve sonuçta Nikaragua dış ticaretinin COMECON'a yönelmesini sağlayan ambargo, ve Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sonrası Vietnamlıların taleplerine rağmen normal ilişkiler kurmayı reddetmesi için de söylenebilir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ile kurulacak veya kuvvetlendirilecek ekonomik ve ticari bağlar, Üçüncü Dünyanın devrimci rejimlerinin uluslararası kapitalist pazardan kopmalarının kötü etkisine kısmen uyum sağlamalarına yardımcı oldu. Merkezi Planlamanın daha yüksek karşılaştırmalı fiyatları teknolojik geriliği ve periferial ekonomilerin farklı teknolojilere yöneltilmesinin maliyeti, bunun pahalı bir yol olduğunu kanıtladı. SSCB ve Küba arasındaki genelde olumlu ekonomik ilişkiler, geride kalan Üçüncü Dünya ülkeleri için genelleştirilemez ve son zamanlarda Küba liderliği bu ilişkide eskisinden daha az gayretlidir.[14]

Dolayısıyla, Üçüncü Dünya ile olan sosyalist işbirliği, ekonomik zorluklar, krizler, son yıllardaki yeniden yapılanma ve Birleşik Devletler'le Sovyet hükümetleri arasında süren görüşmelerin sonucu olarak azal(tıl)dı. Ticaret, artık hiç de önceki dönemlere benzemeyen şartlarda, hızla yardımın yerini alıyor.

Sosyalizmi kurma girişimleri, her yerde olduğu gibi, Üçüncü Dünya'da da kitlelerin yaşam şartlarında çok önemli ilerlemeler doğurdu. Çoğu kez bu başarılar ilerlemek bir yana devamlı olamadı ve global anlamda ekonomik performans tatminkâr olmaktan çok uzaktı. Fakat bu cesaret kırıcı sonuç, sosyalist hedeflerle sosyalist başarıların karşılaştırılması sonucudur. Karşılaştırma Üçüncü Dünya'daki sosyalist ve kapitalist başarılar arasında yapılırsa çok daha ümit verici bir bilanço elde edilir. Bu ikinci görüş açısından, sosyalist dönüşüme kalkışan ülkelerin durumları, genelde kapitalist yönelimli komşularından önemli ölçüde daha iyidir. Ve sosyalist hedeflerle başarılar arasındaki açıklığın (özellikle) derin olduğu yerlerde bile sosyalist ya da sosyalist çizgideki stratejilerin kusurlarından çok Birleşik Devletler emperyalizminin yarattığı aşırı derecede saldırgan olan uluslararası ortamla uğraşmak durumundalar.[15]

Üçüncü Dünya ülkelerinin sosyalist stratejiyi seçmelerini **mümkün kılan** uluslararası koşullar artık bulunmuyor, fakat onları bunu yapmak için **zorlayanlar** her zamankinden daha güçlü. Geleneksel sosyalist slogan olan "Sovyetler Birliği Üçüncü Dünya'nın stratejik müttefikidir" artık tereddütsüzce tekrarlanamıyor. Fakat aynı zamanda, kapitalizmin, geniş ve büyüyen nüfusun korkunç ve acil olan sorunlarının birini bile çözmedeki başarısızlığı çok açık. Kişisel

güvensizliğin ve politik kararsızlığın yayılmaya elverişli ortamında de-akümülasyon ve ileri durumdaki yoksulluk, periferial toplumlarda pazar ekonomisinin en göze çarpan özellikleridir.

Bu nedenle, var olan büyük zorluklara rağmen, yazının başında ortaya atılan sorunun sadece olumlu bir yanıtı olabilir. Üçüncü Dünyada sosyalizmin şimdiki durumu yadsınamayacak kadar kasvetli ve doğrusu uzun zamandır olmadığı kadar az ümit verici. Fakat bu ülkeler için tercihler sosyalist gelişme ya da kapitalist gelişme değil. Tercihler, sosyalist bağımsızlık ya da kapitalist periferalizasyondur (çevreleşmedir). Bu nedenle, sadece ekonomik gelişme değil, fakat aynı zamanda gerçek ve etkin bir demokrasi de arayan Üçüncü Dünya ülkeleri için mümkün olan tek alternatif sosyalizmdir.

Çeviren:
Utku Ünal
Funda Yağcı

Notlar

1- CEPAL, *Balance preliminar de la economia del América Latine y el Caribe 1989* (Tablo 3). Ayrıca bkz. Claes Brundenius, *Revolutionary Cuba: The Challenge of Economic Growth with Equity*. (Boulder: Westview Press, 1984).

2- Bkz. Mihail Gorbaçev, *Perestroika* (New York: Harper and Row, 1987).

3. Bkz. Neil Harding, "Socialism, Society and the Organic Labor State", *The State in Socialist Society* (Ed. Neil Harding) içinde sf. 1-50 (Albany, State University of New York Press, 1984).

4- Bkz. *The USSR in Figures* (Moskova: Finansy i Statistiki, 1984).

5- Bunları getirmek için yapılan çok geniş siyasal baskıları, yirmi yıl önce Sweezy ve Bettelheim mektuplarında tanımladılar ve tartıştılar. Bkz. Paul M. Sweezy ve Charles Bettelheim, *On the Transition to Socialism* (New York: Monthly Review Press, 1971), Kısım 1.

6- Carlos M. Vilas, *The Sandinista Revolution* (New York: Monthly Review Perss, 1986), Bölüm 1.

7- Bkz. örneğin Leo Huberman, "Why Socialism is Necessary", *Monthly Review,* Ocak 1969; H. Mansilla, "El socialismo como sistema de modernización acelerada en las periferias mundiales", Homines 9 (1985, sf. 116-127. Benim indirgemeci yaklaşım dediğim şeyin daha ayrıntılı bir tartışması için, bkz Carlos M. Vilas, *Transición desde el*

subdesarrolo (Caracas: Nueva Sociedad, 1989), Giriş ve Bölüm 3.

8- Bkz., Barna Talas "Specific Prerequisites for the Transition to Socialist in the Socio-Economically Underdeveloped Countries", *Development and Peace,* Cilt 4(2), Güz 1983, sf. 208-224.

9- Birinci yaklaşım Zimbabwe ve Nikaragua tarihinde görülebilir. Bkz. A. Astrow, *Zimbabwe: A Revolution that lost its way?* (Londra: Zed Books, 1983); Jaime Wheelock, *El gran desafio* (Managua: Ediciones de la CST, 1985). İkinci yaklaşım, ötekiler arasında açıkça Küba ve Vietnam'a aittir.

10- Frederick Engels "Afterword to On Social Relations in Russia", Karl Marx ve Frederick Engels, *Selected Works,* cilt 2 (Moskova: Progress Publishers, 1969), sf. 403-4.

11- Bu konuyu başka yerlerde ele aldım. Bkz. Carlos M. Vilas, "International Constraints to Progressive Change in Peripheral Societies: The Case of Nicaragua", *Instability and Change in the World Economy* içinde sf. 316-330 (New York: MR Press, 1989).

12- Fidel Castro, *La impagable deuda externa de América Latina y el Tercer Mundo, entrevistal al diaro Excélcior de México* (La Habana: Editoria Politica, 1985), sf. 35. Carlos Vilas çevirisi.

13- Bkz. yay. Robert Cassen, Soviet İnterests in the Third World (Londra, Sage Publishers, 1985).

14- Bkz. örneğin Fidel Castro'nun *Excélsior* (Mexico, Mart 23, 1990, sf. 1,10) 'daki demeçleri.

15- Birkaç yıl önce Mesa Lago, veriden çok ideoloji kullanarak, Küba ekonomisinin performansını Kosta Rika'nınkiyle karşılaştırma yoluyla sorgulamaya çalıştı. Küba'nın durumunun iyi olmasına karşın Kosta Rika'nın daha iyi olduğu sonucuna vardı. Elbette kimse, tıpkı tek başına Küba'ya dayalı bir periferial sosyalizm teorisi kurmayacağı gibi, yalnızca Kosta Rika örneğine dayanarak bir Latin Amerika kapitalizmi teorisi de geliştiremez. Her durumda, Kosta Rika Birleşik Devletler tarafından hiç boykot edilmedi. Bkz. Carmelo Mesa Logo ve Serio Diaz-Briquets, "Estrategias diferentes, paises similares: Las cansecuencias para el crecimiento y la equidad en Costa Rica y Cuba", *Anuario de Estudios Centroamericanos* 14 (1988), sf. 5-23.

İran Devrimi ve Kürt Sorunu

Charles MacDonald(*)

Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Güz 1989

İran devrimindeki Kürt sorunu, bir etnik azınlığın, böyle birçok azınlığın bulunduğu bir ülkedeki rolü ile ilgilidir. Bu sorunun İslami Cumhuriyetin geleceğine ilişkin geniş kapsamlı belirlenimleri olabilir. Kürtlerle İslami Cumhuriyetin merkezi hükümeti arasındaki dinamik karşılıklı ilişkiler, kürtler için, daha fazla eylem özgürlüğü arayışı içinde olan Kürt ulusçuları ile islami devletin bütünlüğünü korumaya çalışan devrim hükümeti arasındaki mücadeleyi ifade eder.

Kürt nüfusunun beş bağımsız ülkede yaşaması olgusu kürtlerin İran'daki siyasal konumlarını karıştırmaya yarıyor. Her devlet Kürtleri kendi siyasal çıkarlarını koruyacak bir piyon olarak kullanmaya çalışıyor. "Büyük Kürdistan" İran, Irak, Türkiye, Suriye ve Sovyetler Birliği'nden parçalar içerirken, Kürt ulusçu eylemleri başlıca İran, Irak ve Türkiye'yi tehdit ediyor. Irak kürtlerine İran yardımının beraberinde İran kürtlerine Irak desteğini getirmesi İran-Irak savaşının vurgulanması gereken bir nedenini temsil etti ve Kürt sorununun bütünsel bir parçasını oluşturmaya devam ediyor.

Bu makale Devrim İran'ında Kürt sorununu inceliyor ve Kürt tehdidinin ve İran'ın tepkisinin doğasını, Kürtlerin İran-Irak savaşındaki ve sonrasindaki rollerini içerecek biçimde irdeliyor.

Devrim İran'ında Kürt Kimliği

Medlerin torunları olduklarına inanılan bir Hint-Avrupa halkı olan ve

(*) Charles C. Mac Donald Miami'de Florida Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde profesör ve bölüm başkanıdır.

Perslerle tarihsel ilişkileri İslam öncesine dayanan Kürtler genellikle İran'lı bir halk olarak görülürler. Günümüzde ayrı bir azınlık olarak varolan Kürtler, İran toplumuna asimile olmadılar; Kürt toprak bütünlüğü, dili, ırkı, dini ve ortak tarihsel deneyimleri ayrı bir Kürt ulusçuluğuna katkıda bulunuyor. Daha da ötesi farklı devletler arasında bölünmüş "Büyük Kürdistan" bölgesinin tarihsel mirası güçlü bir ortak Kürt ulusçuluğu oluşumunun aleyhine işliyor. Kürdistan'ın keyfi bölüşümü ve "Avrupa sistemini temel alan modern bölge devletlerinin boyunduruğu altında farklı gelişim vurgusu" Kürtlerin ulusal enerjilerini etkili biçimde böldü ve onları Kürt tarihinden temellenen ulusal hedefleri için yalnızca egemen devlet sınırları içinde mücadele etmeye yöneltti. Kürt ulusçuluğunun güçlü parçalanmışlığı Kürtlerin asimile olmaksızın bütünsel parçalarını oluşturdukları egemen devletlerde karmaşık siyasi konumlanışlarını doğurdu. İran meselesinde, bazı Kürtler kendilerini İran'lı olarak görürken, bir kısmı kendilerini İran toplumunda imtiyazlı konumda görüyorlar, fakat Kürt nüfusunun çoğunluğu kendilerini ayrı bir grup olarak kabul ediyorlar. Daha da ötesi İran'daki Kürt azınlığın siyasi hedefleri sürekli iç muhalefete bağlı olmasına karşın sınırlı olma eğilimi gösterir ve İran'daki yalıtık Kürt tarihini yansıtır. Kürtler "Büyük Kürdistan"ın diğer parçalarıyla yalnızca göreli olarak değil aynı zamanda sosyal ve coğrafi olarak da İran içinde tecrit durumdadırlar. Uzak Kürt topraklarına ulaşılması zordur ve İran'ın en yoksul alanlarını oluşturur.

İran'daki Kürt azınlığına ilişkin nüfus tahminleri oldukça farklılık gösterirler. Bu farklılıklar nüfusu kasıtlı olarak olduğundan düşükmüş gibi göstermeye ya da siyasi niyetlerden kaynaklanan abartmalara bağlı olduğu gibi eksik nüfus sayımının ve İran Kürdistan eyaleti dışındaki Kürt nüfus yoğunluklarını hesaba katmamanın da payı vardır.

"İran Kürdistanı" Kürdistan eyaletinden çok daha geniştir: Kürdistan eyaletinin kuzey tarafından başlayıp, Batı Azerbaycan'a doğru uzanıp, güney tarafından Ham'a ve Kirmanşah'a ulaşır ve Doğu'dan Zencan ve Hamedan taraflarını içerir. Luristan ve Chahar Mahall Va Bahtiyari'de Kürt toplulukları vardır. "İran Kürdistanı" dışında da Kürtler Horasan eyaletinde tarihi 17. yy'a dek uzanan önemli bir grup oluştururlar. Gilan ve Mizandaran'da da Kürt bulunur. İran'da nüfus sayımına dair kasti ya da kasti olmayan çarpıtmalara karşın günümüzde İran'da Kürt nüfusunun toplam İran nüfusunun yüzde on kadarını oluşturduğu sanılıyor. Savaş kurbanlarını hesaba katmaksızın, İran'da nüfusun tahmini olarak halen 52.800.000 civarında olduğu düşünülürse İran'daki Kürt azınlığın nüfusu 5.280.000 olacaktır.

Kürt Ulusal İstemleri

İran'da Kürt ulusçuluğu Dr. Abdurrahman Kassemlu önderliğindeki İKDP tarafından temsil ediliyor. 1945 yılında Kürt yurtseveri Kadı Muhammed yönetiminde kurulan İKDP, Kadı Muhammed yönetimindeki ilk Kürt siyasi programını formüle etti. İKDP aşağıdaki ilkeleri savunuyordu:

1) İran Kürt halkı yerel işlerini kendisi idare etmeli ve İran sınırları içinde özerk olmalı.

2) Eğitimin ana dille yapılmasına izin verilmeli. Kürt topraklarında resmi idari dil Kürtçe olmalı.

3) Ülke anayasası Kürdistan bölge temsilcilerinin tüm sosyal ve idari konuları yüklenmek üzere seçilmesi konusunda garanti vermeli.

4) Devlet memurları yöre halkı tarafından seçilmeli.

5) Köylülük ve toprak sahiplerinin geleceklerini güvence altına alabilmek için genel bir yasa ile iki taraf arasında anlaşma zemini sağlanmalı.

6) KDP Azeri halkı ve Azerbaycan'da yaşayan diğer azınlıklarla (Süryani, Ermeniler) birlikte tamamen kardeşlik ve birlik için mücadele eder.

7) KDP tarımda ve ticarette ilerlemeler yapmayı, eğitim ve sağlık hizmetlerini geliştirmeyi, Kürt halkının maddi ve manevi refahını yükseltmeyi ve Kürdistan'daki doğal kaynakları en iyi biçimde değerlendirmeyi taahhüt ediyor.

8) KDP İran'daki tüm halklar için siyasi eylem özgürlüğü talep ediyor. Ancak bu şekilde tüm ülke ilerleyebilir.

İKDP "İran sınırları içinde özerklik" istemekle tanınıyor. "Kürt Cumhuriyeti Devleti" Mehabad'da 22 Ocak 1946'da ilan edildiğinde bu Kürt cumhuriyetinin "özerk bölgesel hükümet" mi yoksa "tam bağımsız cumhuriyet" mi olacağı sorunu devam ediyordu.[12] Özerklik mi bağımsızlık mı sorunu hiçbir zaman çözülemedi çünkü kısa ömürlü Kürt Cumhuriyeti (Mehabad) Sovyet güçlerinin İran'dan çekilmesiyle çok geçmeden yıkıldı. Bununla birlikte özerklik arayışı İran'da ortaya konmuş bir Kürt hedefi olarak varoluyor ve İslami cumhuriyetle süregelen mücadeleye temel oluşturuyor.

Fiili (De Facto) Kürt Önderliği ve Humeyni'nin Karşılığı

Şah devrildiğinde ve İran devrimi bir gerçekliğe dönüştüğünde Kürtler, uzun süreli bir özerk Kürdistan hedefini gerçekleştirme fırsatını gördüler. Paris'ten sürgünden dönen Dr. Kassemlu, önde gelen sol görüşlü bir din adamı olan Şeyh İzzeddin Huseyni ile birlikte Kürdistan'ın fiili kontrolünü sağlamak için çalıştı. Merkezi hükümetin kontrolü uzak bölgelerde zayıfladığı ölçüde, Kürtlerin başarıları arttı. Askeri garnizonlar Kürtlere geçti ve silah stokları ele geçirildi. 1979 Martına gelindiğinde İKDP basın toplantıları düzenleyerek ve aşağıdaki hedefleri belirleyerek, İslami cumhuriyetle mücadelesine zemin oluşturdu.

1) Kürdistan sınırları Kürt halkı tarafından belirlenecek ve tarihi, iktisadi ve coğrafi koşullar dikkate alınacaktır.

2) Savunma, dışişleri ve uzun dönemli iktisadi planlamaya ilişkin konular üzerinde, Kürdistan'da merkezi hükümetin kararları geçerlidir.

3) Üyeleri halk tarafından seçilecek bir Kürt parlamentosu oluşturulacak ve bu parlamento eyalette en yüksek yasama organı olacak.

4) Eyaletteki tüm devlet daireleri başkent yerine yerel merkezlerden idare edilecek.

5) Bir halk ordusu olacak ve polisle jandarma kaldırılıp yerine bir ulusal muhafız oluşturulacak.

6) Kürtçe eyalet hükümetinin resmi dili olacak ve tüm okullarda öğretilecektir. Farsça da resmi olmayı sürdürecek.

7) Kürdistan'daki tüm etnik azınlıklar eşit haklara sahip olacaklar ve kendi dillerini ve geleneklerini sürdürebilecekler.

8) Konuşma ve basın özgürlüğü, örgütlenme hakkı ve sendikal çalışmalar garanti altına alınacaktır. Kürt halkı özgürce seyahat etme ve kendi iş alanını seçme hakkına sahip olacaktır.

Dr. Kassemlu ve dini önderleri Şeyh Hüseyni liderliğindeki İKDP yönetiminde Kürtler ayrılma yanlısı olmadıklarını vurgularlarken, Kürt bölgesinde fiili özerlik benzeri bir yapı kurdular. Kassemlu, "Gerici güçler tarafından bizlere (Kürtlere) gericilik suçlamaları yöneltiliyor." dedi. Yugoslav federe modeline dayanan bir İran planlayan Kassemlu

Kürtlerin savunmaya ilişkin konuları, dış politika ve maliyeyi merkezi hükümete bırakarak yerel idare ve iç politikalar üzerinde otorite arayışı içinde olduklarını vurguladı. Aynı şekilde Şeyh Hüseyin, "Biz İran'lıyız. Federal bir cumhuriyet istiyoruz" dedi. Kürt görüşü Ayetullah Humeyni'ye resmi olarak 28 Mart 1979'da iletildi: Bölgede "özerklik ya da federal bir yapının İran'ın birliği ve toprak bütünlüğü ile hiçbir şekilde çelişki oluşturmayacağı" vurgulanarak İran'dan "Federal bir sistem" benimsemesi isteniyordu.

Tahran Devrim rejiminin ilk tepkisi belki başka yerlerde daha acil sorunların varlığından ya da belki Humeyni'nin Kürtlere boyun eğdirecek yeterli askeri güçlerinin olmayışından dolayı belirsizdir. Ayrılıkçılık ve dış yardım suçlamaları sürerken Kürtler ve hükümet güçleri arasında çarpışmalar ilkbahar ve yazın ilk ayları boyunca sürdü. Bu arada görüşmeler de oldu.

6 Ağustos 1979'da İKDP Ayandegan'da (Tahran) Humeyni'ye açık bir mektup yayınladı. Mektup Kürt istemlerini yani "Monarşik rejimin ortadan kaldırılması ve Kürt hakkının ulusal halkının özerklik veya federasyon biçiminde sağlanması çerçevesinde İran'da demokratik bir rejim kurulmasını" ifade ediyordu. Ayrıca mektup kitle iletişim araçlarını "Kürdistan halkını yanlış ifade etmekle" suçluyordu.[20] Bu kez Humeyni'nin yanıtı çok sert oldu ve o güne dek göstermediği biçimde kararlılıkla hareket etti. 17 Ağustos 1979'da Ayetullah Humeyni Kürt ayaklanmasını bastırması için orduya emir verdi.

İran askeri güçleri kısa sürede dağınık olmadıklarını ortaya koydular. Aksine askerlerde silahlı kuvvetlerin başındaki yeni komutan Ayetullah Humeyni'ye yepyeni bir bağlılığı gerçekleyen korkunç bir savaşım gücü vardı. Sonunda Kürtler konvansiyonel bir savaşta kentlerini koruyamayacaklarını anladılar. Kürtler, F-4 Fantom jetleri, helikopter, tank vb. kullanan teknolojik olarak üstün bir devletle eş değildiler. 15 gün içinde Kürtlerin başlıca mevzileri hükümet güçleri tarafından geri alındı. Kassemlu ve Huseyni devrim düşmanı ilan edildiler ve İKDP ve diğer Kürt örgütleri yasaklandı. Hükümet güçleri Kürt şehirlerini geri alırlarken devrim hükümeti tarafından hızla yapılan 70'ten fazla idam, Kürtlere, İran'da otonomi hedefinin başarıya ulaşması için daha erken olduğunu gösterdi.

Kürtler kentleri ellerinde tutamamakla birlikte, gerilla taktiklerine ve konvansiyonel olmayan savaşım biçimlerine dönerlerken kararlılıkla savaştılar. Hükümet güçleri daha şiddetli bir savaşımla kesin zafer kazanamayınca, Humeyni ateşkes emri verdi ve Ekim'in ilk günlerinde Mehabad'a görüşmek için heyet gönderdi. Kürtler Şeyh Hüseyin

tarafından sunulan özerklik için özgül önerilerle karşılık verdiler. Bunlar Mehabad'ın 8 temel istemini oluşturuyor ve İran anayasasında Kürtlere özerkliğin resmi olarak tanınmasını, Batı Azerbaycan, Ham, Kirmanşah ve Kürdistan eyaletlerinde özerk Kürdistan kimliğinin tanınmasını, özerk hükümet oluşturmak üzere Kürdistan ulusal meclisi seçilmesini, Farsça'nın yanısıra Kürtçe'nin de başlıca dil olarak tanınmasını, bütçenin Kürdistan'ın yoksul ekonomisini geliştirecek biçimde tahsis edilmesini, savunma ve ekonomi üzerinde merkezi hükümetin kontrolünün tanınması esası üzerinde Kürtlerin merkezi hükümette alacakları rolü ve tüm İran'da basın özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve dini inanç özgürlüğünü içine alan demokratik özgürlüklerin tanınmasını içeriyordu.

Hükümetin Kürtlere yanıtı 1979 Aralığı ortalarında, Ekim'de İran yeni anayasasının kabulünün birçok azınlık toplumunu sarsması ve hayal kırıklığına uğratmasından sonra geldi. 14 maddelik belgede hükümet, başka şeylerle birlikte, Kürtlere özerklik değil de bir çeşit öz-yönetim öneriyordu ve Kürt kimliğini inkar ederek, Kürtleri yalnızca sunni bir azınlık olarak tanıyordu. Hükümet, Ham ve Kirmanşah'taki Kürt nüfusuna ilişkin Kürt iddialarını, buradaki Kürtlerin çoğunun şii olduklarını ve sunni azınlık kapsamı içine girmeyeceklerini ileri sürerek reddediyordu. Hükümet Kürtlerle Batı-Azerbaycan'ın statüsü konusunda da çoğunluğun Azeri Türkü olduğunu iddia ettiği için anlaşamıyordu. Hükümetin Kürtlere teklifi, Kürtlerin taleplerinin çok gerisinde kalıyordu ve yeni anayasa ile birlikte Ayetullah Humeyni'nin Kürtlere ve genelde azınlık sorununa bakışını büyük ölçüde açıklıyordu. Hükümetin Kürt iddialarını reddi savaşın yenilenmesine yolaçtı.

1980 Ocak ayında, büyük olasılıkla, yaklaşan devlet başkanlığı seçimlerinde azınlık katılımını sağlama girişimi olarak, Ayetullah Humeyni sunnilerin hakim olduğu yerlerde sunni dini mahkemelerini garanti altına almak için yeni anayasada düzeltmeler sözü vererek Kürtlere yeni önerilerde bulundu. Düzeltmeler olmadı ama Kürtler ümitlendiler.

Beni Sadr'ın İslami Cumhuriyetin devlet başkanlığına seçilmesi Kassemlu'nun Şubat 1980'de yeni karşı-öneriler getirmesine yolaçtı. Kürtler önceki hükümetin teklifine karşılık olarak yine savunma, dış politika ve ekonomi alanlarında merkezi hükümetin otoritesini tanıyacaklarını vurgularlarken, özerk Kürt toprakları kapsamında seçim yapılmasını önerdiler. Kürt karşı-önerisi hükümet tarafından herhangi bir olumlu tepki almaksızın açıkça reddedildi.

1980'in ilk sıralarında merkezi hükümetle verimli bir görüşme yapılabileceği iyimser inancı doğduğunda, Kürtlerin kendi kaderini tayin sorununu özerklik biçiminde gerçekleştirme umudu canlandı. Kürt liderleri, 1979 Ağustos'unda Humeyni'nin İKDP'ye karşı coşkulu bir çıkışla orduyu Kürdistan'ı korumaya çağırması karşısında şoka uğradılar. Kürtler rejimin askeri gücünü azımsamış ve İran'lı sol güçlerin özellikle Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitlerinin, Kürtlerin özerklik hedefi için desteklerini abartmışlardı. Daha da ötesi Ayetullah Telegani ve Ayetullah Şeriat Medari gibi güçlü İran'lı liderlerin Kürt özerkliğine beklenmedik karşıtlıkları, İran'lıları İKDP'ye karşı olarak biraraya getirdi. Telegani yüzseksen derece dönüş yaparak İKDP liderlerini vatan haini olarak suçladı ve Kürt başkaldırısının uzamasının İran'ı "Karşı-devrim ve emperyalizm kampına" iteceğini ileri sürdü. Ayetullah Şeriat Medari açıkça Sovyetler Birliği'ni işaret ederek Kürt hareketinin dışarıdan yönetildiğini ileri sürdü. İKDP islam cumhuriyeti ile bitmek bilmeyen bir gerilla savaşı için mücadele etmeyi bıraktı. İKDP'nin siyasi sloganı "Kürdistan'da özerklik ve İran'da Demokrasi" olarak kaldı fakat artık düşman olarak Şah yerine Ayetullah Humeyni'yi ve onun islami cumhuriyetini görüyorlardı.

Humeyni'nin İslami Dünya Düzeni ve Kürtler

Bugünden geçmişe bakıldığında Kürt özerklik hedefinin Ayetullah Humeyni tarafından kabul edilir olmadığı açıkça görülüyor. Kürt özerklik arayışının İran devletinin bütünlüğünü tehdit etmesinden Humeyni'nin gerçekten endişe duyduğumu mu yoksa Humeyni'nin Kürt ayaklanmasını İran milliyetçiliğini canlandırmak ve aynı zamanda kendi politik konumunu güçlendirmek için mi kullandığı konusunda yalnızca spekülasyon yapılabilir. Benzer şekilde nihai Kürt hedefinin bağımsızlık mı yoksa özerklik mi olabileceği ya da Beluciler, Azeriler ve Kuzistan Arapları gibi öteki azınlıkların da Kürtlerin başarıları üzerine benzeri istemlerde bulunup bulunmayacakları da tartışılabilir. Bununla birlikte Ayetullah Humeyni'nin islami İran'ı federal bir cumhuriyet olarak düşünmediği ve etnik azınlıklar için özel siyasal haklar tanımaya niyetli olmadığı açıktır. Teklif edilen anayasanın ilk tashihi İslami cumhuriyetin başlangıcından beri Kürtlerin ve diğer etnik azınlıkların hedeflerini açıkça geriletti. Daha da ötesi Humeyni'nin islami dünya düzeni kavramı ilk bakışta bile Kürtlerin "özerklik ve demokrasi" hedefinin Humeyni'nin İslami Cumhuriyeti'nde yeri olmadığına işaret eder.

Anayasanın ilk taslağı Kürt ve diğer etnik azınlık çıkarlarına seslenen

belli sayıda kayıtları içeriyoddu. 5. madde "İran İslam Cumhuriyeti'nde Farslar, Türkler, Kürtler, Araplar, Beluciler, Türkmenler başta bütün halkların eşit haklara sahip" olacaklarını garanti ediyordu. 13. madde İran'daki müslümanların çoğunluğunun bağlı olduğu Caferi mezhebinin yanısıra İslam'ı İran'ın resmi dini olarak tanıdı. 13. madde ayrıca, başka mezhepler yani Zeydi, Hanefi, Maliki, Şafi ve Hanbeli mezhepleri de geçerlidir, saygı duyulması gerekir ve ülkede bu mezheplere bağlı müslümanların çoğunluğu oluşturdukları yerlerde yerel meclislerin yetki sınırları içinde, yerel işlemlerin ayrı ayrı mezheplere uygun olması gerekir, diyordu. 21. madde Farsça'yı ortak konuşma ve yazı dili olarak tanıyor fakat yerel dillerin yerel okullarda ve basında kullanılmasına izin veriyordu.

1979 Kasım'ında onaylanan nihai Anayasa taslağında etnik azınlıklara verilen güvencelere ilişkin önceki göndermeler görünmüyordu. Herkese eşit haklar güvencesi —Kürtler dahil olmak üzere çeşitli etnik gruplara özellikle değinen— herkese eşit hak garantisi çıkarılmıştı. Taslağın 13. maddesinde belirtildiği gibi çoğunluğu oluşturdukları alanda azınlık mezheplerinin dini faaliyetlerinin tanınması kaydı kaldırılmıştı. Bu, çoğunluğu şafi olan sunni Kürtlerinin dini haklarının çoğunluğu oluşturdukları alanlarda güvence altına alınması anlamına geliyordu. Yeni Anayasanın 15. maddesi Farsça'nın tüm "resmi belgelerde, yazışmalarda, ders kitaplarında ve başka metinlerde" kullanımını zorunlu kılıyordu fakat bölgesel veya ulusal dillerin basında ve kitle iletişim araçlarında ve "o dilde yazılmış edebi yapıtları okutmada" kullanımına izin veriyordu. Bu, Kürtler gibi etnik azınlıklar için temel bir kazanım gibi gözüküyordu çünkü Şah Kürt dilini yasaklamıştı ve Kürt okullarına izin vermiyordu. Kürt radyo yayınlarına Kirmanşah'ta olduğu gibi izin verildi fakat temel olarak Şah'ın politikalarını desteklemek ve Kürt dilini Farsça'nın bir lehçesi olarak tanımlamak içindi bu. Anayasanın Kürtçe gibi yerel diller için bu tür taahhütlerde bulunmasına rağmen, gizli "İran'ın Ulusal Sesi" 1984'te İslami hükümeti Kürdistan halkı için "Anadiller eğitimi mümkün olmadığı ve yasakladığı" için suçladı. Etnik azınlıklar için tüm hakların varlığını kesin olarak inkar eden Anayasanın Kasım 1979'da onaylanması sonrasında Ayetullah Humeyni 1979 Aralığında bir radyo yayınında azınlıklar anlayışına ilişkin tavrını açıkladı.

"Zaman zaman azınlıklar sözcüğü, Kürt, Lur, Türk, Fars, Beluci ve benzeri halklara yönelik olarak kullanılıyor. Bu halklar azınlık olarak kabul edilemezler çünkü bu terim bu halklar arasında bir ayrım olduğunu varsayar. İslamda böylesi bir ayrıma yer yoktur."

Humeyni, milliyetçiliğin ve başka izm'lerin islama aykırı olduğunu ve

"müslüman ülkeleri birlik içinde görmek istemeyenler" tarafından ortaya atıldığını ileri sürmeye devam etti. Başka bir deyişle Humeyni İslami halkların devletlere ya da Kürtlerde olduğu gibi milliyetçiliği benimseyen farklı etnik gruplara bölünmesini "Batılı devletlerin İslamı zayıflatmak için önemli bir oyun"u olarak görüyordu. Tüm müslümanları tek bir merkezi, mollalık esasına göre işleyen devletin altında birleştirmeye çalışan Humeyni'nin islami cumhuriyetinde Kürtlerin ulus olarak kendi kaderini tayinine ya da özerkliğine değil, müslüman olarak Kürtlere yer vardı.

Kürt Siyasi Grupları ve İslami Cumhuriyet

İKDP İran'daki en büyük ve en önemli Kürt siyasi gücünü oluşturuyor ve İran Kürtlerinin %80'inin desteğine sahip çıkıyor. İKDP'nin popularitesinin çoğu "halka sıkı bağlılığına" ve onun "okul, klinik ve Kürtçe ders kitapları" taahhütü ile ilişkili. İKDP ayrıca diğer sol güçlerle özellikle Halkın Mücahitleri ve Hal-kın Fedaileri (Azınlık) gibi ikisi de islami cumhuriyet'e karşı Kür-distan'dan silahlı mücadeleye sürülen gruplarla işbirliği yaptı. İKDP genel olarak, liderleri tutuklanıp 1983'de yasadışı ilan edilinceye dek Humeyni taraftarı tutum izleyen, sovyetik Tudeh partisine karşı oldu.

Başlangıçta Kürdistan Emekçilerinin Devrimci Örgütü ya da Komala olarak bilinen ikinci bir Kürt örgütü, 1969'da Tahran'da üniversite öğrencileri tarafından kuruldu. Komala ideolojik olarak Kürt ulusçu örgütü olarak tanınmayı reddeden sol bir örgüttür. İran'ın tamamı için demokrasi mücadelesi yürütmeyi savunuyor. 1983'te Komala İran Komünist Partisini oluşturmak için Komünist savaşçılar birliği ile birleşti. Komala islami cumhuriyetin ilk yılları sırasında İKDP ile Kürt sorununa ilişkin ve ideolojik anlamda bir dizi konu üzerinde sertçe çatıştı. Kürtlerin sosyal haklarını destekledi ve İKDP'nin İran'da demokrasi, Kürtlere özerklik hedeflerini paylaşıyor. Komala'nın idealleri birkaç yıl içinde gelişti ve önderliği olgunlaştıkça, daha az çatışır oldu.

İKDP'nin kendi içinde de sürtüşmeler eksik değildi. 1979-80 Kış'ında yapılan İKDP'nin 4. Parti Kongresi'ndeki raporlara göre, islami cumhuriyet'e karşı tavır almayı kesin olarak savunan Kassemlu ile yeni rejime yönelik daha uzlaşmacı bir politikayı savunan İKDP 2. sekreteri (Gani Bluerian tarafından desteklenen) Muhammed Amin Saraji arasında temel bir ayrılık yaşandı. Saraji ayrıca Irak desteğine karşı çıktı ve karşı-devrimci öğelerin katılımını önlemek için dikkatli

bir üyelik politikası talep etti. Ayrıca, 4. Kongre İKDP'nin Marksist görünümde sovyetik bir parti olan ilk halinden, Batı Avrupa sosyal demokrasileri çizgisinde sosyal demokrat bir partiye doğru ideolojik bir dönüşümün sürmesine tanık oldu. Gelişen hizipçiliğe tepki olarak Kongre Kassemlu'nun sosyal demokrat düşüncesini destekledi ve Saraji'yi tasfiye etti. Gani Bluerian'ın azınlıktaki yedili kliği başlangıçta Kassemlu'nun 14'lü kliği ile, 1980 Baharında net bir ayrılık oluşuncaya dek, muğlak bir ilişki sürdürdü. Tutucu, sovyetik, azınlıktaki klik kendisini 7'li grup olarak tanımladı, Kassemlu'yu yalıtmayı umdu ve yeni liderlikle yeni bir parti kurdu fakat başarısız oldu.

Kassemlu'nun önderliğinde İKDP 4. Kongredeki ayrışmaya rağmen başta gelen Kürt örgütü olarak durumunu koruyor. Bir dizi sosyalist ve komünist partilerle olduğu gibi birçok ulusal Kürtuluşçu grupla özellikle FKÖ ile yakın ilişkiler kuruyor. İslami Cumhuriyet'ten sonra toplanan 5. parti kongresinde belirlenen aşağıdaki amaçları, İKDP'yi savunmaya dayalı gerilla savaşına dönmeye zorladı.

1) Emperyalizmin özellikle de Amerikan emperyalizminin siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel nüfuzuna karşı mücadele.

2) Tüm İran'da demokrasinin ve demokratik özgürlüklerin sağlanması için mücadele

3) İşçilerin, çiftçilerin ve şehir ve köylerdeki emekçilerin siyasi, iktisadi ve sosyal haklarının elde edilmesi için mücadele

4) İran'da ezilen halkların ulusal haklarının, özerklik biçiminde ve özgür ve bağımsız İran çatısı altında, kazanımı için mücadele.

İKDP farklı gruplarla iyi ilişkiler geliştirirken geleneksel olarak ittifaklara haps olmaktan kaçındı. Bununla birlikte 1981 döneminde uzun görüşmelerden sonra İKDP 27 Kasım tarihli bir mektupla, Mesud Recevi'nin Ulusal Direniş Konseyi (UDK) ile birleşme kararını duyurdu. Kassemlu İKDP ve UDK'nin "demokrasi ve özerklik" ikili hedeflerini kabul ettiklerini açıkladı. Öte yandan Komala, UDK'nin programının "istedikleri toplumsal devrimi" öngörmediğinden yakınarak UDK ile birleşmeyi reddetti. Komala ayrıca "Kürdistan'daki baskıdan sorumlu olan adamla" ve devlet başkanı olarak Kürt şehri Sananday'a 24 gün içinde 14.000 bomba atılmasından sorumlu adamla, Beni Sadr'la aynı masaya oturamayacağını vurguladı. Komala UDK ile her türlü işbirliğini reddederken İKDP ile aralıklı olarak işbirliğini sürdürdü.

1983 sonlarında İKDP, UDK ile Kürtlerin eyalet yasalarını

belirleyecek bir yasama meclisi seçmelerini sağlayacak bir özerklik formülü üzerinde anlaşmaya vardığını duyurdu. Merkezi hükümet dış politika, savunma, dış ticaret vb. sorumluluğunu alırken Kürtler eyalet güvenliğini sağlayacaklardı. Humeyni'nin islami cumhuriyetinden sonra İKDP Kürtlere özerklik garantisi için mücadele etti. Komala İDKP'nin otonomi ve demokrasi genel amaçlarını paylaşmasına rağmen UDK'nin özerklik planı üzerinde anlaşmayı reddetti. UDK, islami cumhuriyete yönelik olarak, İKDP'nin umduğu anlamda, çok ciddi bir muhalefet ortaya koyamadı. 1984'ün ilk sıralarında Beni Sadr'ın darbesini desteklemesine rağmen sonraki yıl Kassemlu UDK'nin İKDP'nin çıkarları açısından en iyi yer olmadığını dile getirdi. 1985'te Kassemlu İKDP'yi, güçten düşmüş UDK'den çekti. Fakat Halkın Mücahitleri'nin İran'daki taraftarlarıyla işbirliğini sürdürdü. Recevi Fransa'dan ayrılıp, mücahitleri için eylem üssü kuracağı İran'a geçti.

Kürtler ve İran-Irak Savaşı

Kürt sorununun bütünsel bir parçasını da hükümetler ve hükümet- dışı siyasi gruplar arasındaki sınır-ötesi bağlarının derecesi oluşturuyor. İslamcı İran'ın ve Baasçı Irak'ın birbirinin merkezi hükümetlerine karşı Kürtler gibi azınlıkları destekleme eğilimi uzun-süreli sınır anlaşmazlığının özü ve (Irak'a göre) trajik İran-Irak savaşının sebebidir. Irak Kürtlerine İran desteğinin yenilenmesine ilişkin Irak suçlamaları, Irak'ın İran'la yaptığı 1975 Cezayir anlaşmasının rafa kaldırıldığı iddiaları üzerine temellendi. Kürtlerin İran-Irak savaşında ve sonrasındaki rolleri her ülkedeki başlıca Kürt gruplarını etkileyen temel değişikliklere yolaçtı.

İran hükümeti ve Barzaniler yönetimindeki Irak Kürdistan Demokrat Partisi arasında uzun-süreli bir ilişki vardı. Irak KDP'nin Şah hükümeti ile geçmişteki yakın işbirliği İran Kürtlerine yönelik, İKDP'nin ve Komala'nın Irak KDP'yi hain ve "Kürt hainleri" olarak değerlendirmesine yolaçan, eylemleri de içeriyordu. İran hükümeti geleneksel olarak Irak Kürtlerini Bağdat'a karşı koz olarak kullandı. Gerçekte, 1975 Cezayir anlaşması Irak'ta Kürt başkaldırısına İran (Amerikan, İsrail) yardımının kesilmesi karşılığında, İran'ın Şattülarap (Arvand) nehrinin thalweg'e kadar kontrolünü Irak'ın kabul etmesine dayanır. İran devrimi geldiğinde, İran'ın Irak'a yönelik sınırötesi gerilla faaliyetlerini anlaşmanın gerektirdiği biçimde önleme çabaları ya gözden kaçma yüzünden ya da planlı olarak durmuş göründü. Irak bunu, başka şeylerle birlikte, 1975 Cezayir Anlaşması'nı feshetmek ve

İran'ı işgal etmek için bir bahane olarak kullandı. Savaş süresince Kürtlerin düşmanla işbirliği yaptığı ortaya çıkınca İran'ın Kürtlere karşı tutumu büyük ölçüde sertleşti. Benzer biçimde, Irak Baas rejimi İran'ı destekleyen Kürtlere karşı şiddetli bir düşmanlık geliştirdi. Sonuç sınırın her iki yanında da Kürtler için trajik oldu. Merkezi hükümetler savaşla uğraşırlarken daha fazla eylem özgürlüğü kazanmak yolunda görülen fırsat, merkezi hükümetlerin askeri konumları tekrar güçlenince onların gazabına uğramaya yolaçtı. Televizyondan aktarıldığı kadarıyla Halepçe katliamı, Irak'ın kendi Kürt nüfusuna karşı bile zehirli gaz kullanmakta tereddüt etmeyeceği korkunç bir dönemi açıyordu. Körfez savaşı boyunca İran'da da, bu denli etkili olmasa da, Kürt ulusçuluğunu zayıflatmak için alınan önlemler arasında kimyasal silahların da olduğu iddia edildi.

20 Ağustos 1988'ten itibaren geçerli olan İran-Irak ateşkesi ile birlikte İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak'taki Kürt müttefiklerini kendi hallerine bırakması, Kürt halkına yeni felaketler getirdi. Ateşkesten önce zaten Irak Kürtlerine danışılmamıştı. Bağdat rejimi ile ateşkes isteklerine kulak asılmadı. Bunun yerine, Irak hükümeti "imha savaşı" dediği, Kürt direnişini kırma işine girişti. Basında, 60 binden fazla Irak askerinin, kimyasal silahlar da dahil, her türlü modern silahları kullanarak Irak Kürt bölgelerinde ilerlediği haberleri yer aldı. Irak askeri harekatı 8 Eylül 1988'e dek sürdü fakat Irak'ın sonraki hamleleri olarak, Kürt şehirlerinin tamamen tahrip edilmesi ve binlerce Kürdün Irak'ın güneyine aktarılmasına zemin hazırladı. Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, Ekim ayında Kürt sorununun tümüyle çözülmüş olduğunu açıkladı. Iraklılar, İran'ın Kürtleri Irak'a karşı bir koz olarak kullanabileceği endişesini taşımaksızın 1975 Cezayir Anlaşması'nın meşruluğunu reddettiler ve tüm Şattülarap nehri üzerinde tekrar hak iddiasında bulundular.

Irak'ın Halepçe'de Kürtlere karşı kimyasal silah kullanması, ardından İranla ateşkes sonrasında İran sınırı boyunca Kürt nüfusuna karşı saldırıları, İslami İran'da İranlıların Kürt sorununu algılayışları üzerinde doğrudan etkili oldu. İran şimdi yaklaşık 30.000 kadar Iraklı Kürt mülteci kabul etti. Bununla birlikte Kürtler İslami Cumhuriyete güvenmekte tereddütlüler ve yalnızca sığınacak yer arıyorlar. Kürtler eski Kürt sözünü hatırlamakla gecikmiyorlar; "Kürdün dostu yoktur". Irak'ın Kürt şehirlerini yıkması ve Kürtleri Kuzey ve Doğu Irak'tan ayrılmaya zorlamasının getirdiği insan hakları ihlallerinin ve böyle eylemlerin Batı tarafından hoşgörülmesinin, şimdiye dek örneği görülmemiştir.

İran'da Kürtlerin Genel Durumu

1989'a kadar İKDP, İslami Cumhuriyet'e karşı muhalif tavrını, Kürt yurtseverleri silahlı mücadele suçundan idam edilmeye devam ettikçe, İslami Cumhuriyet'e karşı düşmanlığını kararlılıkla sürdürdü. İKDP yörenin engin, ıssız kısımlarını, özellikle yolların az ve birbirinden uzak olduğu ve dağlar gibi doğal engellerin helikopterlerin girmesini bile güçleştirdiği bölgeleri elinde tutmaya devam ediyor. Halen, Sanandaj'dan Mehabad yoluyla Irak sınırına kadar uzanan bölge Kürt "özerkçiler" için bir tür sığınak oluşturuyor. İran Kürtleri ciddi bir biçimde sefaletle yüzyüzeler fakat gururlarını elden bırakmıyorlar. İslami Cumhuriyet tarafından, yeniden inşa fonlarını artırma taahhütleri yapılmaya devam ediyor fakat Kürtler pek az fonun Kürdistan'a ulaşmasını bekliyorlar. İran-Irak savaşının ve Bağdat'ın "imha savaşı"nın sonrasında İran Kürtleri Irak'taki soydaşları için endişe duyuyorlar. İran'daki Kürtler, statüsüzlüklerini kabullenmiş durumdalar fakat kendilerini Irak'takilerden daha iyi durumda görüyorlar.

Çeviri: Tarık Tayfun

Not

13 Temmuz 1989'da Dr. Kassemlu Viyana'da Humeyni sonrası İran rejimi ile gizli görüşmeler yaparken katledildi. Yerine Dr. Sadık Şerafendi aday gösterildi. İKDP cinayetten dolayı İran'ı suçladı. İran, Irak'ı, Mücahitleri ve bir Batı komplosunu suçladı. Irak, İran'ı suçluyor. Kürtlerin İran ve Irak'a karşı güvensizliği sürüyor.

Sosyalizm ve Olası Varyantları

Valery Radeyev
Alexander Auzan

Socialism: Theory and Practice / Sayı 7 Temmuz 1990

Sovyetler Birliği'ndeki sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler alanında çeşitli bunalımların baş göstermesi geçmişte oldukça alışılmadık gelen, ama şimdi sıradan olan bir soruyu doğurdu: Bu sosyalizm midir? Bu soruya verilen çeşitli yanıtlar var: Her biri kendince yenilik gösteren deyimlerle mevcut toplum sosyalist değildir (ne tür bir toplum olduğunu söylenilmemesine rağmen) denilmekte ya da "kışla tipi sosyalizm", "Stalinist sosyalizm" gibi tanımlamalar yapılmakta. Geçmişten ve günümüzden —Stalin zamanının sosyalizmle bağdaşmayan şiddetine, keyfiliklere ve emir-komuta sisteminin egemenliğine gönderme yapan bu adlandırmaların her birine hak vermenin dayanakları vardır.

Doğru Kriterler Nelerdir?

Bununla birlikte "bağdaşmazlık" sonucuna varmak ve Sovyet toplumunu sosyalist olarak görmeyi kabul etmemek karşılaştırmanın ne temelde olması ve sosyalizm kriterlerinin ne olduğu konusunda bizi düşündürüyor. Biz, bu deyimlerin adil ve insancıl bir toplum olarak sosyalizm fikri ile pratik deneyimin karşılaştırılmasına ya da geleceğin toplumunun bilimsel değerlendirilemeyişi konusunda Marksist klasiklerin öngörüsü ile gerçekliğin doğrudan karşılaştırılmasına dayandığını sanıyoruz.

Sorunun doğru çözümü, her şeyden önce bilimsel sosyalizm

kriterlerine, sonra da onların işleyişinin somut koşullarının analizine dayanmalıdır.

Herhangi bir ülkede gelişmiş biçimiyle sosyalizmin henüz inşa edilmediğine inanıyorsak, bilimsel sosyalizm kriterlerine nasıl ulaşabiliriz? Böyle kriterleri insanlığın gelişim tarihi bize veriyor. Marksist-Leninist klasikler onları **doğal bir tarihsel süreç olarak görülen toplumsal gelişimden**, yani üretim ilişkileri tipi ve üretici güçlerin durumunda farklılık gösteren birçok tarihsel aşama yoluyla gelişen toplumdan çıkardı.

Marksist sosyalizm görüşü iki büyük sürece dayandırıldı:

1) Toplumsal bir biçim olarak mülk edinmenin özel biçiminin yer değiştirmesine ve sömürünün kaldırılmasının bir aracı olarak toplumsal mülkiyetin yerleştirilmesine yol açan üretimin toplumsallaşmasına doğru eğilim;

2) Sosyal ve ekonomik ilişkilerin insanileşmesine doğru eğilim, insanın artan rolü ve onun tüm yönleriyle gelişimi gereksinimi, toplumsallaştırılmış üretimin insan üzerine konumlanması.

Bu iki global eğilimin varlığı 20. yüzyılın tarihsel gelişimi ile doğrulanmıştır. Dünya sosyalizme daha yakınlaştı. Bu, yalnızca Doğu Avrupa ülkelerindeki büyük ölçüde trajik sosyalizm tarihi ve denemesi ile değil, aynı zamanda ileri derecede gelişmiş Batı ülkeleri sürecindeki bazı eğilimlerle de kanıtlanmıştır. Bunların bazılarında sosyalizmin öncüllerinin gelişimi belli bir şekilde yeni bir tarihsel evreye girdi ve emekçi halkın büyük toplumsal kazanımları sosyalizmin öncüllerinden söz etmeye hak tanıyor. (Avusturya-İsveç vb.)

Üretimin toplumsallaşması ve sosyo-ekonomik ilişkilerin insanileşmesi süreçleri sosyalizmin asli niteliklerini belirlemek için metodolojiyi sağlayabilir. Bunlar aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

1) Şu veya bu biçim altında üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve insanın toplumsal gelişmenin aracı olması;

2) Kendi kendini düzenleyen bir sosyalist pazarla birleşmiş planlı ekonomi. Planlı düzenleme zorunluluğu üretimin artan toplumsallaşmasının bir sonucu olarak spontane kendini düzenleme mekanizmasının nesnel karışıklığına bağlıdır;

3) Şu veya bu biçim altında emekçi halkın kendi kendini yönetimi. Bu, hem yönetim alanının yasal yönetimli toplumsallaşmasının hem de "insan faktörünün" artan öneminin ifadesidir;

4) Emekçi halkın ekonomik egemenliğini artırmanın ve onlara toplumsallaştırılmış üretimde maddi çıkar sağlamanın bir yolu olarak yapılan işin nicelik ve niteliğine göre ücret ödenmesi;

5) Sosyalist üretim ilişkilerinin normal yeniden üretiminin bir koşulu olarak yeniden üretim sürecinde uygun dengelerin kurulması.

Bu niteliklerin yenilenmesi ve onların gerçekleşme düzeyi (ya da tam tersine bastırılması) somut tarihsel koşullara ve her şeyden önce de sosyalizmin öncüllerinin ulaşmış olduğu olgunluk derecesine bağlıdır. Üretici güçlerin durumu gelişim yollarının seçimini, toplumsal güçlerin durumunu ve somut bir tarihsel strateji seçimini belirler.

Olgunlaşmamış Sosyalizm ve Deformasyonlar

Yukarıda sözü edilenler birçok soruyu da doğuruyor. 20. yüzyılın başında herhangi bir ülkedeki üretici güçler sosyalizme geçiş için yeterince gelişmiş miydi? Böyle bir geçişin mümkün olması için üretici güçlerin düzeyi genelde nasıl olmalıdır? Üretici güçlerin yeterince gelişmemiş olduğu bir ülkede sosyalist devrim olabilir mi, olursa, sosyalist inşaya nasıl etki eder vb.?

Yaşam bu sorulara belli ölçüde yanıt verdi. SSCB'de ve sosyalizme geçen diğer ülkelerin çoğunda üretici güçlerin düzeyi yeterlilikten uzaktı. Üretimin devrim öncesi toplumsallaşması parçalıydı ve üretici güçlerin başta gelen ögelerinden biri, kapitalizmde tedricen şekillenen işçilerin yüksek düzeydeki kültürel-teknik ve sosyo-ekonomik becerileri gereği gibi değildi.

Lenin, bunu SB'de sosyalist inşayı engelleyen önemli faktörlerden biri olarak gördü. Tartışmanın ötesindedir: "Rusya'nın üretici güçlerinin gelişimi sosyalizmi mümkün kılacak düzeye ulaşmadı" dedi. (V.I. Lenin, *Collected Works,* Cilt 33, sf.478) Bu bağlamda, Lenin, önce kazanılan iktidarla; daha sonra da yeni bir toplumun doğuşu, bu temel üzerinde gerekli düzeye ulaşmış sosyalist toplum için maddi koşulların varlığı ile sosyalizme geçişin mümkünlüğünden söz etti. Bu durumda sosyalizmin asli nitelikleri nasıl konulur?

Bazı araştırmacılar "savaş komünizmi" ve NEP sistemlerinde görülen sosyalizm modellerine farklı bakarlar. Bu sistemler ekonomiye etki ediş biçimleriyle (birinci durumda devrimci devlet zoru, ikincisinde ekonomik evrim temelinde düzenleme) neticede

farklıdırlar, bu anlamda da sosyalizmin sonraki değişimleri ve alternatif tipler arayışıyla **kalıtsal olarak ilişkilidirler.** Ama genelde her iki sistem de, onlardaki ekonomik ve politik bunalımların sıklığı ile kanıtlandığı gibi, tamamlanmamış ve geçiş süreci olarak nitelendirilebilir. İstikrarsızlıkları geçiş döneminin yakıcı çelişkilerini gösterir.

NEP stratejisinin sosyalist anlamda daha ilerici olduğu şüphesizdir: yalnızca üretim düzeyini yükseltmekle kalmadı, "işçi devletinde devlet kapitalizmi" sistemiyle üretimin toplumsallaşmasını da mümkün kıldı, aynı zamanda gelişmiş sanayi toplumu koşullarına intibak eden halkın sosyo-sivil ve ekonomik alışkanlıklarını da geliştirmeyi mümkün kıldı. Bu model, yüksek maddi üretim düzeyini, etkili sosyal güvenlik sistemlerini ve politik demokrasiyi bir arada bulundurduğu için çekiciydi. Diğer yandan bu modelin devlet kapitalizmi temelini taşıdığı kesindir.

Lenin'in NEP planı uygulamasına birdenbire son verildi. Kritik bir anda, sosyalizme zorla geçiş stratejisi Sovyet toplumundaki bazı toplumsal ve politik güçlerin baskısı altında geçerli oldu. Tekrar, "savaş komünizmi" zamanındaki gibi, kapsamlı devlet zoru ekonomik gelişmede ana aygıt oldu.

Sosyalizme geçiş için olgunlaşmamış maddi ve kültürel koşullar, sosyalist ülkelerin deneyimi ile kanıtlandığı gibi, sosyalizmin inşası sırasında ortaya çıkan ilk sosyalizm biçimini belirledi. Bu durumda sosyalizm, Marks ve Engels'in öngörülerindeki gibi değil, olgunlaşmamış, erken bir biçimde gelişir. Birincisi, sosyalizmin asli niteliklerini tam taşımaz ve ikincisi, onda muazzam deformasyonlara neden olur. Bugün çoğunlukla sosyalizmdeki formasyonlarla birleştirilen bu deformasyonlar mukadder olarak görülemeyeceği gibi, **yalnızca öznel faktörlerle de açıklanamaz.** Herhangi bir deformasyonun sosyalizmin erken biçiminin özelliklerini öz itibariyle bozduğu ve onun dejenerasyonuna doğru eğilimler doğurduğu şüphenin ötesindedir.

Ama bu erken biçim tam olarak nasıldır? Ortaya çıkışının koşullarına ve karakteristik özelliklerine göre devlet sosyalizmi olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama toplumsal üretimin ekonomik mekanizmasının yetersiz ve toplumsallaşmanın gerçek anlamda olmadığı, az gelişmiş bir maddi ve teknik temelin söz konusu olduğu bir yerdeki aşırı devlet rolüne vurgu yapar. Bu rol, sosyalizmin bu biçiminin alt yapısı ve üst yapısı arasındaki ilişkinin spesifik bir özelliğidir.

Böylece, makalenin başında sorduğumuz soruya genel olarak aşağıdaki gibi yanıt verebiliriz: Sosyalizm Sovyetler Birliği'nde önce erken devlet sosyalizmi biçiminde açığa çıktı, daha sonra da bu biçim muazzam deformasyonlarla çarpıtıldı.

Devlet sosyalizmi altındaki sosyalizmin asli niteliklerindeki spesifik "değişiklikleri" sıralayalım:

1) Üretim araçları üzerinde devletin mutlak tekeli. Üretimin amacı gerçekte devlet mülkiyetinin yaygın artışına, birikim için birikime indirgenmiştir. Bu sistemde insanın rolü sınırlı ve ikilidir: bir yurttaş olarak "mülk sahibi" ve aynı zamanda da devletin yanında bir tasarruf nesnesidir.

2) Planlı komuta tipi ekonomi planda sonradan yapılan ayarlamalarla her bir plan döneminde plan hedeflerinin gerçek çıktıya, ani düşüşlere ve ani yükselişlere çıkarılması anlamına gelir.

3) Mülkiyetin, çalışmanın ve yönetimin birliği devlet mülkiyetinden (tüketici fonları, sosyal güvenlik vb.) gelen garanti edilmiş gelirler ve emekçi halkın devlet aygıtına tayini yoluyla sağlanmıştır.

4) Çalışmaya göre ücret ödenmesi dolaylı bir kritere —resmi statü— göre dağıtıma çevrilmiştir ve ayrıcalıklar egaliteryanizmle bir arada ifade edilir.

5) Karakteristik özellikler eksik ve aynı zamanda fiyatların düşük tutulması kastidir.

Devlet sosyalizmi ekonomik olarak verimsiz değildi. Üretim ilişkileri ve üretici güçlerde belli tarihsel dönüşümleri başarma yeteneğini gösterdi. Kaynakların süper yoğunlaştırılmasına başvuran devlet sosyalizmi sıçramalar yaptı ve dünya rekabetinin stratejik olarak önemli alanlarında kendine yol açtı. Ancak bunlar için ödenen fiyat, diğer alanların (ilk başta tarım) durgunluğu ve küçülmesiydi. Teknik ilerleme, cebri gayrete dayanan ucuz emeğin geniş çapta kullanımına başvurulması yüzünden engellendi. Bunun günümüze kalan sonucu olarak SB'de el emeğinin ve düşük düzeyde mekanizasyonun olduğu geniş bölgeler vardır.

Üretim ilişkilerine gelince devlet sosyalizmi temel sosyal garantiler (istihdam, eğitim, sağlık vb.) yaratırken aynı zamanda da kişisel özgürlüğü, çalışanların girişimciliğini ve ekonomik haklarını bastırıyordu. Onların bölgesel ve mesleki hareketliliğinin kısıtlanması bu garantilerin arka yüzüydü aslında.

Bir ve Aynı Tip İki Modelin Bunalımı

Devlet sosyalizminin dayattığı teknik ve toplumsal ilerleme gereksinimi sosyalizmin bu biçiminin tasfiyesi ve onun yeni, daha ilerici bir biçimle yer değiştirmesi demek oldu. Bununla birlikte 1950 ve 60'ların reformları yüz gerdirmeydi, köklü bir operasyon değildi. Ekonomik temelini koruyan devlet sosyalizmi durgunluk ve daha sonra da küçülme evresine girdi.

Bu durum, şimdiki bunalımın devlet sosyalizminin derin çelişkilerini ve onun uzun dönemli eğilimlerini yansıttığının inkar edilir bir yanı olmamasına rağmen, sosyo-ekonomik sistemi —sık sık yapıldığı gibi— onun küçülmesinin sonuçlarıyla yargılamaya uygun düşmez.

Böylece, bürokrasinin egemenliğine giden yol, ekonomik fonksiyonların onların sahibi olan emekçi halktan ayrılmasıyla ve onların yönetim tarafından tekelleştirilmesiyle hazırlandı. Bununla birlikte bürokrasinin ayrı bir sınıf gibi bir şeye dönüşmesinden ve yönetim bürokratlarının ülkenin bazı bölgelerinde tüm işletme ve toprakların spesifik sahipleri (bir tür 'feodal sosyalizm") olmasından önce birçok aşama geçilmek zorundaydı. Onun depersonalizasyonu ve büyük ölçekte ekonomik yanlış yönetimden kaynaklanan devlet mülkiyetinin özel ekonomik kullanımı olasılığı ilk önce görece "zararsız" biçimler (sözüm ona kapkaççılar, yani devlet mülkiyetini küçük çapta zimmete geçirmeler vb.) alarak gerçeklik oldu ve daha sonra ekonomik suçun rüşvet bürokrasisi ile kaynaştığı noktaya ulaştı.

Diğer bir deyişle giderek artan deformasyonlar kurulan emir-komuta sistemi temelinde işlev gören bürokratik-devlet sosyalizminin oluşumuna yol açtı.

Devlet sosyalizminin gelişimindeki bunalım, emir-komuta modeli sosyalizme taban tabana zıt bir sosyalist sistemin gelişiminin olası alternatif biçimleri sorusuna özgül bir ivedilik getirdi. Devlet sosyalizminin ideologları için böyle bir zıtlık sosyalizme kapitalizmin etkilerini ve geçen yüzyılın anti-marksist teorilerini taşıyan "pazar sosyalizmi" doktrini ve uygulamasındaydı. Bununla birlikte, gerçekte pazar sosyalizminin kökleri "Stalin sosyalizminin" totaliter-devlet uygulamalarında yatar, bunun inkarı önce pazar sosyalizmi ideolojisini doğurdu, sonra da onu pratiğe geçirme girişimlerini. (Yugoslavya'nın kendi başına buyruk gidişinde şahit olunduğu gibi.)

Pazar sosyalizminin asli nitelikleri alternatif bir sistemin niteliklerinin açık izlerini taşır. Emek gücünün özel mülk edinilmesi ve ücretli emek biçimleri getirilmiştir. Buna uygun olarak hedef halkın gelirlerinin maksimizasyonudur. Ekonominin düzenlenmesinde öncelik pazara verilmiştir, devlet yalnızca ekonomik gelişmeye rehberlik eder. Önemli bir rol de yalıtılmış çalışma kolektiflerinin kendi kendini yönetmesine verilmiştir. Diğer maddi malların dağıtım ölçütü olur.

Bu ideal şemanın uygulamadan uzaklığı nedir? Yugoslav politikacı ve bilim adamlarına göre pazar sosyalizmi hiçbir zaman gerçekleşmedi, zira idari sistemin baskısı son zamanlara kadar üstün geldi. Bununla birlikte bu modeli benimseyen ülkelerce elde edilen tarihsel sonuçlar bir yerde emir-komuta sisteminden farklıydı, yani daha yüksek yaşam standartları, daha kaliteli mallar ve daha canlı bir pazar. Ama onlar, bazı devlet sosyal garantilerini terketmek, ekonomik çelişkilerin patlak vermesine (ayrıcalıklı dağıtımın yerine açık mülkiyet farklılaşması, çalışırken işsiz olmanın yerine yasallaşmış işsizlik, "bastırılmış" enflasyon yerine açık enflasyon-kusurlardı) izin vermek suretiyle bu başarıların bedelini ödemek zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda, söz konusu sistem emir-komuta sistemi içinde engelleyici olan bir sorunu, mevcut aşamadaki bilimsel ve teknik ilerleme sorununu çözmekte başarısız kaldı. O da bunun için özendiriciler sağlayamadı. Bu sistemin bunalımı kronolojik bakımdan emir-komuta sisteminin bunalımına denk düşer. Aslında tüm bunlar her iki sistemin de devlet sosyalizminin bir ve aynı biçiminin çeşitleri olduğunu gösterir.

"Pazar sistemi" devlet sosyalizmi, emir-komuta sistemi devlet sosyalizminden onların yalnızca ortak temelleri bağlamında daha ilerici olarak görülebilir, bu, aslında devlet düzenlemesini ve pazar önlemlerini kendi otoritesi ile belirleyen devletin (toplumun değil) alternatif stratejileri sorunudur.

Her iki devlet sosyalizmi modelinin zamandaş bunalımı "sosyalizmin genel bunalımı" izlenimini veren oldukça karmaşık tarihsel durumla sonuçlandı. Bu, özelde sosyalizmden vazgeçme olarak, genelde ve daha ileri bir durumda kapitalizme geçiş olarak sosyalizmin eski biçimlerinin terki gibi görülen tek yanlı, basit düşüncelere sebep olur. Bizce, sosyalizm biçimlerinin ve modellerinin çokluğunun kabulü böyle uç ideolojik karşılaştırmaları açmaya ve sosyalist gelişimin olabilir farklı biçimlerinin tüm renklerini görmeye yardım eder.

Yeni Bir Sosyalizm Biçimi

Gelecekteki sosyalizm için teorik modellerin çeşitliliği görünüşte iki kaynaktan çıkar. Birincisi, farklı yorumlamalar toplumun mevcut durumundan ve onun tarihsel öneminden ileri gelir. Sosyalizmle katedilen yol düz bir hat, bir zigzag ya da çıkmaza girme olarak gösterilebilir. Sosyal örgütlenme için önerilen biçimler devlet sosyalizminin, devlet kapitalizminin ya da bazı devlet dışı sosyalizm biçimlerinin daha büyük ya da küçük izlerini taşıyarak çeşitli olabilir.

İkincisi, farklı sosyalizm biçimleri bizzat perestroyka sürecinden kaynaklanıyor. Bunalım durumundaki sosyo-ekonomik yaşamın de-etatisyonu (devletsizleştirilmesi, sivilleştirilmesi -ed.) ve sosyalist mülkiyet biçimlerinin artan çeşitliliği farklı mülkiyet biçimleri ile ilişkili olan toplumsal güçler arasında keskin çatışmalar yaratır. Mülkiyet biçimlerinin çokluğunun kabulü, farklı mülkiyet biçimlerinin **eşitliğinin tanınması** onları eşitlemek için bir ölçü vermez ve hangi mülkiyet biçiminin yeni sosyalizm imajını belirlemede (eşit bir zeminde rekabet yönünde) nihai olarak üstün olduğu belli olmazken, bu çokluğun boyutu konusundaki soruyu ortadan kaldırmaz.

Bürokratik-devlet sosyalizmi geri bir ekonomik yapıyı, önemli ölçüde kol emeği payını, işletmelerin donatımında büyük farklılıkları vb. onun mirası olarak geride bıraktı. Bu, "yeni bir sanayileşmeyi" ve durgun maddi-teknik yapıda köklü değişiklikleri gerektiriyor. Bu, sosyalizmin devrimci yenilenmesinin en önemli yanıdır.

Ekonominin teknik temelinin devrimci dönüşümü, yeni sosyalizm biçimine ilerlemede anahtar rol oynarken, bu ilerlemenin çıkış noktası üretim ilişkilerinin köklü reorganizasyonudur. Nedeni, bürokratik devlet yöntemleriyle önemli ölçüde deforme edilen bu ilişkilerin bugün bilimsel ve teknolojik ilerlemenin hızlandırılmasını, üretimin teknik yenilenmesini ve onun yapısal değişimini engelliyor olmasıdır. Perestroyka bağlamında getirilen ekonomik biçimlerin —maliyet muhasebesi, kiralama, kooperatifler ve bireysel emek etkinlikleri— son derece ileri olmasının nedeni budur. Meta-para ilişkilerinin yanlış anlaşılmasına son vermek ve sosyalist inşada pazar mekanizmasını geniş ölçüde kullanmak büyük öneme sahiptir.

Devlet sosyalizmi Sovyet toplumunun tarihsel gelişiminde bir

zigzagdı. Hedefe götürecek diğer yollar varken, ülkeyi son derece zor bir yola soktu. Bu yol devlet sosyalizmi biçiminin (SB'de totaliter devlet ve bürokratik devlet biçimleri) bunalımı ve yeni, daha olgun "post-devlet" biçime ilerlemek zorunluluğu bağlamında daha ileriye döşenmelidir. Bu bakış noktasından yaşamsal sorun sosyalizmin ekonomik temelinde "eşitler arasında birinci" olarak tüm halkın mülkiyetinin devlet dışı (ya da başlangıç olarak geçici, yarı devlet biçimleri) biçimlerinin olabilirliğidir.

Sırasıyla, farklı modeller yeni bir sosyalizm biçimi temelinde açığa çıkabilir. Bu biçimlerin çerçevesi aşağıdaki gibi olabilir:

1) Mülkiyet biçimlerinin farklılığı yalnızca toplumsallaşma ve geçiş yapısının yeterli düzeyde olmayışına bağlı olmayabilir. Aynı zamanda yeni toplumsallaşma düzeyinde yeniden yaşam bulan diğer mülkiyet biçimlerinin sonucu da olabilir. Tüm halkın mülkiyetinin başat rolü mülkiyetin diğer biçimleri ile ilişkili olarak kısıtlamalar ve frenlemelerle değil, yalnızca ekonomik önlemlerle, yani sosyalist pazarda daha büyük bir rol oynaması gereken mülkiyet biçimlerinin verimliliğinin karşılaştırılmasıyla sağlanmalıdır.

2) Ekonomiyi düzenleme yöntemleri "devlet ya da pazar" ve toplumsal düzenleme ön plana geçebilir şeklinde bir açmaza sokulmayacaktır. Olması gerektiği gibi, rekabet önemlidir, ama tekele tek alternatif değildir. Tekel onun etkisiz hale getirilmesinde ekonomik bakımdan çıkarı olan anti-tekel toplumsal güçlerce önlenebilir.

   Çeşitli ekonomik birlikleri (yenilenmiş sendikalar, tüketici, kooperatif, kira sözleşmeli çalışanlar birlikleri vb.) kurma özgürlüğü ekonomik çıkarlarda çelişkilerin ortaya çıkmasına yardımcı olur ve onların **demokratik koordinasyonunun** koşullarını yaratır. Bizce hem toplumsal düzenlemenin hem de devlet düzenlemesinin karma oluşumu yakın gelecekte mümkündür: sendikaların eşit katılımıyla istihdamın düzenlenmesi; tüketici derneklerinin eşit katılımıyla standardizasyon ve kalite kontrolü; ekolojik hareketlerin eşit katılımıyla ekolojik kontrol vb.

3) Ekonomik kendi kendini yönetimin çeşitli biçimlerinin gelişimi ortaklık hissesi sistemi ögeleri, kiralama ve maliyet muhasebesinde hali hazırda kendini göstermeye başladığı gibi, emekçi halkın bizzat kendisinin girişimci fonksiyonlarına yeni bir nitelik verebilir. Sosyalist işletmeye giden yol herhangi bir insanın ya da kollektifin sözleşmeli çalışmaya, serbest üretim

birliklerine serbest geçişi ve ekonomik rekabet yoluyladır.

Halk işletmeleri, alternatif planların hazırlanması, sanayide ya da kolları arasında emekçi halk kongrelerinin yapılması, büyük ulusal ekonomik projelerin ortaklık hissesi, finansman bonosu ve onların uygulanması için sosyo-devlet düzenlemesi yoluyla gerçekleştirilebilir.

4) Emekçi halkın kendi kendini yönetimi yetkinleşirken çalışmaya göre ücret ödenmesi yeni nitelikler kazanır. Yeni gelir biçimleri —nihai emek performansına ya da emek ve yatırım etkinliğinin uzun dönemli sonuçlarına göre (kâr payı, faiz, sigorta gelirleri vb.)— doğar.

Önerilen sosyalist gelişme varyantı nihai olarak değerlendirilemez. Yazarlar, onun yalnızca erdemlerinin değil, eksiklerinin de (toplumsal uyumun karmaşıklığı, toplumsal ve maddi çıkarlar arasındaki çelişkiler vb.) bilincindedirler ve onu "yakındaki bir sistem" olarak klasik sosyalizm konseptine dayanan bir hipotez olarak görürler yalnızca. Devlet sosyalizminin bunalımı ve perestroykanın devrimci eğilimleri halkın sosyalist seçimi sorusunu yeniden gündeme getirdi. Bilim bizim ilerlememizin farklı varyantlarını tartarak ve karşılaştırarak bu seçimde yardım elini uzatmalıdır.

Çeviren: Turan Kocaoğlu

Feminizm Üzerine — Devrimden sonra "yeni bir kadın"a ihtiyacımız var mı?

Ellen Hauser

Dünya Solu, No:6, Güz '90

I. 20. Yüzyılda Kadın Hareketi

20. yüzyılda kadının konumu için politik gelişim, son yüzyılın sonundaki İngiliz ve Amerikan kadın hareketiyle, ilk hedefleri kadınlara seçim hakkı olan kadın hakları savunucularıyla başlar.

Almanya'da ilk politik kadın dernekleri 1848 Devrimi döneminde ve daha sonra kurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşına dek genel seçim hakkı kabul ettirilmişti, "yüksek tabaka kızları" için teorik öğrenim olanağı sağlanırken, proleter kadınlar bu kazanımların dışında tutulmuştu.

Bugün içinde yaşadığımız kültür, daima, kadının ezilişinin de kültürü olmuştur. Toplum hangi gelişme evresinde bulunursa bulunsun, bu böyle olmuştur.

1. Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik durum kadın işçi ve akademisyenlere iş getirdi, ama hak getirmedi. 1. Dünya Savaşından sonra kadının eşit haklara sahip olmasıyla ilgili bilinci özünde pek o kadar da değişmedi; çoğu kadın yine ailesinin yanına geri döndü. 1919 Weimar Anayasasında kadına eşit hakların tanınması ilk kez yasal olarak yazıyla saptanır.

Gerçi kadının üretim sürecine, politik ve toplumsal işlerliğe olan katılımı sürekli artmıştır. Ama fiili, ekonomik ve bilinçsel ön koşullar bugüne dek sağlanmamıştır —kız ve erkek öğrenciler için öngörülen genel öğrenim zorunluluğuna, tüm anayasalardaki genel seçim hakkı ve eşit haklılığın saptanmış olmasına rağmen.

Kadınlar bütün halklarda ve sınıflarda en büyük azınlıktır. Onlara gerçekten verilmiş hakların ölçüsü, tüm toplumun ve her sınıfın sahip olduğu özgürlük ve zenginliğin ölçüsüne bağlıdır. Bu ölçü azaltıldığında, bunun acısını önce kadın çekmek zorundadır (aynı diğer azınlıklar gibi), ancak sonra sıra erkeğe gelir.

Batılı sanayi ülkelerinde zengin ile yoksul arasında gittikçe daha da büyüyen farklılık nedeniyle basit bir görüş temelinde, burjuva kadının proleter erkekten neredeyse çok daha fazla haklara sahip olduğu kanıtlanabilir.

Kadınların uğradığı haksızlığı Federal Alman ekonomisinin yeni sayıları da göstermektedir: kitle işsizliği önce kadınları (ve yabancılar ile özürlüler gibi diğer azınlıkları) sonra ancak ülkedeki erkeği hedef almaktadır; yüksek öğrenim için gerekli ekonomik koşullar kötüleştiği için, kız öğrencilerin oranı 1980'den bu yana, büyüyen öğrenim alanı sayısına rağmen çarpıcı bir şekilde yüzde 30'u aşan bir oranda gerilemiştir. Bu yüzde 30'un içindekilerden yüzde 95'i proleter iken, yalnızca yüzde 5'i burjuva kökenlidir!

Kadına eşit haklar tanınmasına yönelik önemli bir adım cinsellikle ilgili aydınlatma çalışmaları ile atılmıştır. Doğum kontrolünün ve kadının kendi türünden cinsel bir varlık olarak tanınmasının geniş biçimde yaygınlaşması kadın ve erkeğin kadınla ilgili düşüncelerini önemli anlamda etkiledi, hatta kısmen sınıf sınırlarını aşan bir ölçüde.

Düşük doğum oranı kadının bedensel sağlığını ve çalışmasını teşvik etmektedir. Ama bu gelişim de sadece yüksek bir doğum oranını gerektirmeyen üretim koşullarının durumuna uygun hale getirilmiştir.

Kadın hareketinin bugüne dek elde ettiği başarılar özünde burjuva kültürüyle ilgili başarılardır. 80'li yıllarda feminizm bu ad altında ve daha radikal olarak görünmektedir. Yeşilci partilerde ve sol gruplar içinde "kadın sorunu", tüm toplumu kapsayacak bir devrime yönelik taleplerin giderek ütopik olarak görüldüğü ve vazgeçildiği bir anda daha da güncelleşmiştir.

II. Kadın Hareketi Yazını

Kadın hareketinin bugün içinde bulunduğu konumun anlaşılması için, son on yıllarda hangi bilimsel, ideolojik ve yazınsal yayınların bir rol oynadığını bilmek önemlidir.

Son yüzyıl içersinde burjuva ve proleter kadın hareketinin talepleri ve hedefleri arasında açık bir ayırım yapılabilir; İkinci Dünya Savaşından bu yana tartışma bir yana yüklenmiştir: Artık ön planda kadının ezilmesinin toplumsal/politik nedenlerine yönelik soru değil, özellikle sınıf sorununu dile getirmeyen sosyalpsikolojik/cinsel psikolojik görünümler durmaktadır.

Kadın sorunuyla ilgili yazının Marksist kökenli olmayışı anlaşılır bir şeydir: Marksist devrimci öncelikle kadın ve erkeğin devrim yoluyla toplumsal kurtuluşu istemekte ve teorik ve pratik olarak kadının kurtuluşuyla ikincil derecede uğraşmaktadır: onun anlayışına göre bu zamanla kendiliğinden gelecektir.

Ama 70'li ve 80'li yıllardaki kadın hareketi, erkek ve kadın üzerinde yüzyıllardır süren kültürel baskı, bunların birbirlerine karşı birbirinin üzerinde ve altında olma gibi bir eşitsizlik ilişkisi doğurması ve diğerinin başkalığını tanıyan hakiki bir eşdeğerliliğin hissedilmemesi dolayısıyla, ezilişinin bütünüyle ortadan kaldırılamayacağının anlaşılmasıyla daha da güçlenmiştir.

Ben şahsen modern psikolojinin ve saldırganlık araştırmalarının ulaştığı bilgileri çok önemli buluyorum ve kadın ile erkek ilişkisinde ve kadının tam olarak, yani erkek ve kadının bilincinde yaşanan eşit haklılığına ulaşmak için sadece sosyalist devrimin yeterli olabileceğine inanmıyorum. Ama öncelikle devrim için ve kapitalizmin restorasyonu tehlikesine karşı mücadeleye vurgu yapıyorum. Örneğin devrimci örgütlerle işbirliğini ya da kurtuluş mücadelelerini desteklemeyi şu soruya verilecek yanıta bağımlı kılan bu türden feminist görüşlere karşı da mesafe alıyorum: "Onlar kadın sorununa nasıl bakıyorlar?" Çünkü kadının ezilişi ilk önce kapitalist üretim ilişkilerinin bir ürünüdür.

Bu nedenle Engels'in "Ailenin Kökeni Üzerine" adlı yazısını ve Clara Zetkin'in konuyla ilgili edebiyatını kadının konumuna ilişkin sorun için hala en geçerliler olarak görüyorum.[1] Bu yüzyılın psikolojik bulguları, bize, geleceğe, yani sosyalist bir devrime yönelik görevleri, kadının bilinçsel olarak eşit kılınmasını güvence altına almak ve devrim başarıya ulaşana dek geliştirmek için formüle etmeye yardımcı olabilir.

2. Dünya Savaşından sonraki kadın hareketi yazını, politik talepler

ortaya atılıp politik sonuçlar çıkarılmış olsa da çoğunlukla psikolojik kökenlidir. Freud'un, modern psikolojide ve kadının psiko-sosyal ve cinsel açıdan aydınlatılmasıyla ilgili olarak genelde reddedilen tezleri burada temel oluşturmaktadır (özellikle de Penis kıskançlığı tezi ve kadında libidonun az gelişmişliğine dair tezi).[2] Freud biyolojik olanı kültürel olandan daha fazla vurguluyor ve bundan yola çıkarak, zamanındaki Viktorinizm tarafından biçimlenmiş olan kendi kültür teorisini yaratıyordu. Kadının cinsel doğası ile ilgili çıkarımlarını frijit kadınlar üzerinde yaptığı sayısız araştırmadan ediniyordu. Karşılaştırılabilir kültürlerden edinilen bilginin bakış açısına sahip olmadığı için, kültürel fenomenleri doğru olarak değerlendiremiyordu. Bunun karşısında özellikle Kate Millet'in[3] tezleri durmaktadır. Bence Kate Millet yeni kadın hareketinin en ilginç kadın yazarıdır. Kate Millet cinselliği egemenlik ile bağıntılıyarak, 2. Dünya Savaşından sonra kadının kurtuluş hareketindeki gerileyişe koşut olarak devrimci bir toplumsal kalkışmanın da bastırıldığı tezini ileri sürüyor. Aynı zamanda ABD ve Avrupa'da yaptığı çok sayıda araştırmalar ışığında, Freud'un biyolojik tezlerinde yanıldığını da kanıtlıyor.

ABD'de 1961'de Masters ve Johnson'un tanınmış yapıtı yayınlanır: *Orgazm, Kadının Anatomisi*[4]: Bu yapıt tüm Avrupa'da gençliğin cinsel açıdan genel olarak aydınlanmasına ve evlilik dışı cinsel ilişki üzerine aleni tartışmalara yol açıyor ve bu nedenle de doğum kontrolünün geniş ölçüde yaygınlaşmasına katkıda bulunuyordu. Kadının psiko-sosyal konumuna yönelik olarak saldırganlık araştırmalarının da bazı yararları olmuştur.[5] Bizzat tüm yasal ve ekonomik engeller ortadan kaldırılmış da olsa bilimsel araştırmalar kadının, psiko-sosyal biçimlenmesi temelinde, yaşamda ona düşen yeri alamadığını, çünkü kişisel olarak belirlenmiş bir yaşamın kabul ettirilmesi ve biçimlendirilmesi için gerekli saldırganlık potansiyeline sahip olmadığını iddia ediyorlar. Ekonomik ve toplumsal koşulların değiştirilmesiyle birbirleriyle en yakın biçimde ilişki içinde olan kadın ve erkeğin ilişkisi değişmemiştir. Federal Almanya'daki, erkeğin "cinsler mücadelesi" içindeki psiko-sosyal rolünü de ilk kez açımlayan bu en yeni yazın, bu bilgi ile uğraşmaktadır.[6]

Bunun için saldırganlık araştırmalarının ulaştığı şu bilgiler önem taşımaktadır: Kadınların eksiklikleri (yani bir saldırganlık geliştirememeleri) dolayısıyla toplumsal ve kişisel bağların kurulmasında, sorumluluk duygusunda, zorunluluk ve duygusallıkta özel olarak zorlanmaları ve bu özelliklerin de tersine erkekte eksik olması. Yani eksiklikler cinslerde karşılıklı bir bağlılık içinde olup, kadın ile erkeğin eşdeğerliliği ancak erkek ve kadının değişimiyle

mümkündür. Erkeklerin zayıflıkları da (sözde güçlülükleri) kendilerine karşı yönelmektedir: saldırgan davranışlar, üstünlük kuruntusu, çalışma isteği ve yetersiz yeteneklilik, tezatların yüklenilmesi yoluyla uyuma ulaşma çabasında verimin düşmesine yol açması, sanayi ülkelerinde erken ölüm anlamına gelebilecek stres, psikosomatik hastalıklar ve sürekli aşırı yüklenmiş olma (bütün Batılı sanayi ülkelerinde erkeklerin yaş ortalaması kadınlardan birkaç yıl daha düşüktür!)

III. Sosyalist Ülkelerde Kadının Konumu

Kadının konumunun sadece sosyalist bir devrimle tam bir eşit haklılık durumuna getirilemeyeceğini, yalnızca varolan sosyalist ülkelerin bugünkü konumlarından çıkarmak istemiyorum. Böyle bir kanıtlama çabası sonuçsuzdur, çünkü ben, Doğu bloku ülkelerinde komünizme doğru bir gelişimin değil, kapitalizmin restorasyonunun gerçekleştiğinden yola çıkıyorum. Küba'da bu henüz başka bir şeydir. Ama SSCB, DA ve Çin'deki gelişimden açıkça görülüyor ki, devrimden sonraki ilk kuşak içinde, restorasyonun henüz tam anlamıyla başlamadığı bir dönemde de kadın erkek ile eşit değildir. O zamanki döneme bir göz atmak oldukça ilginçtir.

Tüm sosyalist ülkelerde evlilik ve küçük aile vardır. Örneğin DA'da boşanma oranı %60(!)'lardadır, birçoğu yeniden evlenmektedir. Ama başka yaşam biçimlerine götürmemiştir. Kollektif oturma biçimlerinin pekişmesi kapitalist ülkelerde gerçekleşmiş iken, bu durum sosyalist ülkelerde mevcut değildir.

Sosyalist ülkelerin ulaştıkları şeyler şunlardır: tüm kızların eşit hakların sağlandığı bir eğitime katılmaları ve her türlü mesleği edinebilmeleri —bunların arasında "erkek mesleği" denenler de var— kolay boşanma olanağı, yalnız başına çocuğunu eğitmek durumunda olanların çalışmasını güvence altına alacak bir şekilde tüm çocuklar için tam günlük devlet eğitimi, fuhuş ve pornografinin geniş ölçüde ortadan kaldırılması ki bu bence çok önemli bir şey, ve de devletçe finanse edilen doğum kontrolü.

Sosyalist ülkelerin genelinde ve bütününde kadının bir eşya karakteri taşıdığı iddia edilemez. (Bu, restorasyon ile birlikte değişmiştir). Fuhuş ve pornografinin geniş ölçüde yokluğu, bu alanda insanın insan tarafından sömürülmesinin ekonomik olanakların yaratılması ve yeni bir bilinç sayesinde ortadan kaldırılabileceğini göstermektedir. Batılı ülkelerdeki reklamın kadının ve kadına cinsel açıdan sahip olabilmenin

nasıl bir rol oynadığı, sosyalist ülkelerde mutlaka tasavvur edilemez. Kadınların örneğin bir güzellik görünümüne ulaşmaya olan çabaları da aynı şekilde düşüktür. Tek başına görünüşün, Batılı ülkelerde sahip olduğu değeri yoktur. Bu erkekler için de geçerli.

Ekonomik önkoşullar mevcut olduğu halde, ancak az sayıda kadın ve erkek evlenmeden birlikte yaşama ve aile dışında bir yaşam görevi arama olanağını kullanmaktalar. Sosyalist ülkelerdeki özel yaşam olabildiğince uygun ve gündelik yaşam, kültür yaşamı ve toplumsal birliktelik olabildiğince sıkıcıdır. Kişisel deneyimlerime dayanarak DA için bunu iddia edebilirim.

Örneğin eşcinsellik ayıp sayılır ve sosyalist toplumca olumsuzlanır. Kadın hareketine koşut olarak ABD ve Avrupa'daki eşcinseller 70'li ve 80'li yıllarda varlıklarının tanınmasını ve kısmen toplumsal hakları kabul ettirdiler.

Sosyalist ülkelerdeki kadınlar, bağımsız varlıklar olarak düşünme, davranma ve yaşamanın oldukça uzağındadır. Gerçi hemen hemen tüm kadınlar çalışmaktadır, ama politik görevlerde hala erkeklerden fazla kadın varken, uç noktalardaki kurullarda ise neredeyse sırf erkekler oturmaktadır. Mesleki uğraşlarına rağmen kadınlar çoğunlukla bunun yanında tüm ev işini de görmekteler, evlenmeden bir erkekle birlikte olmak hâlâ bir istisna, evli eşlerin ayrı servet idaresine sahip olabilecceklerine yönelik tasarım eksiktir.

Kadının ve erkeğin kendini gerçekleştirmesi ve kendisi için bir yaşam görevi araması ve her insanın kendisi için bunu yapabileceği ve böylece de özel yaşamda değil, toplumsal yaşamdaki yerini bulacağı tasarımı, gerçekten varolan sosyalizmin ülkelerindeki insanların düşüncelerine yabancıdır —aynı kapitalist ülkelerdekilere olduğu gibi— hatta belki de daha fazla.

Aile üzerindeki yoğunlaşma aşırı derecededir, ailede asıl yaşam işdışında gerçekleşmektedir; birçokları da kendilerinden ciddi olarak talep edilmeyen politik sorumluluktan kaçmaktadır. Erkek ve kadın arasında cinselliğin göz önüne alınmadığı dostane bir ilişki —Batılı dünya kültürlerinde de giderek daha fazla görüldüğü gibi— ve bunun belirli bir eşle olan cinsel ilişkiye rağmen varolması sosyalist ülkeler için alışılmadık bir şeydir. Küçük aile alabildiğine dar kafalılaşmıştır. Ruhsal ve politik konular yalnızca hemcinsler arasında paylaşılmaktadır.

Bu koşullarda kadın ve erkeğin sosyalizmde, "yeni bir insan"ın yaratılması ve bilinçsel bir eşit haklılık doğrultusunda

geliştirilmesinin olanaksız olduğu açıkça söylenebilir: toplumun geleceği için sorumluluk alabilecek ve yeni yaşam biçimlerini geliştirebilecek sosyalist ülkelerin diğer kültürlerinde olduğu gibi bu açıdan canlılık ve hayal gücü eksikliği vardır; tekdüzelik ve can sıkıntısı insan ilişkilerine egemen olmuştur.

IV. 80'li Yıllarda Avrupa'da Feminizmin Durumu

Burjuva ve proleter kadınlar arasındaki uçurum derinliğini korudu. Bugün en geniş haklara sahip olan, alternatif çevreye üye olan ve kapitalist toplumun izin verdiği ölçüde kendi yaşamını belirlemek için kültürel alana ve cesarete sahip olan Avrupalı burjuva kadınıdır. Burjuva kadın hareketinin kazanımları erkeklerin de bilincini etkiledi. Böylece örneğin çocuklu ailelerde çocuğa bakabilmek için işini bırakan, yarım gün çalışan ya da iş saatlerini değiştiren erkeklere dair pek çok örnek vardır; bazı erkekler gerçekten ev işinin %50'sini, ayrıca çocuğun altını bağlama ve yemek pişirmek gibi işleri yapmaktadırlar. Ayrı hesap numaraları kısmen doğal sayılmaktadır.

Kadınların çoğu için —FA'dakiler için de— bu bir hayaldir. Onlar için gerçek; aynı iş için düşük ücret, işsizlik tehlikesine öncelikle maruz kalmak, tüm öğretim olanaklarından daha az yararlanabilmek, sosyal uçuruma yuvarlanma, eğer tek eğitici iseler, kürtaj koşullarının kötüleşmesi, doğum kontrolünün pahalılaşması demektir: evlilikte kadınlara karşı şiddet kullanımı ve tecavüz hâlâ "olağan" sayılıyor, kendi cinselliğini belirleyebilme gerçekleşmemiştir, cinsel cömertlik kadının cinsel obje olarak görülmesini yalnızca ilerletmiştir. Kadının cinselliğe ve verime hazır oluşu teşvik edilmektedir. Medyalarda kadın, bir eşya ve reklam malzemesi olmaya eskisinden daha da rağbetle devam ediyor, tutucu bir hareketin hamlesiyle kadının yine **anne** olarak propagandası yapılıyor.

80'li ve 70'li yıllar bazı yeni şeyleri beraberinde getirdi: görece olarak geniş biçimde yaygınlaşan ve bütün toplumsal konulara feminist bir yanıt arayan ya da yorum bulan feminist kadın gazeteleri kuruldu. İçlerine erkeklerin giremediği kahvehane ve kitabevleri kuruldu. Yani erkeklerin dışlandığı örgütlenme biçimleri yeni bir nitelik taşımaktadır. Bugün kendine feminist diyenler bunları genelde iyi bulmaktadır.

Kadınların, erkeklerin —evli erkekler dahil— baskısından kaçtıkları ücretsiz bakım gördükleri ve çocukları ile yaşayabildikleri kadın evleri kuruldu. Kadınlar ilk kez son on yıl içersinde kendilerini erkeklerin

baskısına karşı örgütlü olarak savunmaya ve bunu aleni hale getirmeye başladılar. Bunlardan bazı örnekler, tecavüz davaları, erkeklerin şiddetine şiddetle yanıt verme olaylarıdır.

İtalyan kadın hareketinde, tartışılır olan, ama İtalyan kadının bilincinin bir ifadesi olan özel bir gülüt gelişti: kadınlar erkeklerin poposuna çimdik atıyorlar, oysa yüzyıllarca bunun tersi olmuştu. (Ancak bu da erkeği cinsel bir objeye indirgemek isteyen bir gelişmedir!)

Son yıllarda, tabu olan başka bir konuya da el atıldı: çocukların, neredeyse de sadece kız çocuklarının kendi ailelerinden erkeklerce cinsel olarak kullanılması. Buna karşı mücadelede yalnızca kadın hareketi sayesinde olmuştur.

70'li ve 80'li yılladın radikal kadın hareketi burjuva partilerini de etkiledi: tüm büyük partiler ve çoğu kuruluş gibi sendikalar da 1980'de tüm görevlerin %50'sinin kadınlara verilmesini gerektiren kota uygulamasını getirdiler. Resmi kuruluşlarda çalışmak için başvurularda, eski haksızlıkları düzeltmek için eş vasıflara sahip olma durumunda kadınlara öncelik tanınacak. Uzun yıllar süren mücadelenin sonunda İtalyan kadın hareketi, evlilik içinde tecavüze ve işyerinde cinsel sarkıntılığa karşı cezai yaptırımı öngören bir yasayı kabul ettirdi.

Buna rağmen Feminizm, İkinci Dünya Savaşından sonra beklendiği gibi geniş katmanların değil, burjuva ve kısmen de alternatiflerin bir meselesi haline geldi.

Biçimsel eşitsizliğe yönelik çoğu toplumsal ve politik talepler yerine getirildi. Sonuç berbat.

V. Yeni Kadın — Yeni İnsan

Kadının eşitlenmesi iki bileşeni göz önünde tutmalıdır: toplumsal/politik determinantı ve psikolojik/bireysel, cinse özgü bilinçsel tavır.

Kadına ve erkeğe gerçek bir eşitlenme ve insancıl karşılaşma fırsatını vermek ve tüm insanların cinsiyetlerinden bağımsız olarak kendini gerçekleştirmesini güvence altına almak isteyen bir toplum, mutlaka her iki bileşeni göz önüne almalıdır. Bu bakımdan modern feminizme hak veriyorum.

Hedefler olarak (Türkiye koşulları için):

A- Toplumsal / politik taleplerle ilgili olarak

1. Kız ve kadınlar için zorunlu alfabe öğrenim programları
2. Evliliğin kaldırılması

   Ortak isimlerin olmaması

   Servet ve hesabın ayrı tutulması

   Birlikte yaşamın devletçe denetlenmemesi
3. Kürtajın serbest bırakılması

   Devlet yardımı ve parasal destek

   Geçimin düzenlenmesi

   Kadına tek başına karar verme hakkı
4. Ücretsiz doğum kontrolu
5. Çocuğun 6. yaşından sonra devletçe zorunlu eğitim verilmesi

   Kız ve erkeklerin birlikte olacağı 14 yıl okul zorunluluğu

   Özel okulların yasaklanması
6. Dinsel eğitimin yasaklanması
7. Seçime göre ortaklaşa, babaya ya da anne babanın birine tek başına bakım hakkı.

   Çocuğun doğumundan 1 yıl sonra, çocuğu eğitenin kim olduğuna bakılarak anne ya da baba için işyeri garantisi.
8. Kadınlara karşı şiddet kullanımının ve cinsel sarkıntılığın özel olarak cezalandırılması, özellikle de hayat eşlerinin tecavüzü durumunda.
9. Eşcinsel kadın ve erkeklerin birlikte yaşamlarının toplum tarafından kabullenilmesi.

B- Psikolojik / bireysel bileşenler

1. Anne ve babaların, erkek ve kız çocukların aynı yeteneklere sahip olduğu ve aynı derecede zorlanacakları konusunda eğitilmeleri. Yani örneğin giyinmeleri konusunda zorlanmamaları, kızların bedensel hareket ve teknik ilgilerinin teşvik edilmesi, cinse özgü oyuncakların ortadan kaldırılması, genç erkekleri, ev işlerini

yapmaları özellikle de yemek pişirmeleri, misafirleri ağırlamaları için teşvik etmek, v.s.

2. Okullarda erken cinsel aydınlatma, yetişkinlere ve gençlere insancıl bir insan imajını pekiştiren cinsel bilgilerin verilmesi. Yani özellikle kapitalist kadın imajının reddedilmesi, bunun yerine Türk ve Kürt kültürüne özgü bir kadın imajının geliştirilmesi.

   Kadını cinsel bir obje ve cinsel açıdan aktif olabilmek için baskı altında ve diğer kadınlarla rekabet eden bir eşya olarak görmekten sakınılmalıdır. Cinselliği herkes kendi belirleyebilmelidir. Cinsel yaşamdaki cömertlik kapitalizm koşulları altında güçlenmiş bir ilişkisizliğe yol açtı.

   Eşitlemeye yönelik bir eğitim, kadın ve erkeğin **bağımsızlığını, ilişkisizlik** ile karıştırmamalıdır.

   Evlilik olmadan da ömür boyu sürecek bağlar gelişebilir.

3. Her kültür için, bir insanın iç bağımsızlığını, yalnızca tüm yaşam sorunlarına net bakış açıları pekiştirebildiği ve yaşamına kendince, bir biçim verebildiği sürece sağlayabileceği gerçeğidir. (Bunun için sömürünün ortadan kaldırılması ilk ön koşuldur). Bireysel yaşam için bu ayrıca şu da demektir: bir eşle olan sağlam bir ilişki, yaşam için buna bağlılık; ama bu, ilişkinin hep süreceği anlamına gelmez.

Yaşam amacı olarak eşleşme bireysel olarak belirlenmiş bir gelişimi engellemektedir. Uzun vadeli zorunlu birliktelik olarak evlilik insanlık düşmanıdır. Eğer aile dağılırsa ya da sorunları varsa çocuklar, totaliter bir sistem durumu gibi, anne babanın insafına terkedilmiş olur. Çocuklar anne babalarının hastalıklarını ruhsal olarak ve kısmen de bedensel olarak yeniden üretirler.

Bundan dolayı hangi gelişmelerin eşitlenmeyi engellediği ve hangilerinin teşvik ettiği özenle incelenmelidir. Her kültürde olumlu örnekler de bulunabilmektedir. Hiç kuşkusuz, Türkiye'de köylerde hâlâ varolduğu biçimiyle büyük ailenin, çocuk ve yetişkinler için yararları da vardır ve sosyalist toplum içerisindeki bir kollektif yaşama Avrupa'nın küçük ailesinden daha yakındır. Seyahatim sırasında Kürt Alevi köy kültüründe, her ne kadar dinsel olarak biçimlenmiş ve bu yüzden pek ilerlememiş olsa da kadına gösterilen saygının Amerikan tüketim toplumundan kesinlikle hiç de aşağı olmadığı insancıl bir anlayışla karşılaştım.

Ama seyahatim sırasında, İstanbul'da gördüğüm ve sirk atları gibi boyalı olan kadınlar gelişimin hangi yöne kaymaması gerektiğini

söyleyen en iyi örneklerdir.

Dünyada kadın ve erkeğin eşitlenmesinin başarıyla uygulandığı hiçbir örnek yoktur. Ve gıpta edilebilecek belirli bir kadın görüntüsü ise hiç yoktur. Hele bir de sakın kadınlar erkekler gibi olmak istemesin. Kadınlar bu dünyada —Simone de Beauvoir ya da yüzyılımızın seçkin birkaç aydın kadınları gibi istisnalar bir yana— ekonomik bağımsızlık içinde, sömürülmeden ve kendi ruhsal ve bedensel kişilikleri doğrultusunda kendilerini geliştirebilme olanağını henüz bulamadılar.

Buna erişen bir kadın tipi, önce kendini geliştirmek zorundadır. Ve kendini yalnızca "yeni erkekler"in olmasıyla geliştirebilecektir.

Ben şahsen, en farklı yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada yaşadığı ve farklı yaşam biçimleri arasında çapraz bağların ve ilişkilerin olduğu bir toplum diliyorum: Çocuksuz yaşayan kadın ve erkekler, çocukları birlikte eğiten büyük aile ve topluluklar, ev işinin %50'sini yapan, bebeklerinin altını bağlayan ve çocuklarının arkadaşı olan erkekler, "güçlü" olma ihtiyacını duymayan ve bunun yerine kişisel ilişkilerde insancıllığı ve sorumluluk duygusunu öğrenmiş erkekler, bir erkekten bağımsız olarak kendi yaşamına biçim verebilen, ama bugünkü erkeklerin tüm özelliklerini edinmemiş kadınlar.

Yalnızca feminist taleplerle kadınların durumunu iyileştiremeyiz. Biz sadece kadın ve erkeği eşitlik için eğitebiliriz. Bu başarıya ulaşırsa, o zaman bugünkü feministlerin talepleri de yerine getirilmiş olacak. O zaman yeni bir insan varolacak, erkekler bugünkünden başka olacak, kadınlar başka olacak.

Sünni bir inanca sahip Mardinli köylü kadın için, atılacak adım İstanbul'daki aydın kadından çok daha büyüktür, sünni köylü için, atması gereken adım İstanbul'ludan çok daha büyüktür.

Buna ve cinsiyet rollerinin bilinçsel değişimine yönelik eğitimin sırrı, bunun için yalnız kadınların değil, erkeklerin de insancıllık ve yaşam duygusu kazanmalarıdır.

Çeviren: Nedim Tuğlu

Notlar:

1- Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.*

Clara Zetkin, *Proleteryen Kadın Hareketi Tarihi,* Berlin 1958, s.202 (Özellikle burjuva ve proleter kadın hareketi arasındaki ayrım için).

2- Ernest Jones, "Sigmund Freud'un yaşamı ve yapıtları" Bern ve Stuttgart 1960

3- Kate Millet *Sexual Politics,* 1969 New York, 1985 Verlag Rowohlt, Hamburg

4- W.T. Masters ve Virginia Johnson," Orgazm, Kadının Anatomisi"; Encyclopedia of Sexual Behaviour, New York 1961, Howlthorn Books Yayınevi

5- Hannah Arendt, "İktidarın Görünümleri", Orijinalinde "Speculations on Violence" New York 1969

6- Margarete Mitscrerlich "Barışçıl Kadın" Frankfurt 1985

Robin Norwood, "Aşırı Seven Kadınlar" FA 1989

Berhard Wieck, "Erkekler Kendini Sevdiriyor" FA 1988

Tarihin Sonu mu?

Francis Fukuyama

National İnterest, Yaz 1989

Son on yılda meydana gelen olaylara bakıp da dünya tarihinde bir şeyler olduğunu söylememek imkansız gibi. Geçtiğimiz yıl içerisinde "Soğuk Savaş"ın sonu gelirken, barış dünyanın birçok bölgesinde görülmeye başlamıştır. Bütün bu analizlerin çoğu, dünya tarihinde neyin zorunlu ve neyin rastlantısal ya da belli olmayan nedenlere bağlı olduğu arasında bir bakış açısı ortaya koymaktan yoksundur. Eğer Gorbaçov Kremlin'den tasfiye edilseydi, veya yeni bir Ayetullah, herhangi bir Ortadoğu başkentinde saltanatını ilan etseydi aynı yorumcular yeni bir çatışma döneminin başlamakta olduğunu duyuracaklardı.

Henüz bu insanların çoğu günlük manşetlere yön veren büyük bir sürecin başladığını bulanık olarak algılamaktalar. Liberalizm ilk olarak mutlak idarenin arta kalanlarıyla, ardından bolşevizm ve faşizmle, en son olarak da bir nükleer savaşa ulaşacak bir tehdit haline gelen pratikteki Marksizmle boğuşurken, 20. yüzyıl gelişmiş dünyanın, ideolojik şiddet galeyanına düştüğünü gördü. Fakat, Batı liberal demokrasisinin nihai zaferine duyulan kendine güvenle başlayan yüzyıl, bir daire çizerek başladığı yere dönüyor görünmekteydi: daha önce belirtildiği gibi ne ideolojinin sonuna ne de kapitalizm ve sosyalizm arasında bir yakınlaşmaya ancak ekonomik ve siyasal liberalizmin zaferine dönüşmekteydi.

Batının, batılı düşüncenin başarısı, herşeyden önce Batı liberalizmine tutarlı sistematik seçeneklerin total boşluğunda açığa çıktı. Geçtiğimiz son 10 yılda, dünyanın iki büyük komünist ülkesinin entellektüel ortamında şüphe götürmeyen değişiklikler meydana geldi ve açıkça

reform hareketleri başladı. Ancak bu fenomen, yüksek politikalar boyunca uzanmakta ve aynı zamanda bugün de Çin'de köylü pazarı ve renkli televizyonun yaygınlaşmasına ya da Moskova'da kooperatif restoranlarının ve giyim mağazalarının kurulmasına, Beethoven'in Japon mağazalarında çalınmasına, rock müziğin Prag, Rangun ve Tahran'da beğeni kazanmaya başlamasına yansıdığı gibi, tüketici Batı kültürünün kaçınılmaz yayılışında da görülebilmektedir.

Şu anda tanık olduğumuz sadece soğuk savaşın sonu veya savaş sonrası tarihin kısmen geçen bir dönemi değil, fakat tarihin sonudur: O da şudur, insanlığın ideolojik evriminin son noktası ve insanın yönetiminin son bir şekli olarak Batı liberal demokrasisinin evrenselleştirilmesi. Bu, bir uluslararası ilişkiler yıllığı olan *Foreign Affairs*'in sayfalarının artık durdurulamayacağı anlamına gelmemelidir, çünkü liberalizmin zaferi ilk olarak fikirler aleminde ya da bilinçlilikte kendini göstermiştir, zira gerçek ya da maddi dünyada henüz tamamlanmamıştır. Fakat uzun vadede bunun maddi dünyayı yönetecek olan ideal (ülkü -çev) olduğuna inanmak için güçlü nedenler mevcuttur. Bunun nasıl böyle olduğunu anlamak için herşeyden önce tarihsel değişimin doğasına ilişkin bazı teorik konuları gözden geçirmek zorundayız.

I

Tarihin sonu nosyonu özgün bir nosyon değildir. En iyi bilinen savunucusu Karl Marx idi, o tarihsel geleşimin yönünün maddi güçlerin etkileşimi ile belirlenen amaçlı bir yön olduğuna ve ancak bütün öncel çelişkileri nihai olarak çözecek bir komünist ütopyanın gerçekleşmesiyle sona ereceğine inanıyordu. Fakat başı, ortası ve sonu olan diyalektik bir süreç olarak tarih kavramını Marx kendi büyük önceli, Georg Wilhelm Friedrich Hegel'den almıştı.

İyi de olsa kötü de olsa, Hegel'in tarihselciliğinin büyük bir bölümü çağdaş entellektüel dağarcığımızın bir parçası haline gelmiştir. İnsanlığın bugüne kadarki yolu üzerinde bir dizi ilkel bilinç aşamasından geçerek ilerlediği ve bu aşamaların da kabileci, köleci, teokratik ve nihayet demokratik eşitlikçi toplumlar gibi, somut toplumsal örgütlenme biçimlerine tekabül ettiği görüşü modern insan anlayışından ayrılmaz olmuştur. Modern toplum biliminin dilini konuşan ilk filozof Hegel'di, çünkü ona göre insan kendi somut tarihsel ve toplumsal çevresinin ürünü idi, önceki doğal hak teorisyenlerinin iddia ettiği gibi az çok sabit "doğal" yüklemlerin bir

toplamı değildi. İnsanın doğal çevresinin bilim ve teknolojinin uygulanması yoluyla denetimi ve dönüşümü köken olarak marksist değil Hegelyen bir kavramdı(r). Bununla birlikte, tarihsel relativizmleri **sadece** relativizm (relativism **tout court**) biçiminde yozlaşmış olan sonraki tarihselcilerden farklı olarak Hegel, tarihin mutlak bir anda en yüksek noktaya çıktığına inanıyordu —nihai, akılcı bir toplum ve devlet biçiminin galip geldiği bir anda.

Bugün esas olarak Marx'ın müjdecisi olarak tanınmak Hegel'in talihsizliğidir ve çoğumuzun Hegel'in eseriyle, doğrudan inceleme yoluyla değil fakat yalnızca marksizmin çarpıtıcı merceğinden süzülmüş olarak tanışmış olması bizim talihsizliğimizdir. Bununla birlikte Fransa'da Hegel'i marksist yorumcularından kurtarma ve onu günümüze en doğru biçimde seslenen bir filozof olarak yeniden canlandırma yolunda bir çaba olmuştur. Hegel'in modern Fransız yorumcuları arasında en büyüğü kuşkusuz Alexandre Kojève idi. Kojève, 1930'larda Paris'te *Ecole Practique des Hautes Etudes*'de oldukça etkili bir dizi seminer veren parlak bir Rus göçmeni idi.[1] Kojève, Birleşik Devletler'de pek tanınmazken, kıtanın [Avrupa kıtası -çev] entellektüel yaşamında önemli bir etkiye sahipti. Öğrencileri arasında solda Jean-Paul Sartre ve sağda Raymond Aron gibi geleceğin parlak aydınları bulunuyordu; savaş sonrası varoluşçuluğu temel kategorilerden birçoğunu Kojéve aracılığıyla Hegel'den aldı.

Kojève, *Phenomenology of Mind* [Tinin Görüngübilimi]'nin Hegel'ini, 1806'da tarihin sonunu ilan etmiş olan Hegel'i yeniden canlandırmaya çalıştı. Daha o zamandan Hegel, Napolyon'un Prusya monarşisini Jena Savaşı'nda yenmesinde Fransız Devrimi'nin ideallerinin zaferini ve özgürlük ve eşitlik ilkelerini içeren devletin yaklaşan evrenselleşmesini görmüştü. Kojève, sonraki birbuçuk yüzyılın çalkantılı olaylarının ışığında, Hegel'i reddetmek bir yana, onun esas olarak doğru olduğunda ısrar etti.[2] Jena Savaşı tarihin sonuna işaret etmişti çünkü tam da bu noktada insanlığın **öncü kolu** (Marksistlere pek tanıdık gelen bir terim) Fransız Devrimi'nin ilkelerini gerçekleştirmişti. 1806'dan sonra yapılacak önemli işler olmasına karşın —köleliğin ve köle ticaretinin kaldırılması, işçilere, kadınlara, siyahlara ve başka ırksal azınlıklara oy hakkının tanınması, vs.— liberal demokratik devletin temel **ilkeleri** daha ileri götürülemezdi.

Tarihin sonunda ortaya çıkan devlet, bir hukuk sistemi ile, insanın evrensel özgürlük hakkını tanıdığı ve koruduğu sürece liberaldir ve yalnızca yönetilenlerin rızası ile varolduğu sürece demokratiktir. Kojève için, bu sözde "evrensel homojen devlet" savaş sonrası Batı

Avrupa ülkelerinde gerçek cisimlenmesini buluyordu —en büyük projeleri Ortak Pazar'ı yaratmaktan daha kahramanca olmayan tam da bu gevşek, müreffeh, halinden memnun, içe bakan, zayıf iradeli devletler.[3] Fakat ancak bu umulabilirdi. Çünkü insanlık tarihi ve onu karakterize eden çatışma, "çelişkiler"in varlığına dayanır: ilkel insanın ortak kabul arayışı, efendi ve kölenin diyalektiği, doğanın dönüşümü, ve denetimi, hakların evrensel olarak tanınması için mücadele ve proleter ile kapitalist arasındaki ikilik [dichotomy]. Fakat evrensel homojen devlette, bütün öncel çelişkiler çözülür ve bütün insan ihtiyaçları karşılanır. "Büyük" meseleler üzerinde hiçbir mücadele ya da çatışma yoktur ve dolayısıyla generaller ya da devlet adamları için hiç gerek yoktur, geriye kalan esas olarak ekonomik etkinliktir. Gerçekten de Kojève'nin yaşamı öğretisi ile tutarlıydı. Hegel (doğru anlaşıldığında) çoktan mutlak bilgiye ulaşmış olduğu için, filozoflar için de artık hiç iş kalmadığına inanan Kojève savaştan sonra öğretmenliği bıraktı ve kalan hayatını 1968'de ölünceye dek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda bir bürokrat olarak çalışarak geçirdi.

Kojève'nin tarihin sonunu ilan etmesi, yüzyıl ortasındaki çağdaşlarına, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ve Soğuk Savaş'ın doruk noktasında olduğu biçimiyle, bir Fransız entellektüelinin tipik eksantrik bir solipsizmi gibi görünmüş olmalıdır. Kojève'nin nasıl tarihin sonunu iddia edecek kadar cüretli olabildiğini anlamak için herşeyden önce Hegel idealizminin anlamını kavramamız gerekir.

II

Hegel'e göre, tarihin itici gücü olan çelişkiler herşeyden önce insan bilinci aleminde, yani fikirler düzeyinde varolur[4] —Amerikan politikacılarının seçim yıllarındaki önemsiz önerileri değil, en iyi ideoloji başlığı altında anlaşılabilecek geniş birleştirici dünya görüşleri anlamında fikirler. İdeoloji bu anlamda, genellikle bu terimle eşleştirdiğimiz dünyevi [secular] ve açık siyasal doktrinlerle sınırlı değildir, dini, kültürü ve her toplumun temelinde yatan ahlâki değerler bütününü de içerebilir.

Hegel'in ideal ve gerçek ya da maddi dünyalar arasındaki ilişkiye bakışı son derece karmaşık idi, bu ikisi arasındaki ayrımın onun için yalnızca görünüşte olmasından başlıyordu bu durum.[5] Hegel, gerçek dünyanın herhangi basit kafalı bir biçimde felsefe profesörlerinin ideolojik peşin hükümlerine uyduğuna ya da uydurulabileceğine ya da "maddi" dünyanın ideal olanın sınırlarını geçemeyeceğine inanmıyordu.

Gerçekten, profesör Hegel çok maddi bir olayın, Jena Savaşı'nın bir sonucu olarak geçici olarak işten atılmıştı. Fakat Hegel'in yazması ve düşünmesi maddi dünyadan bir kurşun tarafından durdurulabilirken silahın tetiğini çekecek olan el, buna karşılık, Fransız Devrimi'nin itici gücü olan özgürlük ve eşitlik fikirleri tarafından harekete geçiriliyordu.

Hegel'e göre, maddi dünyadaki bütün insan davranışlarının ve dolayısıyla bütün insanlık tarihinin kökleri öncel bir bilinç durumunda yatar —politikacıların görüşlerinin genellikle ölmüş ekonomistlerden ve eski kuşakların akademik yazıcılarından [scribblers] kaynaklandığını söyleyen John Maynard Keynes'in ifade ettiğine benzer bir fikir. Bu bilinç, modern siyaset doktrinleri gibi açık ve kendinin bilincinde olmayabilir fakat daha ziyade din ya da basit kültürel ya da ahlâki alışkanlıklar biçimini alabilir. Fakat bu bilinç alemi **uzun vadede** zorunlu olarak kendini maddi dünyada açığa vurur, gerçekte maddi dünyayı kendi imgesinde yaratır. Bilinç nedendir, sonuç değildir ve maddi dünyadan özerk olarak gelişebilir; dolayısıyla bugünkü olayların görünüşteki karmaşasının altında yatan gerçek temel, ideolojinin tarihidir.

Hegel'in idealizmi sonraki düşünürlerin elinden çok çekti. Marx, gerçek ve ideal olanın önceliğini tam tersine çevirdi, bilinç aleminin tamamını —din, sanat, kültür, felsefenin kendisi— bütünüyle mevcut maddi üretim tarzı tarafından belirlenen bir "**üstyapı**"ya havale etti. Yine marksizmin başka bir talihsiz mirası, siyasal ya da tarihsel görüngülerin materyalist ya da faydacı [utilitarian] açıklamalarına çekilme eğilimimiz ve fikirlerin özerk gücüne inanmaktaki isteksizliğimizdir. Buna yakın zamandan bir örnek Paul Kennedy'nin büyük güçlerin gerileyişini basit(çe) ekonomik (olarak) fazla yayılmaya bağlayan çok başarılı *The Rise and Fall Of the Great Powers* [Büyük Güçlerin Yükseliş ve Düşüşü]'dür. Açıktır ki bu bir düzeyde doğrudur: ekonomisi geçim düzeyinin ancak üzerinde olan bir imparatorluk hazinesini sınırsız olarak tüketemez. Fakat yüksek düzeyde üretken modern bir sanayi toplumunun, tüketim yerine savunma için GSMH'sının yüzde 3'ünü mü yoksa 7'sini mi harcamayı seçeceği tamamen bu toplumun siyasal önceliklerinin bir sorunudur, bu öncelikler de bilinç aleminde belirlenir.

Modern düşüncedeki materyalist önyargı, yalnızca marksizme sempatisi olabilecek Sol'dan insanlara özgü değildir fakat birçok tutkulu anti-marksist için de geçerlidir bu. Gerçekte, Sağ'da *Wall Street Journal* determinist materyalizm okulu diye adlandırabileceğimiz bir ideoloji ve kültürün önemini azaltma ve insanı esas olarak rasyonel, azami kârı arayan [profit-maximizing] bir birey olarak görme

eğilimi vardır. Ekonomi ders kitaplarında ekonomik yaşamın temeli olarak konan tam da bu türden bir birey ve onun maddi özendiriciler arayışı ardında koşmasıdır.[6] Küçük bir örnek böylesi materyalist görüşlerin problematik karakterini aydınlatacaktır.

Max Weber ünlü kitabı *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*'na, protestanlar iyi yerler, katolikler iyi uyurlar atasözünde özetlenen, protestan ve katolik cemaatlerinin Avrupa ve Amerika'daki farklı ekonomik performansına dikkat çekerek başlar. Weber, insanı rasyonel bir en büyük kârı arayıcı olarak koyan her ekonomi teorisine göre, parça başı ücreti artırmanın, emek üretkenliğini artırması gerektiğini kaydeder. Fakat gerçekte birçok geleneksel köylü cemaatinde, parça başı ücreti artırma emek üretkenliğini **düşürme** yönünde ters bir sonuç vermişti: daha yüksek bir ücrette, günde ikibuçuk mark kazanmaya alışmış bir köylü, daha az çalışarak aynı ücreti kazanabileceğini gördü ve öyle yaptı çünkü gelirden çok boş zamana değer veriyordu. Gelir yerine boş zamanın tercih edilmesi ya da Atinalı tüccarın zenginliği yerine Ispartalı zırhlı piyadenin askeri yaşamının ya da hatta geleneksel boş zaman sahibi bir aristokratınki yerine erken [dönem] kapitalist girişimcinin çileci yaşamının tercih edilmesi, maddi güçlerin kişilerden bağımsız işleyişi ile açıklanamaz fakat belirleyici bir biçimde —burada genişçe ideoloji olarak adlandırdığımız— bilinç alanından çıkar. Gerçekten de Weber'in eserinin merkezi bir teması, Marx'ın söylediğinin aksine, maddi üretim tarzının "altyapı" olmak bir yana, kendisinin kökleri dine ve kültüre uzanan bir "üstyapı" olduğunu ve modern kapitalizmin ve kâr güdüsünün ortaya çıkışını anlamak için, insanın onların ruh alemindeki öncellerini incelemesi gerektiğini kanıtlamak idi.

Çağdaş dünyaya baktığımızda, materyalist ekonomik gelişme teorilerinin yoksulluğu apaçık görünmektedir. *Wall Street Journal* determinist materyalizm okulu adet üzere, serbest pazar ekonomisinin canlılığının göstergesi olarak, Asya'nın son birkaç onyıl içindeki çarpıcı ekonomik başarısına işaret ederek, bütün toplumların, sadece nüfuslarının kendi maddi öz çıkarlarını serbestçe aramalarına izin verdikleri takdirde, benzeri bir gelişmeyi göreceğini ima ediyor. Kuşkusuz serbest pazarlar ve istikrarlı siyasal sistemler kapitalist ekonomik büyüme için gerekli bir önkoşuldur. Fakat aynı biçimde, bu Uzak Doğu toplumlarının kültürel mirası, çalışma, tasarruf ve aile ahlâkı, İslam gibi belli birtakım ekonomik davranış biçimleri üzerine kısıtlamalar koymayan bir dinsel miras ve öteki derin kökleri olan ahlâki nitelikler de onların ekonomik performansını açıklamada eşit ölçüde önemlidir.[7] Ne var ki materyalizmin entellektüel ağırlığı

öylesinedir ki, günümüzün hiçbir saygın ekonomik gelişme teorisi, içinde ekonomik davranışın oluşturulduğu matriks olarak bilinç ve kültüre ciddi olarak hitap etmemektedir.

Ekonomik davranışın köklerinin bilinç ve kültür aleminde yattığını anlamaktaki başarısızlık, esas olarak doğasında ideal olan görüngülere (fenomenlere) maddi nedenler atfetme biçimindeki yaygın yanlışa yol açıyor. Örneğin, Batı'da ilk önce Çin'de ve en son Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketlerini maddi olanın ideal olan üzerindeki zaferi olarak yorumlamak çok yaygındır —yani yüksek düzeyde üretken modern bir ekonomiyi harekete geçirmede ideolojik özendiricilerin maddi olanların yerini alamayacağının ve kalkınmak isteniyorsa öz çıkarların daha bayağı biçimlerine başvurmak gerektiğini kabulü. Fakat sosyalist ekonomilerin derin kusurları otuz ya da kırk yıl önce de bakmayı seçen herkes için çok açıktı. Neden bu ülkeler ancak 1980'lerde merkezi planlamadan uzaklaştılar? Bu sorunun yanıtı, "katolik" yoksulluk ve güvenlik yolu yerine, "protestan" zenginlik ve risk yaşamını seçen bu ülkeleri yöneten elitler ve liderlerin bilincinde bulunmalıdır.[8] Bu değişim hiçbir biçimde herhangi bir ülkenin reformun arifesinde içinde bulunduğu maddi koşulların kaçınılmaz sonucu değildi fakat aksine bir fikrin öteki üzerindeki zaferinin sonucu olarak meydana geldi.[9]

Bütün iyi Hegelciler gibi Kojève için de, tarihin temelinde yatan süreçleri anlamak bilinç ya da fikirler alemindeki gelişmeleri anlamayı gerektirir, çünkü bilinç eninde sonunda maddi dünyayı kendi imgesinde yeniden yapacaktır. Tarihin 1806'da sona erdiğini söylemek, insanlığın ideolojik evriminin Fransız ya da Amerikan Devrimlerinin idealleriyle sona erdiği anlamına geliyordu: gerçek dünyadaki belli birtakım rejimler bu idealleri tam olarak gerçekleştiremeyebilirse de, onların teorik doğruluğu mutlaktır ve daha ileri götürülemez. Bunun için, savaş sonrası Avrupalılar kuşağının bilincinin tüm dünyada evrenselleşmemiş olması Kojève için önemli değildi, ideolojik gelişme gerçekten sona ermişse, homojen devlet ergeç bütün maddi dünyada muzaffer olacaktı.

Hegel'in radikal idealist perspektifini derinliğine savunmak için ne yere ne de, açıkcası, o yeteneğe sahibim. Mesele Hegel'in sisteminin doğru olup olmadığı değil, fakat çoğu zaman doğru kabul ettiğimiz birçok materyalist açıklamanın problematik doğasını açığa çıkarıp çıkaramayacağıdır. Bu maddi etkenlerin rolünü yadsımak değildir. Olgusal düşünebilen [literal-minded] bir idealiste göre, insan toplumu, maddi dünya ile ilişkilerine bakılmaksızın herhangi rastgele bir dizi ilkeler etrafında inşa edilebilir. Gerçekten de insanlar, yalnızca ruh

aleminde varolan fikirler uğruna en aşırı maddi zorluklara dayanabildiklerini kanıtlamışlardır, bunlar ineklerin kutsallığı ya da Kutsal Teslis'in doğası olabilir.[10]

Fakat insanın maddi dünyayı algılayışı, onun tarihsel bilincinde olmasıyla biçimlendirilirken, buna karşılık maddi dünya belli bir bilinç durumunun yaşayabilirliğini açıkça etkileyebilir. Özelde, ileri liberal ekonomilerin görsel bolluğu ve onların olanaklı kıldığı sınırsızca çeşitli tüketici kültürü siyasal alanda liberalizmi hem besliyor hem de muhafaza ediyor görünmektedir. Liberal ekonomilerin kaçınılmaz olarak liberal politikalar ürettiğini söyleyen materyalist determinizmden kaçınmak istiyorum, çünkü hem ekonomi hem de politikanın, onları olanaklı kılan özerk bir öncel bilinç durumunu varsaydığına inanıyorum. Fakat liberalizmin gelişmesine izin veren bu bilinç durumu bekleneceği gibi, modern bir serbest piyasa ekonomisinin bolluğu tarafından sağlama alınmış ise tarihin sonunda istikrarlı hale gelir gibi görünüyor. Evrensel homojen devletin içeriğini, siyasal alanda liberal demokrasi ile birleşmiş ekonomik alanda videolara ve stereolara kolay ulaşma olarak özetleyebiliriz.

III

Gerçekten tarihin sonuna ulaştık mı? Başka deyişle, insan yaşamında modern liberalizm bağlamında çözülemeyen, alternatif bir siyasal-ekonomik yapı ile çözülebilecek temel "çelişkiler" var mıdır? Yukarıda ortaya konan idealist öncülleri kabul edersek, bu soruya ideoloji ve bilinç aleminde bir yanıt aramalıyız. Görevimiz, dünyada her çatlak mesihin liberalizme meydan okuyuşuna ayrıntılı biçimde yanıt vermek değil fakat ancak önemli toplumsal ya da siyasal güçler ve hareketlerde cisimleşen ve dolayısıyla dünya tarihinin parçası olanlarına yanıt vermektir. Amaçlarımız açısından, Arnavutluk ya da Burkina Faso'da insanların aklına ne garip düşüncelerin geldiği çok az önem taşır, çünkü biz bir anlamda insanlığın ortak ideolojik mirası diyebileceğimiz şeyle ilgileniyoruz.

Geçen yüzyılda, liberalizme, faşizmden ve komünizmden olmak üzere, başlıca iki meydan okuma oldu İlki[11] Batı'nın siyasal zayıflığını, materyalizmini, düzensizliğini [anomisini] ve [insan ilişkilerinde] topluluk duygusunun olmayışını, liberal toplumlarda, ancak ulusal dışlayıcılık temelinde yeni bir "halk" yaratan güçlü bir devlet tarafından çözülebilecek temel çelişkiler olarak gördü. Yaşayan bir ideolojik olarak faşizm İkinci Dünya Savaşı tarafından yıkıldı. Bu

elbette çok maddi düzeyde bir yenilgi idi fakat aynı zamanda bu fikrin de yenilgisi düzeyine çıkıyordu. Bir fikir olarak faşizmi yıkan, ona karşı evrensel ahlâki tepki değildi, çünkü birçok insan onu geleceğin dalgası olarak göründüğü sürece onaylamakta istekliydi; faşizmi yıkan onun başarısızlığı oldu. Savaş sonrasında çoğu kişiye Alman faşizmi ve onun öteki Avrupalı ve Asyalı varyantları kendi kendini yıkıma uğratmaya mahkum olmuş görünüyordu. Savaştan sonra başka yerlerde yeni faşist hareketlerin tekrar atılım yapmaması için hiçbir maddi neden yoktu fakat feci biçimde askeri yenilgiye yol açan bitmeyen çatışma vaadiyle yayılmacı aşırı milliyetçilik çekiciliğini yitirmişti. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ile birlikte Reich şansölyeliğinin yıkımı maddi olduğu kadar bilinç düzeyinde de bu ideolojiyi öldürdü, ve Alman ve Japon örneklerinin doğurduğu, Arjantin'deki Peronist hareket ya da Subhas Chandra Bosa'nin Hindistan Ulusal Ordusu gibi proto-faşist hareketlerin tümü savaştan sonra sönüp gittiler.

Liberalizme karşı öteki büyük alternatifin, komünizmin ideolojik meydan okuması çok daha ciddi idi. Marx, Hegel'in dilini konuşarak, liberal toplumun, sermaye ile emek arasında, kendi bağlamı içinde çözülemeyecek temel bir çelişkiyi içerdiğini iddia etti ve bu çelişki her zaman liberalizme karşı başlıca suçlamayı oluşturdu. Fakat şüphesiz sınıf meselesi Batı'da gerçekten başarılı bir biçimde çözülmüştür. Kojève'nin de (başkaları arasında) belirttiği gibi modern Amerika'nın eşitlikçiliği Marx'ın öngördüğü sınıfsız toplumun temel başarısını temsil eder. Bu demek değildir ki Birleşik Devletler'de zengin ve yoksul insanlar yoktur ya da aralarındaki uçurum son yıllarda büyümemiştir. Fakat ekonomik eşitsizliğin kökünde yatan nedenler, temelde eşitlikçi ve ortalama bir ölçüde yeniden-dağıtımcı [redistributionist] olarak kalan toplumumuzun temelinde yatan hukuki ve toplumsal yapısı ile, onu oluşturan grupların kültürel ve toplumsal karakteristikleri ile olduğu kadar ilgili değildir ve bunlar da premodern koşulların tarihsel mirasıdır. Bunun için Birleşik Devletler'de siyahların yoksulluğu liberalizmin doğal ürünü değil fakat daha ziyade, köleliğin resmen kaldırılmasından sonra da uzun süre devam eden "kölelik ve ırkçılığın mirası"dır.

Sınıf sorununun geriye çekilmesinin bir sonucu olarak gelişmiş Batılı dünyada komünizmin çekiciliği bugün, kolayca görülür ki, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri en düşük düzeydedir. Bu birçok biçimde ölçülebilir: başlıca Avrupa komünist partilerinin azalan üye sayısı ve seçim sonuçlarından ve açıkça revizyonist programlarından; açıkça piyasa yanlısı anti-devletçi olan, Britanya ve Almanya'dan ABD

ve Japonya'ya dek muhafazakâr partilerin seçimlerdeki buna karşılık gelen başarısından; en "ileri" üyeleri artık burjuva toplumun nihai olarak aşılması gerektiğine inanmayan bir entellektüel iklimden ölçülebilir. Bu Batılı ülkelerdeki ilerici entellektüellerin görüşlerinin birçok açıdan derin bir biçimde patolojik olmadığı demek değildir. Fakat geleceğin kaçınılmaz olarak sosyalist olması gerektiğine inananlar çok yaşlı ya da toplumlarının gerçek siyasal söylemine çok marjinal kalmışlar oluyor çoğunlukla.

Sosyalist alternatifin Kuzey Atlantik dünyası için hiçbir zaman fazla inandırıcı olmadığı ve son birkaç onyılda esas olarak bölge dışındaki başarıları sayesinde dayandığı ileri sürülebilir. Fakat büyük ideolojik dönüşümlerin meydana gelmesinin insanı en çok çarptığı yerler tam da Avrupa dışındaki dünyadır. Kuşkusuz, en dikkate değer değişimler Asya'da meydana geldi. Buradaki yerli kültürlerin gücü ve uyarlanabilirliği sayesinde bu yüzyılın başlarında Asya Batı'dan ithal edilmiş bir dizi Batılı ideoloji için savaş alanı haline geldi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde liberalizm Asya'da çok kolay bükülür bir saz gibiydi: on ya da onbeş yıl kadar önce Asya'nın siyasal geleceğinin ne kadar kasvetli göründüğünü unutmak kolaydır. Asya'daki ideolojik mücadelelerin sonucunun bir bütün olarak dünya siyasal gelişimi açısından ne kadar önemli göründüğünü unutmak da kolaydır.

Asya'da liberalizme kesin olarak yenilecek birinci alternatif Japon İmparatorluğu'nun temsil ettiği faşist olanıydı. Japon faşizmi (kendi Alman versiyonu gibi) Pasifik savaşında Amerikan silahlarının gücüyle yenildi ve liberal demokrasi Japonya üzerine muzaffer ABD tarafından empoze edildi. Batı kapitalizmi ve siyasal liberalizm Japonya'ya nakledildiğinde Japonlar tarafından pek az tanınabilecek biçimde uyarlandı ve dönüştürüldü.[12] Şimdi birçok Amerikalı Japon sınai örgütlenmesinin ABD ve Avrupa'dakinden çok farklı olduğunun ve iktidardaki Liberal Demokratik Parti'deki hizip manevralarının demokrasiyle ilişkisinin şüpheli olduğunun bilincindedir. Bununla birlikte ekonomik ve siyasal liberalizmin temel öğelerinin, benzersiz Japon gelenekleri ve kurumlarına bu denli başarılı bir biçimde aşılanmış olması onların uzun vadede yaşamını sürdürmesini garantiliyor. Daha da önemlisi Japonya'nın, karşılık olarak, dünya tarihine yaptığı katkı, evrensel homojen devletin hem bir simgesi hem de dayanağı haline gelmiş olan gerçekten evrensel bir tüketici kültürü yaratmada Birleşik Devletler'in izinden gitmesidir. Devrimden kısa bir süre sonra Humeyni'nin İran'ında seyahat eden V.S. Naipaul, çekicilikleri dayanılmaz olarak kalan ve rejimin şeriata dayalı bir devlet

kurma iddialarını yalanlayan Sony, Hitachi ve JVC'nin ürünlerinin her yerde görülen reklamlarını not ediyordu. Büyük ölçüde Japonya tarafından yaratılan tüketici kültürüne girme arzusu ekonomik liberalizmin tüm Asya'da yayılmasında ve böylece siyasal liberalizmin de teşvik edilmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Japonya örneğini izleyen Asya'daki öteki yeni sanayileşen ülkelerin (NIC'ler) ekonomik başarıları şimdi artık bilinen bir öyküdür. Hegelci bir bakış açısından önemli olan birçoğunun umduğundan daha yavaşça fakat görünüşte kaçınılmaz olarak siyasal liberalizmin ekonomik liberalizmi izlemesidir. Burda yine evrensel homojen devlet fikrinin zaferini görüyoruz. Güney Kore, çevrelerindeki daha geniş demokratik eğilimlerden soyutlanamayan gittikçe genişleyen ve iyi eğitimli bir orta sınıfı olan modern, kentleşmiş bir topluma dönüşmüştü. Bu koşullar altında bu nüfusun büyük bir bölümüne, ekonomik açıdan yalnızca bir onyıl kadar ileride olan Japonya kırk yıldan fazla süredir parlamenter kurumlara sahip iken, çağdışı bir rejim tarafından yönetilmek dayanılmaz görünüyordu. Uzun yıllar boyunca Asya'yı egemenliği altına alan daha geniş eğilimlerden kasvetli bir yalıtım içinde varolan Burma'daki eski sosyalist rejim bile geçen yıl ekonomisini ve siyasal sistemini liberalleştirme baskılarıyla karşılaştı. Diktatör Ne Win'den hoşnutsuzluğun, kıdemli bir Burmalı memurun tıbbi tedavi için Singapur'a gittiği zaman, sosyalist Burma'nın ASEAN'lı komşuları tarafından ne denli geride bırakıldığını görüp yıkıldığı zaman başladığı söylenir.

Fakat Asya'daki en büyük ve en eski kültüre, Çin'e bulaşmamış olsaydı liberal fikrin gücü çok daha az etkileyici görünürdü. Komünist Çin'in sade varlığı alternatif bir ideolojik çekim kutbu yaratıyordu ve böylece liberalizme bir tehdit oluşturuyordu. Fakat geçen onbeş yıl, ekonomik bir sistem olarak Marksizm-Leninizmin neredeyse toptan bir itibardan düşüşünü gördü. 1978'de onuncu Merkez Komite'nin ünlü üçüncü plenumundan başlayarak Çin Komünist Partisi, hâlâ kırda yaşayan 800 milyon Çinli için tarımda dekollektivizasyona koyuldu. Tarımda devletin rolü vergi toplayıcılığa indirgendi, bir yandan da köylülere evrensel homojen devletin bir tadını ve dolayısıyla çalışmak için bir özendirici vermek için tüketici malları keskin bir biçimde aktarıldı. Bu reform yalnızca beş yıl içinde Çin tahıl üretimini iki katına çıkardı ve bu süreçte Deng Xiao-ping'e, reformu, ekonominin öteki kısımlarına kadar uzatmak için sağlam bir siyasal taban sağladı. Ekonomik istatistikler reform başladığından beri Çin'de görülen dinamizm, inisiyatif ve açıklığı belirtmeye başlamıyorlar.

Çin şimdi hiçbir biçimde bir liberal demokrasi olarak tanımlanamaz.

Halihazırda ekonomisinin yüzde 20'sinden fazlası pazarlaştırılmış değildir ve en önemlisi iktidarı devretmek istediğine dair hiçbir ipucu vermeyen kendi kendini atayan bir komünist parti tarafından yönetilmeye devam ediyor. Deng, siyasal sistemin demokratikleştirilmesine ilişkin Gorbaçev'in vaatlerinin hiçbirini vermedi ve **glasnost**'un hiçbir Çinli karşılığı yoktur. Çin önderliği gerçekte Mao ve maoizmi eleştirmekte, Brejnev ve Stalin karşısındaki Gorbaçev'den çok daha ihtiyatlı davranmaktadır ve rejim ideolojik dayanağı olarak Marksizm-Leninizme sözde bağlılığını sürdürmektedir. Fakat şimdi Çin'i yönetmekte olan yeni teknokratik elitin görüşleri ve davranışını tanıyan herkes marksizm ve ideolojik ilke(ler)in siyaset kılavuzluğu açısından pratik olarak ilgisiz hale geldiğini ve bu ülkede burjuva tüketiciliğinin [consumerism] devrimden bu yana ilk kez gerçek bir anlama sahip olduğunu bilir. Reformun hızındaki çeşitli yavaşlamalar, "ruhsal kirlenme"ye karşı kampanyalar ve siyasal muhalefete karşı alınan sıkı tedbirler daha doğru bir biçimde olağanüstü zor bir siyasal geçiş sürecinde yapılan taktik ayarlamalar olarak görünüyor. Ekonomiyi yeni bir temele oturturken, siyasal reform sorunundan kaçınarak Deng, Gorbaçev'in **perestroika**'sına eşlik eden otorite çöküşünden kurtulmayı becerdi. Ancak ekonomik güç intikal ettikçe ve ekonomi dış dünyaya açıldıkça liberal fikrin çekimi çok güçlü olmaya devam ediyor. Halen ABD ve öteki Batılı ülkelerde öğrenim gören 20.000'den fazla Çinli öğrenci var, hemen hemen hepsi de Çinli elitin çocuklarıdır. Onların ülkeyi yönetmek üzere geri döndüklerinde, Çin'in Asya'da daha geniş demokratikleşme eğiliminden etkilenmeyen tek ülke olmasına razı olacaklarına inanmak zordur. İlk önce Aralık 1986'da patlak veren ve son olarak Hu Yaobang'ın ölümü vesilesiyle yeniden meydana gelen Pekin'deki öğrenci gösterileri, ilerde kaçınılmaz olarak siyasal sistemde de değişiklik için yapılacak baskıların yalnızca bir başlangıcı idi.

Dünya tarihi açısından Çin'e ilişkin olarak önemli olan şey, reformun şimdiki durumu ya da onun gelecekte alabileceği biçim bile değildir. Temel sorun, Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Asya'da bir ormanlık bölgede gerillalar olsun, Paris'te orta sınıftan öğrenciler olsun, artık dünyadaki illiberal güçler için bir işaret kulesi olarak davranamayacağı olgusudur. Maoizm, Asya'nın geleceğinin modeli olmaktan ziyade, bir anakronizm haline geldi ve denizaşırı ülkelerdeki soydaşlarının refahı ve dinamizminden kesin olarak etkilenen gerçekte anayurttaki Çinlilerdi —Taiwan'ın ironik nihai zaferi.

Çin'deki bu değişimler önemli olmakla birlikte liberal demokrasiye Marksist-Leninist alternatifin tabutuna son çiviyi çakan Sovyetler

Birliği'ndeki —ilk "dünya proletaryasının anayurdu"— gelişmeler oldu. Resmi kurumlar açısından, Gorbaçev'in iktidara geldiği dört yıldan beri çok fazla şeyin değişmediği açık olmalıdır: merkezi planlı olarak kalan Sovyet ekonomisinin ancak küçük bir parçasını serbest piyasa ve kooperatif hareketi temsil ediyor; siyasal sistem hâlâ Komünist Parti'nin egemenliği altındadır ve Parti daha yeni içte demokratikleşmeye ve başka gruplarla iktidarı paylaşmaya başlamıştır; rejim yalnızca sosyalizmi modernleştirmeye çalıştığını ve ideolojik temelinin Marksizm-Leninizm olarak kaldığını iddia etmeye devam ediyor ve nihayet Gorbaçev meydana gelen değişimlerin birçoğunu geri alabilecek, potansiyel olarak güçlü bir muhafazakâr muhalefeti ile karşı karşıyadır. Ayrıca, ekonomi alanında olsun politikada olsun Gorbaçev'in önerdiği reformların başarı şansına ilişkin çok umutlu olmak zordur. Fakat burada amacım kısa vadede olan olayları çözümlemek ya da siyasal amaçlı tahminler yapmak değil, fakat ideoloji ve bilinç alanındaki temel eğilimlere bakmaktır. Bu bakımdan hayret ettirici bir dönüşümün meydana geldiği açıktır.

Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenler, en azından son kuşak, bu ülkede hemen hiç kimsenin artık Marksizm-Leninizme gerçekten inanmadığını ve bunun salt kinizmlerinden dolayı Marksist sloganlarla konuşmaya devam eden Sovyet eliti için olduğu kadar başka hiçbir yerde daha doğru olmadığını bildiriyorlar. Brejnev dönemi sonları Sovyet devletinin içinde bulunduğu çöküş ve çürüme, bununla birlikte, pek önemsiz görünüyordu, çünkü devletin kendisi Sovyet toplumunun temelinde yatan asli ilkelerden herhangi birini sorgulamayı reddettiği sürece sistem salt eylemsizlikten yeterli derecede işleyebiliyordu ve hattâ dış politikada ve savunma politikasında belli bir dinamizm gösteriyordu. Marksizm-Leninizm, ne kadar absürd ve anlamsız olsa da, elitin Sovyet toplumunu yönetmek için üzerinde anlaşabildiği tek ortak payda olan büyülü bir efsun gibiydi.

Gorbaçev'in iktidara gelişinden bu yana dört yıl içinde olanlar, Stalinizmin en temel kurumları ve ilkelerine devrimci bir saldırı ve onların yerine, kendiliğinden liberalizm olmayan fakat tek bağlantı kayışı liberalizm olan başka ilkelerin konmasıdır. Bu en çok ekonomik alanda belirgindir, Gorbaçev'in çevresindeki reformcu ekonomistler serbest piyasaya olan desteklerinde gittikçe daha radikalleştiler, öyle bir noktaya geldiler ki, Nikolai Şmelev gibi bazıları kamuoyunda Milton Friedman'la karşılaştırılmalarına bile aldırmıyorlar. Şimdi merkezi planlama ve kumandalı dağıtım sisteminin ekonomik verimsizliğin kökenindeki neden olduğu ve

Sovyet sistemi kendini iyileştirecekse, yatırım, işgücü ve fiyatlara ilişkin serbest ve ademimerkezileştirilmiş karar almaya izin vermesi gerektiği konusunda şimdi egemen Sovyet ekonomistleri arasında fiili bir konsensüs var. Başlangıçtaki birkaç yıllık ideolojik karışıklıktan sonra, bu ilkeler, işletme özerkliği, kooperatifler ve nihayet 1988'de kira düzenlemeleri ve aile çiftlikleri üzerine yeni yasaların yürürlüğe girmesi ile birlikte politikaya içerildi. Reformun bugünkü uygulamasında, elbette bir dizi hayati eksiklikler vardır, en önemlisi de tam bir fiyat reformunun yokluğudur. Fakat sorun artık **kavramsal** değildir: Gorbaçev ve kurmayları piyasalaştırmanın ekonomik mantığını yeterince iyi anlamış görünüyorlar ancak IMF'nin karşısındaki bir Üçüncü Dünya ülkesinin lideri gibi, tüketici sübvansiyonlarına ve öteki türden devlet sektörüne bağımlılık biçimlerine son vermenin toplumsal sonuçlarından korkuyorlar.

Siyasal alanda, Sovyet anayasası, hukuki sistemi ve parti kurallarında yapılması önerilen değişiklikler liberal bir devletin kurulmasından başka bir anlama gelmiyor. Gorbaçev esas olarak parti içi ilişkiler alanında demokratikleşmeden söz etti ve Komünist Parti'nin iktidar tekeline son vermeye pek niyeti olmadığını gösterdi: gerçekte, siyasal reform SBKP'nin yönetimini meşrulaştırmaya ve dolayısıyla güçlendirmeye çalışıyor.[13] Ne var ki, reformların çoğunun altında yatan genel ilkeler —"halk"ın kendi işlerinden gerçekten sorumlu olması, daha üst kurulların daha alttakilere karşı sorumlu olması (tersi değil), yasa hükmünün keyfi polis eylemlerinin üstünde olması, kuvvetler ayrımı, bağımsız yargı, mülkiyet haklarının yasal olarak korunması, kamuyu ilgilendiren sorunların açıkça tartışılması ve kamu muhalefetine hak tanınması, Sovyetlerin tüm Sovyet halkının katılabileceği bir forum olarak güçlendirilmesi ve daha hoşgörülü ve çoğulcu bir siyasal kültürün geliştirilmesi— eksik olarak ifade edilseler ve pratikte kötü uygulansalar bile, SSCB'nin Marksist-Leninist geleneğine temel olarak yabancı bir kaynaktan gelir.

Gorbaçev'in tekrar tekrar söylediği kendisinin Leninizmin özgün anlamını restore etmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadığı iddialarının kendisi bir tür Orwellyen double-speak'tir. Gorbaçev ve müttefikleri sürekli olarak parti içi demokrasinin nasılsa Leninizmin özü olduğunu ve açık tartışma, gizli oy seçimleri ve yasa kurallarına uyma gibi çeşitli liberal pratiklerin hepsinin Leninist mirasın parçası olduğunu ve ancak sonradan Stalin tarafından bozulduğunu savundular. Stalin'le karşılaştırıldığında hemen herkes iyi görünürken Lenin ve ardılı arasında böylesine keskin bir çizgi çekilmesi şüphelidir. Lenin'in demokratik merkeziyetçiliğinin özü demokrasi değil, merkeziyetçilikti

yani **halkın** [demos] adına konuşan, hiyerarşik örgütlenmiş bir öncü komünist partinin mutlak surette katı, monolitik ve disiplinli diktatörlüğü. Lenin'in Karl Kautsy, Rosa Luxemburg ve öteki değişik Menşevik ve Sosyal Demokrat rakiplerine karşı sert polemikleri, onun "burjuva yasallığı"nı ve özgürlüklerini aşağılaması bir yana, bir devrimin demokratik olarak işleyen bir örgüt tarafından başarılamayacağına olan derin inancını ifade eder.

Gorbaçev'in gerçek Lenin'e dönmeye çalıştığı iddiasını anlamak çok kolaydır: SSCB'nin bugünkü kötü durumunun kökeni olarak Stalinizm ve Brejnevizmi tamamen mahkum ettikten sonra, Sovyet tarihinde SBKP'nin süren yönetiminin meşruiyetini bağlayabileceği bir noktaya ihtiyaç duyuyor. Fakat Gorbaçev'in taktik gereksinimleri bizim, onun ekonomik ve siyasal alanlarda ifade ettiği demokratikleşme ve ademi-merkeziyetçilik ilkelerinin Marksizmin ve Leninizmin en temel hükümlerinden bazılarını büyük ölçüde bozduğu olgusunu görmemizi engellememelidir. Gerçekte, şimdiki ekonomik reform önerilerinin büyük bir kısmı uygulamaya konursa, Sovyet ekonomisinin, geniş kamu sektörüne sahip öteki Batılı ülkelerinkilerden nasıl daha sosyalist olacağını bilmek zor olacaktır.

Sovyetler Birliği hiçbir biçimde liberal ya da demokratik bir ülke olarak tanımlanamaz, **perestroika**'nın bu sıfatı yakın gelecekte düşünülebilir yapacak kadar başarılı olmasının pek olası olduğunu da düşünmüyorum. Fakat tarihin sonunda, bütün toplumların başarılı liberal toplumlar haline gelmesi gerekli değildir, yalnızca onların farklı ve daha yüksek insan toplumu biçimleri olma ideolojik iddialarına son vermeleri yeterlidir. Bu bakımdan Sovyetler Birliği'nde son birkaç yıl için çok önemli bir şeyin olduğuna inanıyorum: Sovyet sisteminin Gorbaçev tarafından onaylanan eleştirileri öylesine kökten ve yıkıcı oldu ki, herhangi basit bir biçimde Stalinizme ya da Brejnevizme geri dönmenin çok az şansı var. Gorbaçev nihayet halka yıllardır kendi başlarına anladıkları şeyi söylemeleri için izin verdi, yani Marksizm-Leninizmin büyülü efsunlarının saçma olduğunu, Sovyet sosyalizminin Batı'ya göre hiçbir bakımdan üstün olmadığını fakat gerçekte bir başarısızlık abidesi olduğunu. İşsizlik ve enflasyondan korkan basit işçiler ve işlerini yitirmekten korkan parti görevlilerden oluşan muhafazakâr muhalefet açık sözlüdür ve gelecek birkaç yıl içinde Gorbaçev'i devirecek kadar güçlü olabilir. Fakat her iki grubun da istediği gelenek, düzen ve otoritedir; kendi yaşamlarının büyük bölümünü ona yatırmadıkları sürece, Marksizm- Leninizme hiçbir derin bağlılık göstermezler.(14) Gorbaçev'in tahribatından sonra Sovyetler Birliği'nde otoritenin restore edilmesi için bunun henüz

ufukta görülmeyen yeni ve güçlü bir ideoloji temelinde olması gerekir.

Bu an için liberalizme karşı faşist ve komünist çıkışların öldüğünü kabul edersek, geriye kalan başka ideolojik rakipler var mıdır? Ya da başka deyişle, liberal toplumda sınıf çelişkisinin ötesinde çözülemeyecek çelişkiler var mıdır? Ortaya iki olasılık çıkıyor, din ve milliyetçilik.

Son yıllarda, hıristiyan, yahudi ve müslüman gelenekleri içinde dinsel bağnazlığın [fundamentalism] yükselişi yaygın biçimde tanınıyor. Dinin yeniden canlanmasının bir biçimde, liberal tüketici toplumlarının insan duygularına önem vermeyişi [impersonality] ve ruhsal boşluğun yarattığı geniş bir hoşnutsuzluğun işareti olduğunu söyleme eğilimi doğuyor insanda. Fakat liberalizmin merkezindeki boşluk kuşkusuz ideolojide bir eksiklik iken —gerçekte insanın tanımak için dinsel perspektife ihtiyacı olmadığı bir kusur—[15] bunun politika yoluyla çözülebilir olduğu hiç açık değildir. Modern liberalizmin kendisi tarihsel olarak, iyi yaşamın doğası üzerinde anlaşamayıp barış ve istikrarın asgari önkoşullarını bile sağlayamayan dinsel temelde toplumların zayıflığının bir sonucu idi. Çağdaş dünyada yalnızca İslam hem liberalizme hem de komünizme siyasal bir alternatif olarak teokratik bir devlet sundu. Fakat bu doktrinin müslüman olmayanlar için pek az çekiciliği vardır ve hareketin herhangi bir evrensel önem kazanacağına inanmak zordur. Öteki daha az örgütlü dinsel dürtüler, liberal toplumlarda izin verilen kişisel yaşam alanında başarılı bir biçimde tatmin edildiler.

Potansiyel olarak liberalizmin çözemeyeceği öteki büyük "çelişki", milliyetçilik ve öteki ırksal ve etnik bilinç biçimleri tarafından temsil ediliyor. Jena Savaşı'ndan beri çatışmanın köklerinin çok büyük ölçüde milliyetçilikte yattığı kesinlikle doğrudur. Bu yüzyıldaki iki müthiş dünya savaşı gelişmiş dünyanın çeşitli kılıklardaki milliyetçiliğinin sonucu oldu ve bu tutkular savaş sonrası Avrupa'da bir ölçüde söndürülmüşse de, Üçüncü Dünya'da hâlâ son derece güçlüdür. Milliyetçilik tarihsel olarak Almanya'da liberalizme bir tehdit olageldi ve Kuzey İrlanda gibi "tarih sonrası" Avrupa'nın yalıtılmış kısımlarında bu durumunu sürdürüyor.

Fakat milliyetçiliğin, liberalizmin kalbinde uzlaşmaz bir çelişkiyi temsil ettiği açık değildir. Herşeyden önce milliyetçilik tekil bir görüngü değildir fakat ılımlı kültürel nostaljiden yüksek düzeyde örgütlü ve ayrıntılı bir biçimde ifade edilmiş Nasyonal Sosyalizm doktrinine kadar uzanan bir dizi biçimi vardır. Yalnızca ikinci türden

sistematik milliyetçilikler, liberalizm ya da komünizm düzeyinde, formel bir ideoloji olarak nitelendirilebilir. Dünyadaki milliyetçi hareketlerin büyük çoğunluğu, başka bir grup ya da halktan bağımsızlık arzusunun ötesinde bir siyasal programa sahip değildir ve sosyo-ekonomik örgütlenme için kapsamlı bir gündem benzeri hiçbir şey sunmaz. Dolayısıyla böyle gündemleri sunan doktrinler ve ideolojiler ile uyuşabilirler. Bunlar liberal toplumlar için bir çatışma kaynağı oluşturabilirse de, bu çatışma; söz konusu liberalizmin eksik oluşundan olduğu kadar liberalizmin kendisinden kaynaklanmaz. Kuşkusuz dünyadaki etnik ve ulusal gerilimin büyük bir bölümü, kendi seçmedikleri, temsili olmayan siyasal sistemlerde yaşamaya zorlanmış halklar açısından açıklanabilir.

Yeni ideolojilerin ya da liberal toplumlarda önceden bilinmeyen çelişkilerin aniden ortaya çıkışını önlemek olanaksız ise de şimdiki dünya, sosyo-politik örgütlenmenin temel ilkelerinin 1806'dan beri çok fazla ilerlemediğini doğrular görünüyor. O zamandan beri yapılan savaşlar ve devrimlerin birçoğu, liberalizmden daha ileri olduğunu iddia eden fakat bu iddialarının maskesi tarih tarafından nihai olarak indirilen ideolojiler adına yapıldı. Onlar bu arada evrensel homojen devletin, uluslararası ilişkilerin genel karakterini önemli ölçüde etkileyecek derecede yayılmasına/yaygınlaşmasına yardım ettiler.

IV

Tarihin sonunun uluslararası ilişkiler açısından anlamı nedir? Açıktır ki Üçüncü Dünya'nın büyük bölümü çok fazla tarihin çamuruna bulaşmıştır ve yıllarca bir çatışma alanı olarak kalacaktır. Fakat şimdilik herşeyden önce dünya politikasının büyük bir kısmından sorumlu olan daha büyük ve daha gelişmiş ülkeler üzerinde duralım. Rusya ve Çin'in öngörülebilir gelecek içinde hiçbir zaman liberal toplumlar olarak Batılı gelişmiş uluslara katılması olası değil fakat bir an için Marksizm-Leninizmin bu ülkelerin dış politikalarına yön veren bir etken olmaktan çıktığını farzedin —henüz olmasa da son birkaç yılın genel karakteristikleri, böylesi varsayımsal bir noktada tanışık olduğumuz dünyanınkilerden ne kadar farklı olacaktır?

En yaygın yanıt —çok fazla değil şeklindedir. Çünkü uluslararası ilişkilerin birçok gözlemcisinde, ideoloji derisinin altında, uluslar arasında oldukça yüksek düzeyde bir rekabet ve çatışmayı garantileyen büyük güçlerin ulusal çıkarlarının gerçek özünün olduğuna ilişkin yaygın bir inanç vardır. Gerçekten, akademik çevrelerde popüler bir

uluslararası ilişkiler teorisi okuluna göre, çatışma uluslararası sistemin doğasında vardır ve çatışma olasılıklarını anlamak için sistemi oluşturan uluslar ve rejimlerin özgül karakterinden ziyade sistemin biçimine —örneğin iki kutuplu mu yoksa çok kutuplu mu diye— bakmak gerekir. Aslında bu okul Hobbesian bir politika görüşünü uluslararası ilişkilere uygulamaktadır ve saldırganlık ve güvensizliğin, özgül tarihsel koşulların ürünü olmaktan ziyade insan toplumlarının evrensel karakteristikleri olduğunu varsaymaktadır.

Bu düşünce çizgisine inananlar, klasik ondokuzuncu yüzyıl Avrupa güçler dengesindeki taraflar arasında varolan ilişkileri, ideolojisizleştirilmiş çağdaş bir dünyanın neye benzeyeceğinin bir modeli olarak alıyorlar. Charles Krauthammer, örneğin, geçenlerde Gorbaçev'in reformlarının bir sonucu olarak SSCB Marksist-Leninist ideolojiden sıyrılacak olursa, davranışlarının ondokuzuncu yüzyıl imparatorluk Rusya'sınınkine döneceğini açıkladı.[16] O bunu komünist bir Rusya'nın ortaya koyduğu tehditten daha güvenli bulurken, uluslararası sistemde, tıpkı geçen yüzyılda sözgelimi Rusya ile Wilhelm Almanya'sı arasında olduğu gibi, hâlâ önemli bir derecede rekabet ve çatışma olacağın ima etmektedir. Bu elbette, Sovyetler Birliği'nde önemli bir şeyin değiştiğini kabul etmek isteyen fakat böyle bir görüşte örtük olarak varolan radikal siyasal değişimi önermenin sorumluluğunu kabul etmek istemeyen kişiler için uygun bir görüş açısıdır. Fakat doğru mudur?

Gerçekte ideolojinin büyük güçlerin sürekli çıkarları temeli üzerine empoze edilmiş bir üstyapı olduğu nosyonu oldukça şüpheli bir önermedir. Çünkü herhangi bir devletin ulusal çıkarını tanımlama biçimi evrensel değildir fakat, tıpkı ekonomik davranışın öncel bir bilinç durumu tarafından belirlenmesinde gördüğümüz gibi bir tür öncel ideolojik temele dayanır. Bu yüzyılda devletler, Marksizm-Leninizm ya da Nasyonal Sosyalizm gibi yayılmacılığı meşrulaştıran açık dış politika gündemlerine sahip açıkça ifade edilmiş doktrinleri kabul ettiler.

Ondokozuncu yüzyıl Avrupa devletlerinin yayılmacı ve rekabetçi davranışı daha az ideal olmayan bir temele dayanıyordu; onu yönlendiren ideolojinin yirminci yüzyılın doktrinlerinden daha az açık olması rastlandıydı. Bir kere "liberal" Avrupa toplumlarının çoğu, emperyalizmin meşruiyetine, yani yönetilenlerin isteklerine bakılmaksızın bir ulusun öteki ulusları yönetme hakkına inandıkları sürece liberal değildiler. Emperyalizmin haklı çıkarılması ulustan ulusa, özellikle Avrupalı olmayanlara uygulandığı zaman gücün meşruiyetine olan kaba bir inançtan Beyaz Adamın Yükü'ne ve

Avrupa'nın hıristiyanlaştırma misyonuna, derisi renkli insanların Rabelais ve Molière'in kültürüne ulaşmasını sağlama isteğine değin değişiyordu. Fakat özel ideolojik temel ne olursa olsun, her "gelişmiş" ülke, yüksek uygarlıkların daha düşük olanları yönetmesinin kabul edilebilirliğine inanıyordu —doğal olarak Birleşik Devletler'in Filipinler'i yönetmesi dahil. Bu, yüzyılın ikinci yarısında salt bir toprak genişletme güdüsüne yol açtı ve Büyük Savaş'a neden olmada hiç de küçük bir rol oynamadı.

Ondokuzuncu yüzyıl emperyalizminin radikal ve deforme gelişimi Alman faşizmi idi, Almanya'nın yalnızca Avrupalı olmayan halkları değil fakat **bütün** Alman olmayan halkları yönetme hakkını doğrulayan bir ideoloji idi. Fakat geriye bakıldığında Hitler'in Avrupa'nın gelişiminin genel gidişinde hastalıklı bir dolaylı yolu temsil ettiği görülüyor ve onun dehşetli yenilgisinden beri her türden toprak genişletmenin meşruiyeti tamamen itibarını yitirdi.[17] İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa milliyetçiliği zararsızlaşmış ve dış politika ile ilişkisinden arındırılmıştır, sonuç olarak ondokuzuncu yüzyıl büyük güç davranışı modeli ciddi bir anakronizm haline gelmiştir. 1945'ten beri herhangi bir Batı Avrupalı devletinin gösterdiği en aşırı milliyetçilik biçimi Gaullizm oldu, onun da iddiası sıkıntı politikası ve kültür alanıyla sınırlı oldu geniş ölçüde. Dünyanın tarihin sonuna ulaşmış olan kısmı için uluslararası yaşam, politika ya da stratejiden çok daha fazla ekonomi ile meşguldür.

Batılı gelişmiş devletler savunma kurumlarına sahiptirler ve savaş sonrası dönemde, dünya çapında bir komünist tehdidini karşılamak üzere büyük bir gayretle rekabet ettiler. Bununla birlikte bu davranış, açıkça yayılmacı ideolojilere sahip devletlerden gelen dış tehdit tarafından yönlendirildi ve bunların yokluğunda var olmayacaktı. "Yeni gerçekçi" teoriyi ciddiye alırsak, Rusya ve Çin yeryüzünden silindiği takdirde "doğal" rekabetçi davranışın OECD devletleri arasında yeniden kendini hissettireceğine inanmak zorundayız. Yani Batı Almanya ve Fransa 1930'larda yaptıkları gibi birbirine karşı silahlanacak, Avustralya ve Yeni Zelanda birbirlerinin Afrika'daki ilerleyişlerini durdurmak için askeri danışmanlar gönderecek ve ABD-Kanada sınırına yığınak yapılacaktır. Böyle bir bakış elbette gülünçtür: Marksist - Leninist ideoloji çıktığında, AET'nin ondokuzuncu yüzyıl rekabetiyle parçalanmasından çok daha ziyade dünya politikasının "Ortak Pazarlaşma"sını görme olasılığımız var. Gerçekte Avrupa ile terörizm ya da Libya gibi meseleleri ele alma deneyimimizin kanıtladığı gibi onlar uluslararası politikada, kendini savunma için bile olsa güç kullanmanın meşruiyetini yadsımakta bizden çok ileri gitmişlerdir.

Yayılmacı komünist ideolojisinden sıyrılmış Rusya'nın çarların Bolşevik Devrimi'nden önce bıraktığı yerden başlayacağı biçimindeki otomatik varsayım dolayısıyla garip bir varsayımdır. Bu insan bilincinin evriminin bu arada durmuş olduğunu ve Sovyetler'in ekonomi alanında günün modasına uygun fikirlere sarılırken, dış politikada Avrupa'nın kalan kısmında bir yüzyıl geride kalmış görüşlere döneceğini varsayar. Elbetteki, reform sürecine başladıktan sonra Çin'e olan bu değildir. Çin rekabeti ve yayılmacılığı dünya sahnesinden hemen hemen silindi: Pekin artık Maoist ayaklanmaları desteklemiyor ya da 1960'larda yaptığı gibi uzak Afrika ülkelerini etkilemeye çalışmıyor. Bu demek değildir ki günümüzün Çin politikasında, Ortadoğu'ya pervasızca balistik füze teknolojisi satışı gibi sorunlu yanlar yoktur; ayrıca ÇHC Vietnam'a karşı Kızıl Kmerleri desteklerken geleneksel büyük güç davranışını sergilemeye devam etmektedir. Fakat birincisi ticari güdülerle açıklanabilir. İkincisi de eski ideolojik temelli karşıtlıkların bir kalıntısıdır. Yeni Çin Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'dan çok daha fazla Gaullist Fransa'ya benzemektedir.

Bununla birlikte geleceğin gerçek sorunu Sovyet elitlerinin evrensel homojen devlet, yani Hitler sonrası Avrupa bilincini özümleme derecesidir. Yazılarından ve benim onlarla kişisel temaslarımdan, Gorbaçev'in etrafında toplanan liberal Sovyet entelijensiyasının oldukça kısa bir süre içinde tarihin sonu görüşüne ulaşmasına ilişkin kafamda hiçbir soru kalmadı. Bu büyük ölçüde onların Brejnev döneminden beri çevrelerindeki geniş Avrupa uygarlığı ile bağları sayesindedir. Onların görüşlerinin genel başlığı, "yeni siyasal düşünce", ekonomik çıkarların egemen olduğu, uluslar arasındaki büyük çatışmaların hiçbir ideolojik temele dayanmadığı ve dolayısıyla askeri güç kullanmanın daha az meşru olduğu bir dünya tasviri çiziyor. Dışişleri Bakanı Şevardnadze'nin 1988'de söylediği gibi:

"İki karşıt sistem arasındaki mücadele artık günümüzün belirleyici bir eğilimi değildir. Modern çağda, bilimin son buluşları ve yüksek düzeyde teknikler ve teknoloji temelinde artan bir hızla maddi zenginlik inşa etmek, onu adil biçimde dağıtma ve ortak çabalarla insanlığın yaşamını sürdürmesi için gerekli kaynakları restore etme ve koruma yeteneği belirleyici önem kazanmaktadır".[18]

"Yeni düşünce" tarafından temsil edilen tarih sonrası bilinç, bununla birlikte Sovyetler Birliği için tek olası gelecektir. Sovyetler Birliği'nde her zaman glasnost ile birlikte artık daha serbestçe ifade edilen çok güçlü bir büyük Rus şövenizmi akımı var olmuştur. Bir süre için Gorbaçev'in dağıttığı otoriteyi restore etmek isteyenler için basit bir

toplanma noktası olarak geleneksel Marksizm-Leninizme dönüş olanaklıdır. Fakat Polonya'da olduğu gibi Marksizm-Leninizm harekete geçirici bir ideoloji olarak artık ölüdür: Onun bayrağı altında insanlar daha çok çalıştırılamazlar ve taraftarları kendilerine güvenlerini yitirmişlerdir. Bununla birlikte, geleneksel Marksizm-Leninizm propagandacılarından farklı olarak, SSCB'deki aşırı milliyetçiler kendi Slovafil davalarına tutkulu bir biçimde inanmaktadırlar ve insan burada faşist alternatifin tamamen miadını doldurmadığı duygusuna kapılmaktadır.

Böylece Sovyetler Birliği bir yol ayrımındadır: Batı Avrupa'nın kırkbeş yıl önce işaretlediği, Asya'nın çoğunun izlediği yola girebilir ya da kendi biricikliğinin farkına varıp tarihe saplanmış olarak kalabilir. Sovyetler Birliği'nin hacmi ve askeri gücü dikkate alındığında, yapacağı seçim bizim için çok önemli olacaktır çünkü bu güç bizi uğraştırmaya devam edecek ve çoktan tarihin öteki tarafına geçtiğimizi kavramamızı yavaşlatacaktır.

V

Marksizm-Leninizmin önce Çin'den sonra da Sovyetler Birliği'nden göçmesi, dünya tarihsel önemde bir yaşayan ideoloji olarak onun ölümü anlamına gelecektir. Çünkü Managua, Pyongyang, ya da Cambridge, Massachusetts gibi yerlerde bazı yalıtılmış gerçekten inananlar kalmış olsa da dünyada böyle bir tek büyük devletin olmaması onun insanlık tarihinin öncüsü olma iddialarını tamamen zayıflatır. Bu ideolojinin ölümü, uluslararası ilişkilerin artan "Ortak Pazarlaşma"sı ve devletler arasında büyük ölçüde çatışma olasılığının azalması demektir.

Bu hiçbir biçimde uluslararası çatışmanın kendiliğinde (**per se**) sonu anlamına gelmez. Çünkü bu noktada dünya, tarihsel ve tarih sonrası olarak iki parçaya bölünmüş olacaktır. Hâlâ tarih içindeki devletler arasında ve bu devletler ile tarihin sonundaki devletler arasında çatışmalar olanaklı olacaktır. Hâlâ yüksek ve belki de artan bir düzeyde etnik ve milliyetçi şiddet olacaktır, çünkü bunlar tarih sonrası dünyanın bazı bölgelerinde bile rolü tamamen bitmeyen dürtülerdir. Filistinliler ve Kürtler, Sihler ve Tamiller, İrlandalı Katolikler ve Valonlar, Ermeniler ve Azeriler çözülmemiş sorunlara sahip olmaya devam edecekler. Bu demektir ki terörizm ve ulusal kurtuluş savaşları uluslarası gündemin önemli bir maddesi olmaya devam edecek. Fakat geniş ölçekte çatışmalar, hâlâ tarihin elinden kurtulamamış büyük

devletleri içermelidir ve bunlar da tarih sahnesinden çekiliyor görünmektedir.

Tarihin sonu üzücü bir zaman olacak. Hakların tanınması için mücadele, insanın tamamen soyut bir hedef uğruna hayatını tehlikeye atma gönüllülüğü ve atılganlık, cesaret, hayal kurma ve idealizme yol açan dünya çapında ideolojik mücadelenin yerini ekonomik hesaplar, teknik sorunların bitmeyen çözümleri, çevre sorunları ve rafine tüketici taleplerinin karşılanması alacak. Tarih sonrası dönemde ne sanat ne de felsefe olacak, yalnızca insan tarihi müzesinin sürekli bakımı. Tarihin var olduğu zamanlar için güçlü bir nostaljiyi kendimde hissedebiliyor ve çevremdekilerde görebiliyorum. Aslında bu nostalji tarih sonrası dünyada bile bir süre için rekabet ve çatışmaları beslemeye devam edecek. Kaçınılmazlığını kabul etmeme karşın, kuzey Atlantik ve Asyalı dallarıyla birlikte, 1945'ten beri Avrupa'da yaratılmış olan uygarlık için çok kararsız duygular taşıyorum. Belki de tarihin sonunda bu yüzyıllarca sürebilecek can sıkıntısı olasılığı tarihin bir daha başlamasına hizmet edecektir.

NOTLAR

1- Kojève'nin en tanınmış eseri, 1930'lardan itibaren *Ecole Practique*'deki konferanslarının bir transkripti olan *Introduction a la lecture de Hegel* (Paris: Editions Gallimard, 1947) dir. Bu kitap İngilizce'de *Introduction to the Reading of Hegel* başlığı altında, Raymond Queneau'nun düzenlemesi, James Nichols çevirisi ile ve Allan Bloom'un yayına hazırlaması ile okura sunulmuştur (New York, Basic Books, 1969).

2- Bu bakımdan, Marx'a daha sempatiyle bakarak, Hegel'i nihai olarak tarihsel olarak sınırlı ve eksik bir filozof gören Herbert Marcuse gibi Hegel'in çağdaş Alman yorumcularıyla keskin bir karşıtlık içindedir.

3- Kojève benzer biçimde tarihin sonunu savaş sonrası "Amerikan yaşam tarzı" ile özdeşleştiriyordu, Sovyetler Birliği'nin de buraya doğru hareket ettiğini düşünüyordu.

4- Bu görüş *Tarih Felsefe*'sinin önsözündeki ünlü aforizma ile ifade edilmişti; "rasyonel olan herşey gerçek ve gerçek olan herşey rasyoneldir."

5- Gerçekte Hegel'e göre ideal ve maddi dünyalar arasındaki dikotominin kendisi nihai olarak kendi bilincinde olan özne tarafından yenilen, görünüşte bir ikilik idi; onun sisteminde maddi dünyanın kendisi yalnızca aklın bir görünüşü idi.

6- Aslında insanın her zaman bir kâr-azamileştirici olarak

davranmadığını kabul eden modern ekonomistler bir "fayda"[utility] fonksiyonu öne sürüyorlar, fayda bir gelir ya da azamileştirilebilecek başka bir meta olabilir: boş zaman, cinsel tatmin ya da felsefe yapma zevki. Kârın yerine fayda gibi bir değer konması gereği idealist perspektifin inandırıcılığını gösterir.

7- Kültür ve bilincin yalnızca ekonomik davranışı değil fakat hemen hemen yaşamın öteki bütün önemli yanlarını da açıklamakta mutlak surette gerekli olduğunu kavramak için Vietnamlı göçmenlerin, siyah ya da İspanyol sınıf arkadaşları ile karşılaştırmalı olarak Amerikan okul sistemindeki performansına bakmak yeterlidir.

8- Çin ve Rusya'daki reform hareketlerinin kökenlerinin tam bir açıklamasının bu basit formülün söyleyebileceğinden daha karmaşık olduğunu anlıyorum. Sovyet reformu, örneğin, büyük ölçüde Moskova'nın teknolojik-askeri alandaki güvensizlik duygusu tarafından harekete geçirilmişti. Bununla birlikte, iki ülkeden hiçbiri reformların arifesinde insanın nihai olarak seçilen şaşırtıcı reform yollarını tahmin edebileceği kadar bir **maddi** bunalım içinde değildi.

9- Sovyet halklarının Gorbaçev kadar "Protestan" olup olmadığı ve bu yolda onu izleyip izlemeyecekleri açık değildir.

10- Justinian döneminde Bizans İmparatorluğu'nun iç politikası, monofizitler ile monotelitler arasındaki bir çatışma etrafında dönüyordu, birinciler Kutsal Teslis'in birliğinin doğal olduğuna ikinciler de iradi olduğuna inanıyordu. Bu çatışma bir ölçüde Bizantium'daki hipodromdaki farklı yarış takımlarının taraftarları arasındaki çatışmaya tekabül etti ve önemli bir düzeyde siyasal şiddete yol açtı. Modern tarihçiler böyle çatışmaların köklerini toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlıklarda ya da başka bir modern ekonomik kategoride arama eğilimindeler, insanların Teslis'in doğası yüzünden birbirini öldüreceğine inanmakta isteksizler.

11- Burada "faşizm" terimini en kesin anlamıyla kullanmıyorum, bu terimin sık sık kötülemek istenen herkes için yanlış biçimde kullanıldığının tamamen farkındayım. "Faşizm" burada evrensellik iddiaları olan her örgütlü aşırı milliyetçi hareketi belirtiyor —elbette milliyetçiliği bakımından evrensel değil, çünkü milliyetçilik tanımı gereği dışlayıcıdır, fakat hareketin başka insanları yönetme hakkına inanması bakımından evrensel. Bunun için imparatorluk Japonya'sı faşist olarak nitelendirilen eski diktatör Stoessner'in Paraguay'ı ya da Pinochet'nin Şili'bi için böyle değildir. Açıktır ki faşist ideolojiler Marksizm ya da liberalizm anlamında evrensel olamaz fakat doktrinin yapısı ülkeden ülkeye transfer edilebilir.

12- Japonya örneğini biraz dikkatle kullanıyorum, çünkü Kojève yaşamının son döneminde, tamamen formel sanatlara dayalı kültürüyle Japonya'nın evrensel homojen devletin muzaffer olmadığını ve belki

de tarihin sona ermediğini kanıtladığı sonucuna vardı. Bkz. *Introduction a la Lecture de Hegel*'in ikinci baskısının sonundaki uzun not, 462-3.

13- Bununla birlikte bu Polonya ve Macaristan için doğru değildir, bu ülkelerin Komünist partileri gerçekten iktidar paylaşma ve çoğulculuk yolunda adımlar attılar.

14- Bu özellikle önde gelen Sovyet muhafazakâr, eski İkinci Sekreter Yegor Ligaçev için doğrudur. Ligaçev açıkça Brejnev döneminin birçok derin kusurlarını kabul etti.

15- Özellikle Rousseau ve ondan kaynaklanan, Lockean ya da Hobbesian liberalizme oldukça eleştirel yaklaşan Batılı felsefi geleneği düşünüyorum. Ancak liberalizm klasit siyaset felsefesinin açısından da eleştirilebilir.

16. Bkz. Krauthammer'in makalesi, "Beyond the Cold War" [Soğuk Savaşın Ötesi], *New Republic,* 19 Aralık 1988.

17. Fransa gibi Avrupalı sömürgeci güçlerin savaştan sonra imparatorluklarının gayrı meşruiyetini kabul etmeleri birkaç yıl aldı, fakat sömürgelerin bağımsızlaşması [decolonization] demokratik özgürlüklerin restorasyonu vaadine dayalı Müttefik zaferinin kaçınılmaz bir sonucu idi.

18- *Vestnik Ministerstva Inostrannikh Del SSSR,* no. 15 (Ağustos 1988). "Yeni düşünce" elbette Batılı dinleyicileri Sovyet iyi niyetine inandırmada propaganda amacını taşır. Fakat onun iyi propaganda olması, onu formüle edenlerin fikirlerinin çoğunu ciddiye almadığı anlamına gelmez.

Nicaragua and Elections
Julian Jacobs
Nicaragua Today, No: 38, Spring 1990

The Ends of Cold War
Fred Halliday
New Left Review, No: 180, March-April 1990

The Gulf
Class Struggle
Lutte de Classe/Class Struggle/Lucha de Clase, No: 34, October 1990

Is Socialism Still an Alternative for the Third World?
Carlos M. Vilas
Monthly Review, July-August 1990

Revolutionary Iran and the Kurdish Challenge
Charles MacDonald
Journal of South Asien and Middle Eastern Studies, Fall 1989

Socialism and its Possible Variants
Valery Radayev & Alexander Auzan
Socialism: Theory and Practice, No: 7, July 1990

Zum Feminismus
Ellen Hauser
Dünya Solu, No: 6, Güz 1990

The End of History?
Francis Fukuyama
The National Interest, Summer 1989

7.500.-TL. (KDV D